

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi

Kasım 2020

Cilt III Sayı II | Hakemli Dergi

ISSN: 2636-7998

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi

Mediterranean Journal of Gender and Women's Studies

Dergi Sahibi/Owned By:

Prof. Dr. Nurşen Adak

Yayın Kurulu/Publishing Editors

Prof. Dr. Nurşen Adak, Akdeniz Üniversitesi

Doç Dr. Öznur Körükcü, Akdeniz Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Meral Timurturkan, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Editör/Editor:

Prof. Dr. Nurşen Adak

Editör Yardımcısı/Assistant Editor:

Araş. Gör. Çağrı Elmas

Dil Editörleri/Redaction:

Araş. Gör. Ayşe Kalav

Öğr. Gör. Güher Ceylan Çavlı

Esra Kvasoğlu Parlak

Araş. Gör. Demet Sustam

Web-Teknik Destek Sorumlusu/Web and Graphic Design:

Araş. Gör. Çağrı Elmas

**Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi/
Mediterranean Journal of Gender and Women's Studies**

Yazışma Adresi/Contact: Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Anabilim
Dalı Sekreterliği, Edebiyat Fakültesi Zemin Kat, 07058, Kampüs/Antalya

e-posta/e-mail: ktcdergi@gmail.com | <http://dergipark.gov.tr/ktc>

Alan Editörleri / Editorial Board

Prof. Dr. Nurşen Adak, Sosyoloji, **Akdeniz Üniversitesi**

Prof. Dr. Kamile Kabukçuoğlu, Sağlık Bilimleri, **Akdeniz Üniversitesi**

Prof. Dr. Gözde Yirmibeşoğlu, Siyaset Bilimleri, **Akdeniz Üniversitesi**

Prof. Dr. Gönül Demez, Sosyoloji, **Akdeniz Üniversitesi**

Prof. Dr. Emine Uçar İlbuğa, İletişim Bilimleri, **Akdeniz Üniversitesi**

Doç. Dr. Necla Öztürk, Hukuk, **Akdeniz Üniversitesi**

Doç. Dr. Gülay Yılmaz Diko, Tarih, **Akdeniz Üniversitesi**

Doç. Dr. Ebru Akdoğu Arca, Eski Çağ Dilleri ve Kültürleri, **Akdeniz Üniversitesi**

Dr. Öğr. Üyesi İlkay Kutlar, Tarım Ekonomisi, **Akdeniz Üniversitesi**

Doç. Dr. Öznur Körükçü, Sağlık Bilimleri, **Akdeniz Üniversitesi**

Doç. Dr. Zehra Yiğit, Güzel Sanatlar, **Akdeniz Üniversitesi**

Bilim Kurulu/Advisory Board:

Prof. Dr. Andrea Peto, **Central European University, Macaristan**

Prof. Dr. Aylin Görgün Baran, **Hacettepe Üniversitesi, Türkiye**

Prof. Dr. Ayşe Gündüz Hoşgör, **ODTÜ, Türkiye**

Prof. Dr. Berrin Yanıkkaya, **Auckland University of Technology, Yeni Zelanda**

Prof. Dr. Belkıs Kümbetoğlu, **Beykent Üniversitesi, Türkiye**

Prof. Dr. İnci User, **Acıbadem Üniversitesi, Türkiye**

Prof. Dr. Gørill Haugan, **NTNU, Norveç**

Prof. Dr. Gülriz Uygur, **Ankara Üniversitesi, Türkiye**

Prof. Dr. Ingvild Aune, **NTNU, Norveç**

Prof. Dr. Karen Heimer, **University of Wisconsin, ABD**

Prof. Dr. Mutlu Binark, **Hacettepe Üniversitesi, Türkiye**

Doç. Dr. Netice Yıldız, **EMU, KKTC**

Prof. Dr. Serap Suğur, **Anadolu Üniversitesi, Türkiye**

Prof. Dr. Serpil Sancar, **Ankara Üniversitesi, Türkiye**

Prof. Dr. Sezer Şener Komşuoğlu, **Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Türkiye**

Yayın İlkeleri ve Yazar Rehberi

Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi (KTC) Mayıs ve Kasım aylarında yılda iki kez yayınlanan uluslararası hakemli elektronik bir dergidir. Başta sosyoloji, psikoloji, antropoloji, iletişim, tarih, ekonomi, işletme, hukuk, eğitim ve sağlık bilimleri, siyaset bilimi vb bilim dalları olmak üzere kadın ve toplumsal cinsiyet konularıyla ilgili tüm bilim dallarından kadın ve toplumsal cinsiyet perspektifiyle hazırlanmış ampirik ve derleme çalışmalara açıktır. Disiplinlerarası kavramsal, ampirik ve yöntemsel tartışmalara yer veren süreli bir yayın organı olan **KTC Dergisi**, muhtelif disiplinlerden gelen araştırmacılar arasındaki diyalogun geliştirilmesi, alana ilişkin güncel tartışmaların üretilmesi, yaygınlaştırılması ve kolay erişilebilmesini amaçlamaktadır. Yayın dili Türkçe ve İngilizce olan **KTC Dergisi**'ne gönderilen çalışmalar çift taraflı kör hakem değerlendirmesi ve editör incelemesi ile yayıma hazır hale getirilmektedir. Dergide akademik makaleler dışında saha çalışması notları, söyleşiler, kongre ve çalıştay notları ve kitap tanıtım yazılarına da yer verilmektedir.

Dergide yayımlanan tüm çalışmalar, kamu ve tüzel kişilerce, gerekli atıflar verilmek koşuluyla kullanıma açık olup dergide yayımlanmış çalışmaların tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Editorial Principles And Guide For Authors

Mediterranean Journal of Gender and Women's Studies (KTC) is published biannually in May and November as a peer-reviewed international electronic journal. It welcomes empirical studies and compilations prepared from the perspective of women and gender among all disciplines relating to women and gender issues particularly sociology, psychology, anthropology, communications, history, economics, education, business administration, law, health and political science. **Mediterranean Journal of KTC** - a periodical which includes interdisciplinary conceptual, empirical and methodological discussions - aims at developing dialogs among researchers from various disciplines and producing and popularizing current discussions in the field and making them accessible. Studies sent to the **Mediterranean Journal of KTC** with publication languages of Turkish and English are prepared for publication through double-blind peer review and editorial analysis. Besides academic articles, the journal includes fieldwork notes, interviews, congress and workshop notes, and book reviews.

Authors are fully responsible for studies published in the journal and all academic studies published in the journal are accessible to public and legal persons on condition of referencing.

Hakem Kurulu / Board of Referees (Kasım 2020 - November 2020):*

- Ali Murat Kırık (Marmara Üniversitesi)
Ayşe Alican Şen (Kırlareli Üniversitesi)
Barış Erdoğan (Üsküdar Üniversitesi)
Burcu Şentürk (Ege Üniversitesi)
Ceren Uysal Oğuz (Akdeniz Üniversitesi)
Çiğdem Dürüst (Lefke Avrupa Üniversitesi)
Ezgi Kovancı (Ankara Üniversitesi)
Fatma Mahperi Uluyol (Akdeniz Üniversitesi)
Firdevs Gümüšoğlu (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Firdevs Savi Çakar (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Gül Aktaş (Pamukkale Üniversitesi)
Hande Şahin (Kırıkkale Üniversitesi)
Mehmet Nuri Gültekin (Gaziantep Üniversitesi)
Nebile Korucu Gümüšoğlu (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Necmiye Cömertler (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Özgür Sarı (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Özlem Çetinkaya Bozkurt (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
S. Gülfem Çakır (Akdeniz Üniversitesi)
Serap Özen (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Seyhan Aksoy (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Tuğba Taş (Ankara Üniversitesi)
Yeşim Çelik (Akdeniz Üniversitesi)
Zuhal Gök Demir (Akdeniz Üniversitesi)

*Ada göre alfabetik sıralanmıştır / In alphabetical order by name.

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

From Social Reproduction Theory Perspective Georgian Migrant Domestic Workers in Unye/ORDU

Toplumsal Yeniden Üretim Teorisi Perspektifinden Unye/Ordu'da Gürcü Göçmen Ev-işçileri

Fatma Özlem Tezcek 170

Reklamda Kadın Temsiliyeti ve Cinsiyetçi Örüntüler: Perfectha Filler ve Nokia Reklam Metni Örnekleri Üzerinden Göstergibilimsel Bir Analiz

Representation of Women in Advertising and Gendered Patterns: A Semiotic Analysis on Perfectha Filler and Nokia Ad Text Samples

Esra Saniye Tuncer 188

Türkiye'de Kuma Evliliklerinin Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz: Hatay-Samandağ Örneği

Sociological Analyses on Reasons of Co-wife Marriages in Turkey: Hatay-Samandağ Examples

Hasan Şen, Kezban Gümüş 213

Duygu Asena'nın "Kadının Adı Yok" Romanı Üzerinde Bir İnceleme

An Analysis of Duygu Asena's Novel "Woman Has No Name"

Zeliha Kapukaya 233

Türkiye'de Devlet Üniversitelerinin Yönetim Kurullarında Kadın Temsili

Women's Representation in Management Boards of State Universities in Turkey

Sibel Hoştut 250

LGBT Bireylerin Yalnızlık, Yaşam Memnuniyeti ve Sosyal Uyum Düzeylerinin İncelenmesi

Examination of Loneliness, Life Satisfaction and Social Adjustment Levels of LGBT Individuals

Özlem Sezer, Vesile Oktan 270

Gender as The Missing Component in The Turkish Climate Change Policies and Academic Papers

İklim Değişikliği Politikalarının ve Akademik Makalelerin Toplumsal Cinsiyet Perspektifi Açısından Sorgulanması

Rakibe Külcür 287

Derlemeler /Review Articles

Tomboy Üzerine Bir Gözden Geçirme: Kavramsal Analiz, Tarihsel Süreç ve Çeşitli Başlıklar Açısından İnceleme

A Review on Tomboy: Conceptual Analysis, Historical Process and Examination in Terms of Various Topics

Ezgi Özkan, Funda Ulutaş, Ümit Morsünbül 313

From Social Reproduction Theory Perspective Georgian Migrant Domestic Workers in Unye/ORDU

Toplumsal Yeniden Üretim Teorisi Perspektifinden Unye/Ordu'da Gürcü Göçmen Ev-işçileri

Fatma Özlem Tezcek*

Abstract: Historically, capitalist social production and reproduction relations have close interaction with patriarchal gender hierarchies. This interaction has been transformed dramatically. Especially, the interaction between patriarchal gender roles and capitalist reproduction relations has been examined and debated by the distinct branches of feminist movement. In this paper, I will investigate this interaction via activities of migrant women domestic workers in Turkey which, I believe, represent essential features of the recent global dynamics of capitalism such as informalization, feminization of un/under-paid work force, feminization of immigration, globalization of domestic works. I will introduce the results of my field research about life and working conditions among migrant domestic workers in Ünye, Ordu Province of Turkey, in the Black Sea region. I have conducted semi-structured, face to face interviews with a certain number of Georgian migrant women. This method is consistent with many of the qualitative approaches pioneered and adopted by feminist researchers.

Keywords: Women, Social Reproduction, Migration, Georgian Domestic Workers.

Öz: Tarihsel olarak kapitalist üretim ve yeniden üretim ilişkileri, ataerkil toplumsal cinsiyet hiyerarşileri ile yakın etkileşim içindedir. Bu etkileşim dramatik bir şekilde değişim göstermektedir. Özellikle ataerkil toplumsal cinsiyet rolleri ile kapitalist yeniden-üretim ilişkileri arasındaki etkileşim feminist hareketin çeşitli oluşumları tarafından incelenmekte ve tartışılmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de bu etkileşimi temsil ettiğini düşündüğüm somut bir örnek olan Gürcistanlı, göçmen ev-içi işçilerin yaşamlarını, çalışma süreçlerini inceleyeceğim. Bu incelemenin; enformelleşme, ücretsiz/ücretli işin kadınlaşması, göçün kadınlaşması, ev-içi işçilerin küreselleşmesi gibi küresel kapitalizmin güncel görünümüleriyle yakın ilişki içinde olduğunu düşünüyorum. Çalışmada, Ordu ili Unye ilçesinde çalışan Gürcistanlı, göçmen ev-içi işçilerin yaşam ve çalışma koşulları hakkında yaptığım araştırmanın sonuçlarını sunacağım. Araştırmada Gürcistanlı, göçmen ev-işçisi kadınlarla yarı-yapılandırılmış, yüz-yüze, derinlemesine görüşmeler düzenlenmiştir. Bu yöntemin niteliksel araştırma yöntemlerini uygulayan birçok feminist araştırmacı tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Yeniden Üretim, Göç, Gürcistanlı Ev-İşçileri.

Genişletilmiş Özet

Kapitalizmin tarihi boyunca ataerkil kültürel/toplumsal cinsiyet ilişkileri(i) dikkat çekici biçimlerde değişim göstermiştir. Toplumsal olarak, üretim ve yeniden üretim ilişkilerini içeren kapitalist birikim süreci kâr odaklı, bencil (eril) bireye özgü biçimde toplumsal cinsiyet hiyerarşilerini yeniden-oluşturmak için ataerkil/geleneksel toplumsal cinsiyet kültürüyle karşılıklı-etkileşim içine girmektedir. Bu bağlamda, özellikle, ataerkil toplumsal cinsiyet kültürü ile kapitalist yeniden-üretim ilişkileri arasındaki karşılıklı-etkileşim feminist hareketin çeşitli oluşumları tarafından incelenmekte ve tartışılmaktadır. Bu çalışmada, bu karşılıklı-etkileşim, güncel ataerkil kapitalizmin küresel dinamiklerini temsil eden göçmen kadın ev-işçilerinin etkinlikleri/yaşamsal deneyimleri yoluyla incelenecektir. Enformelleşme, ücretsiz/ücretli işin kadınlaşması, göçün kadınlaşması, ev-içi işçilerin küreselleşmesi ise ataerkil kapitalizmin diğer güncel temsillerinden bazılarıdır. Dünya göç literatüründe, 1980'lerden beri özellikle zengin/gelişmiş ülkelerde hızlanan, belirginleşen bir eğilime dikkat çekilmektedir: Bakım krizi veya toplumsal yeniden-üretim krizi. Gelişmiş ülkelerde tarihsel olarak feminist mücadelenin de etkisiyle kadın istihdamının artışıyla birlikte, geleneksel kültürün kadına yüklediği bakımı da içeren toplumsal yeniden-üretim ilişkileri sürdürülemez hale gelmiş ve bir tür kriz hali ortaya çıkmıştır. İşte bu aşamada, küresel göçün hızla kadınlaşmaya başladığı, fakir/azgelişmiş/gelişmekte-olan ülkelerdeki kadınların zengin/gelişmiş ülkelere göç ederek, bu ülkelerde çalışan kadınların yerine düşük ücretli biçimde bu yeniden-üretim sorumluluklarını aldıkları dikkati çekmektedir. Bu durum bize kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ataerkil kültürün yok olmadığını ama ekonomik sistemin gereklilikleriyle karşılıklı etkileşim içinde yeniden biçim aldığını göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde temel olarak geleneksel/ataerkil cinsiyet rejimi değişmemekte, kadınlar ve erkekler üretim (fabrika, ofis) ve özellikle de yeniden-üretim (ev-içi) alanlarına ilişkin sorumlulukları eşit biçimde almamakta, cinsiyet hiyerarşisi bozulmamakta ve yeniden üretim alanına özgü sorumluluklar halen “kadına ait” görülmektedir. Küresel göçün kadınlaşmasıyla birlikte zengin/gelişmiş ülkelerdeki çalışan kadınlar yeniden-üretim sorumluluklarını hiyerarşik olarak altlarındaki fakir/azgelişmiş ülkeden gelen göçmen kadınlara devretmektedirler. Diğer taraftan, fakir/azgelişmiş ülkeden göç eden ev işçisi kadın arkasında, kendi ülkesinde, bakımı da içeren yeniden-üretim faaliyetlerinin sekteye uğradığı, kriz içinde bir aile (kendi ailesini) bırakmaktadır. Genel olarak gelişmiş ve azgelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde devletlerin Neoliberal politikaları benimseyerek sosyal refah devleti olma özelliğini kaybetmesi ve özelleştirmeler yoluyla toplumdaki gelir eşitsizliğinin, yoksulluğun hızla arttığı ve özellikle de alt-sınıflara mensup işsiz, fakir ailelerde kadınların üzerindeki yeniden-üretim (aile-ev-içi) sorumluluklarının ağırlaştığı dikkati çekmektedir. Yoksul ülkelerde kadınların ailelerini

geçindirebilmek için küresel göç sürecine girmeleri kendi devletleri tarafından da döviz gelirleri elde edebilmek bağlamında desteklenmektedir. Çalışmada, Ordu ili Ünye ilçesinde çalışan Gürcistanlı, göçmen ev-içi işçilerin yaşam ve çalışma koşulları hakkında yapılan araştırmanın sonuçları sunulacaktır. Bu bağlamda Gürcistanlı, göçmen ev-işçisi kadınlarla yarı-yapılandırılmış, yüz-yüze, derinlemesine görüşmeler düzenlenmiştir. Bu yöntemin niteliksel araştırma yöntemlerini uygulayan birçok feminist araştırmacı tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, iç siyasi çatışmaların, bölgesel savaşların ve ekonomik krizin içine giren Gürcistan'da uzun dönemli ciddi bir işsizlik ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Gürcü erkeklerin yanı sıra Gürcü kadınların da iş bulabilmek amacıyla ülke dışına göç etmeye başladığı görülmüştür. Gürcistan'a coğrafi yakınlığı ve tarihsel bağların yanı sıra son dönemde iki ülke arasında uygulanan kolay vize rejimi sayesinde Türkiye, Gürcü kadın ve erkeklerin göç alternatifleri arasında bulunmaktadır. Türkiye'ye göç eden Gürcü kadınlar genellikle Karadeniz'de fındık, çay işçiliği, bavul ticareti, ev-içi bakım işleri, tekstil işçiliği, seks işçiliği gibi işlerde çalışmaktadırlar. Türkiye'ye göç ederek, Ünye'de ev işçisi olarak çalışan Gürcü kadınlarla yaptığımız derinlemesine görüşmelerin sonuçları, dünya literatüründeki tespitlerle yakın benzerlikler içermektedir. Düzensiz göç koşulları nedeniyle Türkçe bilen Gürcü kadın sayısı oldukça azdır. Kaçak çalışmanın verdiği tedirginlik içerisinde toplum içerisinde dikkat çekmemeye çalışmakta ve sosyal olarak içinde buldukları toplumdaki izole bir hayat yaşamaktadırlar. Göç süreçlerinin çeşitli aşamalarında sömürüye, tacize, çeşitli türdeki şiddete maruz kalmaktadırlar. Bununla birlikte ev-işleri, bakım hizmetleri için genellikle işveren ailenin yanında kalan bu kadınlar haftanın bir günü izin kullanmakta ve bu izin günlerinde civardaki diğer Gürcü kadınlarla buluşmaktadırlar. Teknolojinin de verdiği imkanlarla Gürcü göçmen kadınlar arasında enformel ataerkil bağların (networks) kurulduğu tespit edilmiştir. Ünye'deki Gürcü ev-işçileri her Çarşamba günü Pazar yerinde buluşarak Gürcistan'a götürmek üzere mal/malzeme/eşya satın almakta ve birbirleriyle sosyalleşmektedirler. Yatılı ev-işçiliği Gürcü kadının emeğinin daha fazla sömürülmesine yol açmaktadır. Dünya göç literatürüyle uyumlu şekilde işveren ailenin evinde kalan Gürcü bakıcı kadının iş saatleriyle dinlenme saatleri arasında belirgin bir ayırım kalmamıştır. Bu durum sıklıkla Gürcü kadının iş saatlerinin dışında da çalışmasına ve bunun karşılığını ücret olarak alamamasına yol açmaktadır. Dünya göç literatüründe “aileden biri gibi” deyimini de Gürcü kadının işveren aile içinde duygusal ve bedensel/fiziksel olarak harcadığı zaman ve emeğin artmasına, yani işgücü sömürü oranının yükselmesine yol açmaktadır. Sonuç olarak, yukarıda kısaca vermeye çalıştığımız somut örneklerin detaylı bir biçimde, bu deneyimleri yaşayan Gürcü kadınların bizzat kendi ifadeleriyle aktarıldığı makalede, küresel kapitalizmin yarattığı ekonomik eşitsizliklerin somut olarak yarattığı

işsizlik ve fakirlikle başa çıkmada ataerkil toplumsal cinsiyet rollerinin önem kazandığı dikkati çekmektedir. Ailenin yoksullukla başa çıkabilmesinde kadın sorumluluk almakta, çeşitli türde tacize ve şiddete maruz kalarak göç etmekte, ailenin yeniden üretimi alanında (temizlik, yaşlı/çocuk/bebek bakımı, v.b.) iş bulmakta ve kazandığı parayla kendi ülkesinde kalan ailesinin ayakta kalmasını (kendisini yeniden üretmesini) sağlamaktadır.

Introduction

Feminist political economy has given us a crucial tool for uncovering and analysing 'invisible' household activities which are based on hierarchical gender relations historically: namely the concept of social reproduction. This concept refers to the processes involved in maintaining and reproducing people, specifically the laboring population, and their labor power on a daily and generational basis (Laslett and Brenner, 1989). It is directly related with the provision of food, clothing, shelter, healthcare, childcare, elderly care and basic safety. It is also linked to the transmission of knowledge, cultural identities from generation to generation (Elson, 1998; Bezanson and Luxton, 2006)¹.

Since the 1980s, we have witnessed the internationalisation of the capitalist accumulation process in both advanced and developing countries. Recently, changing dynamics of the capital accumulation process have also put enormous amount of pressure on domestic labor globally and as a result, increasing demand for paid domestic labor has triggered women's migration to affluent countries from the South. Neoliberal state policies also contribute to this female migration process

¹ Unpaid/domestic labour has always been the most critical site of feminist inquiry in order to uncover the oppression of women in patriarchal capitalist societies. During the 1960s and 1970s, there were serious discussions among /between feminists and Marxists. For instance; in 1960s Italy, autonomist Marxists tended to focus on the role of working-class struggle against capitalists that was taking place in both factories and in communities, rather than emphasizing the importance of Communist Party politics. The emphasis on worker autonomy and working-class struggle in what became known as the "social factory" instead of the factory workplace became front and center (Teepie Hopkins, 2017: 133). In addition to that, in the 1970s, there was a major discussion among Marxist/socialist feminists known as the "domestic labour debate". Marxist feminists were divided on how to analyze the position of women, domestic labour, and the reproductive activities of women in capitalism. The core issue they discussed was whether domestic labour has a/an value/exchange value or use value i.e. whether domestic labour is productive or unproductive in terms of its contribution to producing surplus value. While autonomist Marxist feminists Maria Dalla Costa, Selma James and Silvia Federici were insisting that unpaid domestic labor has an exchange value, Margaret Benston, Lise Vogel, Paul Smith and others disagreed with this argument and asserted that unpaid domestic labour has only use value (Vogel, 2013 and Smith, 1978). In the 1970s, Canadian scholars of feminist political economy, while encompassing both liberal and socialist currents, have had a commitment to putting working-class women and their labour at the hearth of their analysis. One of their main preoccupations has been an examination of women's work, both paid and unpaid, the relationship between the two, and of the ways in which the sex/gender divisions of labour are central to women's subordination (Luxton, 2006: 20). Recently, Tithi Bhattacharya has made important contributions to this theory. In capitalist societies, two types of necessary activities/relational processes namely production of goods/services and reproduction of labor power, may be separate in a strictly spatial sense, but they are actually united in the theoretical and operational senses. Indeed, sometimes the two processes may be ongoing within the same space (Bhattacharya, 2017: 74).

via the withdrawal of state services such as daycare and elementary education and the privatization of domestic work.

This article aims to analyze the individual migration experiences of Georgian domestic workers with reference to the basic principles of social reproduction theory. The paper arises out of these two critical questions: Concretely, how can we see the specificities of interaction between capitalism and patriarchy with regards to unequal relations of gender, class and race relations during the migration process? As an important part of this interaction, to what extent can we observe that women's domestic work is problematically separated from paid work? From a critical feminist perspective, by imposing this artificial distinction, capitalist patriarchy leads to gender violence to secure the existing power relations and the acquired interests in both workplace and household.

In the light of these questions, this paper first examines paid domestic work. Then it introduces the gendered migration to Ünye/ORDU from Georgia.

Paid Domestic Work: Migrant Women in the Neoliberal Era

In the West, basically, this period can be identified by ‘the crisis of care’. Unlike the Keynesian social welfare state, the neoliberal state has withdrawn from most of its responsibilities for social reproduction. Nancy Fraser argues that the new accumulation regime, which can be characterized by its globalizing and neoliberal tendencies, promotes state and corporate disinvestment from social welfare. The regime also supports the increasing employment of women in various economic sectors. By doing this it reduces the reproductive capacity of families and leads to the commodification and marketization of reproductive activities. This situation also creates hierarchy among women. Women from wealthy families, educated and high-paid jobs can purchase these reproductive services from the market. On the other hand, women from poor families do these jobs in the market for low wages. Therefore, the latter has to put the reproductive needs of her family on the shoulders of other female relatives (mothers, sisters, etc.) (Fraser, 2009; 2017).

The commodification of carework has also strengthened the ‘feminisation’ of international labor migration. In the West, during the 1950s and 1960s, most of the migrant workers were men who were regarded as the breadwinner of the family. Yet, in the last three decades, the share of female immigrants in this process has been increasing significantly. In 2003, in total, half of the world’s 120 million legal and illegal migrants were women (Ehrenreich and Hochschild, 2003). According to the United Nations, in 2019, the number of immigrants in the world was 272 million, 48% of which were women (UN, 2019).

Grace Chang (2000) also argues that public social services are demolished simultaneously in developed and developing countries. This was no accident. International organizations such as the IMF and World Bank have led to the privatization and marketization of public social services in developing countries through the Structural Adjustment Policies (SAPs). In developing countries, women from poor families migrate to developing countries to meet the reproductive needs of their families by earning money and in this way commodify their bodies to meet the reproductive needs of wealthy families (at low wages) (Chang, 2000: 16).

Today, migrant domestic workers face specific dangers such as cultural/patriarchal degradation of domestic work, domestic violence, precarious recruitment processes (including passport retention and contract substitution² as well as charging of excessive fees), the absence of adapted assistance and protection mechanisms, the social and cultural isolation they can face at the destination due to language and cultural differences, isolated work conditions, lack of advance and accurate information on terms and conditions of employment, absence of labor law coverage and/or enforcement in the country of destination and immigration laws (ILO, 2015).

Sedef Arat-Koç argues that female immigrants from poor countries meet the reproductive needs of families in rich countries through maids, babysitting, elderly care, sex work. However, they are not allowed to take their own children with them while migrating, and the reproduction needs of their families cannot be met due to the absence of migrant women (Arat-Koç, 2006).

Moreover, this international gendered migration process displays unequal patterns of race, ethnicity and class relationships. However, approaches to racism differ in respect to the context. In the US case, Mignon Duffy argues that the degradation of domestic work is related to racial-ethnic power relations between female servants and their masters in previous centuries (Duffy, 2007).

While racism and ethnic discrimination in paid housework are more visible in some contexts and less in others, the interlocking of the workplace and home creates common precarious conditions for almost all domestic workers. In the case of migrant domestic workers, the definition and realization of work and home as "the same space" is the sharpest and most striking example of the intersection of social production and reproduction spatially. Especially migrant domestic workers who stay at their bosses' houses (live-in domestic workers) cannot leave the house at the end of the workday. These women, who cannot leave the house they work for, have to spend extra

² According to ILO, the most straightforward modality of contract substitution is when the worker signs a contract in his/her country of origin, and on arrival in the country of destination he/she is asked/required/coerced to sign a new contract (ILO, 2019).

effort physically and emotionally and cannot get the equivalent of this labor in terms of wages (Teple Hopkins, 2017; Anderson, 2002).

Furthermore, the economic contributions of these migrant domestic workers to their families and countries of origin must be considered seriously. Actually, developing country administrations with foreign currency debt to their corporate creditors in developed countries, support the migration of women rather than men to developed countries to work as migrant workers. This is because women tend to save at a higher rate than men and send almost all of their wages to their home country. These remittances have positive effects on the economic well-being of immigrant women's families, children and relatives, as well as reducing the foreign currency need of the homeland (Ehrenreich and Hochschild, 2003; Einstein, 2009: 150-160).

Georgian Migrant Domestic Workers in the Black Sea Region of Turkey

Today, Turkey is both a migrant-sending and receiving country. Until the 1990s, Turkey was sending immigrants to Germany and other European countries. Then, due to restrictive migration policies launched by the European countries, the Turkish immigrant workers have shifted their direction from Europe to oil-rich Middle Eastern Countries and then, to the Commonwealth of Independent States including the Russian Federation. Turkey also experienced the immigration of ethnic Turks from Bulgaria in the late 1980s because of political pressures occurring there and irregular migration inflows increased from various countries nearby in the period after 1990 (Toksöz and Ünlütürk, 2003).

Georgia as an ex-Soviet Union member country has faced several wars which prevent its citizens from living a stable life. After the fall of the Communist regime, the economic and social transition to capitalism has been quite painful in terms of employment possibilities, improving industrial capacity, and household income. Therefore, poor living conditions are one of the main reasons for growing emigration from the country (Zurabishvili and Zurabishvili, 2010).

On the other hand, according to the treaty between Georgia and Turkey which entered into force in 2011, Georgia citizens can enter into Turkey for a stay of up to 90 days without a visa (with their national identity card) (Ministry of Foreign Affairs of Georgia, 2020). By this agreement, Turkey, without the hassle of complicated bureaucratic procedures for Georgians, has become a country that can be migrated easily.

A large percentage of migrants employed in Turkey work informally for unqualified jobs that can be taken up by domestic laborers. Gulay Toksoz and Cagla Unluturk (2003) also argue that immigrant women work for wealthy families in Turkey. In addition to that, according to the Turkish Statistical Institute data, in recent years, the number of women graduated from a university

has been increasing gradually. As the education level of women increases, labor force participation rates and employment rates increase accordingly. In 2017, 72% of university graduate women joined the labor force and 59% were employed. In addition, although the fertility rate has decreased slightly in recent years, the number of elderly populations has been increasing steadily. In the light of these statistical data, I would suggest that recently, upper-middle class, university graduate, and married women have been working at a higher rate in wage jobs in various sectors. In these upper-middle-class families, husband and wife can earn enough income to employ immigrant carers and/or cleaning ladies at their home³.

Georgian Women as Migrant Domestic Workers in Ünye

The field research has been conducted in Ünye, a small town of Ordu Province, in the Black Sea Region of Turkey since May 2018⁴. So far, I have interviewed 9 Georgian women (Louize is 71, Magan is 44, Matela is 57, Dali is 67, Mziye is 58, Mariam is 39, Anna is 29 years old, Sopio is 53 years old and Gulisa is 62 years old⁵). The research does not claim to represent all Georgian women, migrate to the Black Sea Region and work as domestic workers. As Hattatoğlu (2008) stated, this qualitative research tries to create information by considering women's individual experiences and voices. Through semi-structured and in-depth interviews, I attempted to uncover their personal experiences throughout this migration process, their perceptions about the whole system, their living and working conditions, and their problems as migrant women.

However, during the conduct of the field work, I experienced considerable difficulty in accessing Georgian interviewees. Firstly, it was not possible to reach them through legal organisations and associations since they are not organised. They are mostly invisible in the public sphere. Secondly, these women hide themselves due to their lack of legal status. Therefore, in this research, I used snowball sampling method in order to reach these women. All the women to whom

³ Current statistics on female migration are far from sufficient. However, during the first six months of 2019, the entry-exit visa demands at the Sarp land border gate between Turkey (the black sea region) and Georgia were approximately 1.4 million according to official statistics. The information obtained from the Border Police Authority verifies that the most frequent entrants and exits from the Sarp border gate are the Georgians (85%) followed by the Armenians and then the Azeris. Kyrgyz and Turkmen are entering and exiting to a lesser extent (Ulukan and Ulukan, 2012: 6). In addition to shuttle trade (which refers to the activity in which individual entrepreneurs buy goods in Turkey and import them for resale in street markets or small shops in Georgia. Often the goods are imported without full declaration in order to avoid import duties), Georgians come to harvest hazelnuts and tea which are important products of the Black Sea geography, to cut wood, to take care of the elderly and children, to work in unregistered works in construction, or sex work. Strikingly, all these works, except illegal construction works, are mostly performed by Georgian women. Overall, official statistics show that in 2018, the 35% of foreigners who demanded entry visa to Turkey come from Georgia, Russia and Ukraine (except OECD citizens). Actual numbers were 2.069.392 Georgians, 5.964.613 Russian and 1.386.934 Ukrainian in 2008 (MCT, 2018).

⁴ In February 2019, the official ethical approval for this field research has been obtained from the Social Sciences Ethical Committee, Ordu University.

⁵ All names are pseudonyms.

I spoke helped me in accessing other women. I observed that Georgian women developed their own informal ties with other Georgian women since they have relatives and friends in Ünye.

Another difficulty I experienced during this research was the language which we communicated with. Many of these women cannot speak proper Turkish due to irregular conditions of their migration process, and specifically uncertainties, risks and isolation that they experience during their stay in Turkey. Two interviewees who speak Turkish were Magan and Mariam.

Patriarchal Networks established by Cultural Proximity: Muslim and Christian Georgians

As emphasised in migration studies, migration processes are determined by social networks, ties and distinct identities. Through their individual and collective agency, migrants can actively challenge structural constraints such as poverty, social exclusion and government restrictions (Castles and Miller, 1998: 39; Salazar Parrena, 2015:5; Sadunashvili, 2016). Similarly, in my field research, I found that Georgian domestic workers come to Turkey as migrants through patriarchal social networks. During our conversation Magan said:

In Georgia, I was trained formally as a mathematics teacher. After the breakup of the Soviet Union, Georgia has become an independent state and the regime has changed in 1991. It was like an earthquake. The factory in our province was closed. Unemployment increased. At least one person from every home in Georgia started to go abroad as an immigrant. I worked for six months in a post-office and a hospital for two years. Then, when I was 22, I was married to a Muslim Georgian rooted Turkish guy, whose nickname is Apo and he was almost 45 years old. He is now 65 years old.

This old and rich guy was an agricultural landowner. Apo also has some business relationships with Georgia. Periodically he visits Georgia, and his Georgian relatives and friends request him to find wealthy and safe Turkish families which can provide suitable and secure working conditions for their female family members as domestic workers. As far as I observed, Apo has relatively large familial and blood-based networks, and functions as a mediator between Turkish families and Georgian domestic workers. Almost twenty years ago, during one of his visits to Georgia, he met young Magan and they got married. Magan is his second wife. They live in Ünye and this couple has organised an informal Georgian domestic workers network in Ünye. During my interviews, Magan and Apo helped me with translation.

Likewise, another story was told by Mariam. She said: “My family struggled with absolute poverty during the Georgian-Abkhaz conflict. Therefore, my mother started a small-scale

commercial mediation and visited neighbourhood countries such as Turkey. Like many Christian Georgians, historically, my family have strong blood relations with Muslim Georgians who mostly live in the Black Sea region of Turkey. First, for almost 10 years, my mother worked as a domestic care worker in Ünye apart from doing some small trade jobs. During that time, I joined my mother and started to work as a domestic care worker, as well. In Ünye, we rented a tiny apartment. After a while, my mother went back to Georgia and I continued to work as a domestic care worker in Ünye.”

As far as I understand, the mother has relatively strong traditional familial and business networks in Turkey and these social networks keep Mariam safe in Ünye/Turkey. From my point of view, this is a sign of strong solidarity between Mariam and her mother.

Women’s Strategies to Cope with Poverty in the age of Global Patriarchal Capitalism

The two most repeated reasons for coming to Turkey were that their salary in Georgia was extremely low or/and they cannot find a job, so they could not make a living there. Many of them talked about their financial debts such as banking loans or/and credit card debts. When the youngest interviewee a 29 year-old woman named Anna first came to Turkey from Georgia, she was 21 years old. She said:

When I was 18 years old, I opened up a small bijouterie store via banking loan and at the end, I went bankrupt, and started irregular migration to Turkey in order to raise adequate money via being employed in child and elderly care. Since then, I have kept coming to Turkey and continued to raise money for my debts.

Except Anna, Mariam and Mziya, all interviewees are married, they have children and some of them also have grandchildren. Louisa, 71 years-old, has kept coming to Turkey for more than ten years. She said:

I am a middle school graduate. When I was young, I used to pick vegetables in Georgia and sell them to the market. I have three sons and a daughter. Two sons immigrated to Ukraine. My other son was engaged in agriculture in Georgia. I came to Ünye for the first time in 2014. I have been providing care to elderly women in need of care. My husband is an unemployed truck driver and likes drinking alcohol. He set fire to our house for some reasons recently. We no longer have a house. So, I have to work and raise money to help my family”. She looked so miserable at that moment. In addition, 57-year-old Matela was in a similar situation. She said: "I have been coming here for more than fifteen years. Every time I came here, I told myself this was the last time, but my family's debts didn't run out. That's why I have to work here.

In this regard, I noticed that the biggest concern of all these women is the welfare of the family members they left in Georgia. These women have been coming here for many years. They have various troubles. Even when they get older, they keep working and can't retire properly. They send most of their savings to their families in Georgia. This suggests that the impact of patriarchal culture on women in Georgia may be strong. In this context, according to Torossian, Gerber and Gonalons-Pons (2016: 7), historically, Georgia's gender regime has been one of "classic patriarchy" characterized by patrilineal extended households where senior men have most authority and senior women have variable sway limited to domestic affairs.

In our speech, Gulisa showed me the pictures of her grandson and son, which she carefully placed on her phone. She said:

You see, I work for them. I'm 62, but I'm still working. My husband died years ago. I talk to my grandson almost every day. Yesterday he asked for toys again. Of course, I have to buy that toy for my grandson. Eight years ago, my son came here as an immigrant and stayed with me. I got him a job. He worked here for four years and saved up. Then he returned to Georgia. He bought a vehicle and has started a shuttle service to schools for transportation to students. Then he got married and my grandson was born. Wages in Georgia are very low, and I support my son's family financially.

Another noteworthy factor is that although most of these women are well educated, they cannot find a job in Georgia related to their education. Therefore, these women immigrate to Turkey and are able to find a job in low-status occupations such as domestic work and elderly care. In accordance with the findings of Irmak Bircan (2013), Nilay Etiler and Kuvvet Lordoğlu (2010), Őenay Gökbayrak (2009), Selmin KaŐka (2005-2006) and Çağla Ünlütürk-Ulutaş (2010), this social and geographical movement refers to "the contradictory class mobility" in the global labor market (Salazar Parrenas, 2015: 117-158). In this regard, Mziya is a remarkable example. She, 58 years old, was an engineer and worked for an international company in Georgia in the past. She said:

After the closedown of the company, I had become unemployed. In 1996, I came to Turkey for the first time in order to make money via buying and selling some stuff in bazaars. Since then, I have been doing this work in addition to working as a care worker.

Similarly, Sopio, 53, was trained as a primary school teacher. She said:

I have two sons. My husband was beating me when he drank. My mother and father saw my husband beating me and told me I had to divorce him. I finally divorced him. When I first came to Turkey, I worked in a textile workshop in Istanbul, then came to Unye and I started working as a domestic worker. I'm working for more than 20 years in various jobs in Turkey. My sons grew up. I bought

them a house in Georgia. I'm trying to guarantee their future". When I asked her if she wanted to go back to teaching, she said sounding troubled: "never mind, don't even think about it.

In addition, Mariam is a well-educated woman and speaks Turkish very well. She said: "I graduated from a university in Moscow and trained as an English teacher. I worked as a teacher in Georgia for about 5 years but decided to quit my job due to the low salary and worked as a domestic care worker in Ünye." At the end of our conversation, I asked Mariam if she wanted to go back to Georgia, and she was sure she would not return to her country.

Mariam was 12 years old, when the Georgian Abkhaz conflict started in 1992-1993. For over half a century, the Georgian-Abkhaz conflict has persisted in the region. When the war ended, it left behind traumas, distrust among people, displacements and barriers to economic development. A peace process, initially mediated by the UN (the United Nations), and since 2008 co-mediated by the EU (the European Union), UN and OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe), has not resulted in any serious progress towards a negotiated peace. This war left traumatic effects on Mariam's memory. She said:

My family was quite wealthy due to my father's high rank position as a civil servant. I, first, lost my father at the very beginning of the war and then my mother, uncle and grandmother protected us (me, my younger sister and cousins) against poverty, and the violence of gangs (abduction, killings, rapes, etc.). When heavily armed gangs raided our house, they were hiding us in the basement which had a secret door under the carpet. I have some other traumatic experiences such as seeing dead people lying in streets, food shortages, facing dreadful poverty, absence of common law and order, and the feeling of insecurity.

Harsh Working and Living Conditions: Invisible, Insecure, and somehow Inhuman

Live-in domestic workers are in the category of paid labor. They perform reproductive activities of an affluent family within the framework of power relations established in a hierarchical order. Yet, at the same time, they have to meet their own reproductive needs (food, sleep, dress, free time, dating) in the employer's home. In this process, domestic workers are subject to both exploitation and oppression in the context of working hours, the content of the work, individual daily activities and the relationships/affections within the family. Since these women live in the place they work, not only is their labor within certain hours, but also their entire social / human existence is subject to commodification.

With reference to M. Foucault's theoretical structuring emphasizing power, control, discipline and resistance Nicole Constable (2007) argues that controls are not simply directed at the product of a domestic worker's labor but extend into her most private domains. Her body, her

personality, her voice and her emotions may be subject to her employer's control (Constable, 2007: 90).

In my research, most of the interviewees were live-in domestic workers. Dali (67 years old) was looking after and living with a very sick and 90 year-old disabled woman (generally lacking consciousness and just lying in the bed without moving). She said:

Every morning I get up early and clean my lady, and throughout the day I am feeding and comforting her, cooking foods and cleaning the house. I earn 600 dollar per month and sending most of it to my family back in Georgia. My husband died in the civil war and due to weak employment conditions in Georgia, I felt obligated to provide money for my children and grandchildren and I have been irregularly migrated to Turkey as a care worker since 1996.

Dali was living with this overly disabled woman in that house. She could even hardly leave the house for a short period of time in order to buy some food. Basically, she couldn't go out during the day or night.

The day off is generally Wednesday for live-in Georgian domestics in Ünye. Every Wednesday, the traditional bazaar is established in Ünye. All Georgian domestic workers gather in this bazaar, doing some shopping and sharing their experiences, feelings, anger, sadness, vulnerability with each other. When I asked about her working conditions, she told one of her memories that proved her complete isolation at the workplace. Dali said:

Last winter, on one Wednesday, I did not feel well. I was alone by myself at home and there was nobody to realise my problem. Therefore, I decided to go out and visit my Georgian women friends. At the time I met with them, I suddenly fell down to the ground, lost my consciousness for a while. Immediately, my friends took me to a private hospital. It turned out that I was seriously sick and needed treatment for a while. The fees were expensive in private hospitals. I did not prefer to spend my money for this treatment. I was worried about her my grandchildren's living conditions in Georgia. Instead, I took some basic medication and went back home to my lady.

Rhacel Salazar Parrenas (2015) also emphasizes a strategic tactic which imposes, exacerbates and perpetuates unequal relations of power between domestic workers and their employers. It's "one of the family discourse". First, it is rooted in the feudal conception of domestic workers as servants bound to the master for life. Second, it blurs the status of the domestic worker as a paid laborer, so employees are able to bargain less for better working conditions. Their duties become complicated with "family" obligation and considered by employers a "labor of love" because of their close relationship. Third, it conceals the existence of their own families (Salazar Parrenas, 2015: 142).

Gulisa, 62, has changed two families in the last eight years. For the past three years, she has been caring for an 85-year-old wealthy woman. She says:

I looked after an old and sick woman previously. However, I had to sit in my room in that family when guests came home. I was not allowed to talk to the guests. I was not allowed to eat with the family. I didn't have work insurance as most Georgian women did not. I don't have such problems in my present family. The old woman's children treat me very well. I can sit at the same table with them and eat. Sometimes they buy me gifts. I can sit with the guests. They provided me with work insurance, and they support me in obtaining a Turkish citizenship certificate. But there's a lot of work to do at home. I can't leave the old woman alone. So I can't take care of myself, I can't go out. I'm off on Wednesdays. But I shop for the house and buy the old woman's medicine. I only have two or three hours of free time. Sometimes I get so depressed.

Gulisa also has very serious health problems. Most importantly, hernia has developed in her groin and she needs surgery. Gulisa says the old woman's daughter, who is a doctor, will help her, but she has not had an operation yet.

Conclusions

The main purpose of this article was to prove that inequalities related to gender, race and class reinforced by patriarchal culture are important variables in explaining contemporary capitalist economic and social realities. The economic and social realities we live in arise not only from the sphere of production, but also from the sphere of reproduction. Therefore, it is necessary to analyze unequal relations of gender, ethnicity and class in the field of reproduction in order to understand current economic realities.

In this study, I focused on Georgian immigrant women working in domestic jobs such as cleaning, cooking, child and elderly care. I determined that these immigrant women working in Ünye were paid by middle class and wealthy families with mostly well-educated women. The process by which these Georgian women migrate to Ünye is the result of inequalities related to class, ethnicity and gender that arise from a unique interaction of global capitalism and patriarchal culture. First, Georgia and Turkey are two countries that are dominated by classical patriarchal culture in gender relations. Second, Turkey and Georgia have integrated into the capitalist system in different ways and therefore, the economic and social relations between the two countries are in a hierarchical order.

Third, in both countries, the responsibility for capitalist reproduction activities is given to women, not the state, companies or men. However, there is a hierarchical difference between income levels among women in the two countries. The hierarchical difference between the income

levels of women in these two countries triggers both the emergence of migration and the commodification of reproductive activities and the hierarchical division of labor among women. The existence of informal cultural/ethnic networks shows that reproductive activities are not widely commodified in Turkey yet and capitalist market relations in this area have not been yet institutionalized, but they have continued at the stage of “formation” through patriarchal culture.

Finally, as I discussed above, live-in domestic workers are in the category of wage/paid labor. They perform reproductive activities of an affluent or upper-middle-class family within the framework of power relations established in a hierarchical order. Yet, at the same time, they have to meet their own reproductive needs (food, sleep, dress, free time, dating) in the employer's home. In this process, domestic workers are subject to both exploitation and oppression in the context of working hours, the content of the work, individual daily activities and the relationships/affections within the family. In addition, one concrete example of the daily gender discourse which legitimates gender, class and racial oppression/exploitation is “one of the family” discourse.

Author’s Note

I would like to thank Hester Einstein and Sue Ferguson who were kind enough to guide me through every part of this article.

References

- Anderson, B. (2002). *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. London: New York: Zed Books (2002).
- Arat-Koç, S. (2006). “Whose Social Reproduction? Transnational Motherhood and Challenges to Feminist Political Economy,” in Kate Bezanson and Meg Luxton, eds. *Social Reproduction: Feminist Political Economy Challenges Neo-liberalism*, McGill-Queen’s University Press (2006), pp. 75-92.
- Bezanson, K. and Luxton M. (2006). “Introduction,” in Kate Bezanson and Meg Luxton, eds. *Social Reproduction: Feminist Political Economy Challenges Neo-Liberalism*, McGill-Queen’s University Press (2006), pp. 3-10.
- Bhattacharya, T. (2017). “How Not to Skip Class: Social Reproduction of Labor and the Global Working Class,” in Tithi Bhattacharya, eds. *Social Reproduction Theory*, Pluto Press (2017), pp. 68-93.
- Bircan, I. (2013). *Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Deneyimleri*, (2013), Marmara Üniversitesi, İstanbul (in Turkish).

- Castles, S. and Miller, M. (1998). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Guilford Press (1998).
- Chang, G. (2000). *Disposable Domestics, Immigrant Women Workers in the Global Economy*. South End Press: Cambridge: Massachusetts (2000).
- Constable, N. (2007). *Maid to Order in Hong Kong, Stories of Migrant Workers*. Cornell University Press: Ithaca and London (2007).
- Duffy, M. (2007). "Doing the Dirty Work: Gender, Race, and Reproductive Labor in Historical Perspective". *Gender and Society*. Vol. 21, No. 3 (Jun. 2007), pp. 313-336.
- Ehrenreich, B. and Hochschild. A.R. (2003). *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy* (2003). New York: Metropolitan Books.
- Eisenstein, H. (2009). *Feminism Seduced: How Global Elites Use Women's Labor and Ideas to Exploit the World*. Paradigm Publishers (2009).
- Elson, D. (1998). "The Economic, the Political and the Domestic: Business, States and Households in the Organisation of Production". *New Political Economy* (1998). 3 (2).
- Elson, D. (1996). "Appraising Recent Developments in the World Market for Nimble Fingers." In A. Chhachhi and R. Pittin. Eds. *Confronting State, Capital and Patriarchy: Women Organizing in the Process of Industrialization*. London: MacMillan (1996).
- Etiler, N. and Lordoğlu. K. (2010). "Göçmenlerin Sağlık Sorunları: Ev Hizmetlerinde Bir Alan Araştırması". Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II, Denizli 4-5-6 Kasım 2010. Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,(2010) İstanbul: s.93-118 (in Turkish).
- Federici, S. (2006). "The Reproduction of Labor-Power in the Global Economy, Marxist Theory and the Unfinished Feminist Revolution," *Globalizations*, 3 (2006): 13.
- Fraser, N. (2017). "Crisis of Care?": On the Social-Reproductive Contradictions of Contemporary Capitalism", in Tithi Bhattacharya. Eds. *Social Reproduction Theory*. Foreword by Lisa Vogel, pp.21-36, Pluto Press (2017).
- Frazer, N. (2009). "Feminism, Capitalism and the Cunning of History". *New Left Review*, 56 (2009), pp. 97-117
- Gökbayrak, Ş. (2009). "Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar". *Çalışma ve Toplum*. 2009/2, pp. 55-81(in Turkish).

- Kümbetoğlu, Belkıs. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam Yayınları, (2008).
- ILO. (2019). “Zero Tolerance for Contract Substitution”. Open Working Group on Labour Migration & Recruitment Policy Brief 4, (2019) <http://mfasia.org/migrantforumasia/wp-content/uploads/2017/01/4-Policy-Brief-Zero-Tolerance-for-Contract-Substitution.pdf>, (12.07.2019).
- ILO.(2015). “ILO global Estimates on Migrant Workers: Results and Methodology- Special focus on migrant domestic workers”. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_436343.pdf (2015). (31.07.2018).
- Kaska, S. (2005-2006). “The New International Migration and Migrant Women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers” (2005-2006). Migration Research Program at the Koç University (MireKoc).
- Kofman, E. (2014). “Gendered migrations, social reproduction and the household in Europe”. *Dialectical Anthropology*. Vol. 38, No. 1, Special Theme Focus - Dialectics of Migration (Part 2) (March 2014), pp. 79-94.
- Laslett, B. and Brenner, J. (1989) “Gender and Social Reproduction: Historical Perspectives”. *Annual Review of Sociology* 15 (1989).
- Luxton, M. (2006). “Feminist Political Economy and Social Reproduction,” in Kate Bezanson and Meg Luxton, eds. *Social Reproduction: Feminist Political Economy Challenges Neo-Liberalism*, McGill-Queen’s University Press (2006), pp. 11-44.
- Ministry of Foreign Affairs of Georgia (2020). Visa Information for Georgia Citizens. <https://mfa.gov.ge/MainNav/ConsularInformation/VisaInfoGeorgian/%E1%83%97%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%A5%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%A1%E1%83%9E%E1%83%A3%E1%83%91%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%90.aspx> (31.08.2020).
- Ministry of Culture and Tourism (MCT), Tourism Statistics, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018: Ankara.
- Sadunashvili, T. (2016). “Georgian Migration to Turkey Between 1990 and 2012”. İstanbul Bilgi University, Faculty Social Sciences and Humanities, Department of International Relations, for the Degree of Master of Arts, Academic Advisor Prof. Dr. Ayhan Kaya. (2016).

- Teeple Hopkins, C. (2017) “Mostly Work, Little Play: Social Reproduction, Migration and Paid Domestic Work on Montreal,” Tithi Bhattacharya, eds. *Social Reproduction Theory*. Foreword by Lisa Vogel. pp.131-147 (2017), Pluto Press.
- Toksöz, G. and Unlütürk, Ç. (2003). “Is Migration Feminized? A Gender- and Ethnicity-Based Review of the Literature on Irregular Migration to Turkey,” in Elitok, Paçacı, Seçil and Straubhaar, Thomas. Eds. *Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities*. Hamburg University Press: Series Edition: HWWI Vol.5:85-111 (2003).
- Torosyan, K, Gerber, T. and Gonalons-Pons, P. (2016) “Migration, Household Tasks, and Gender: Evidence from the Republic of Georgia”. *International Migration Review*, Wiley Blackwell. vol. 50(2), pages 445-474, June (2016).
- Turkish Statistical Institute. 2004-2016. Social Structure and Sexuality Statistics. www.tuik.gov.tr (in Turkish).
- Ulukan, N. And Ulukan U. (2012) “Kriz ve Göç: Türkiye Gürcistan Nüfus Hareketleri Üzerine Bir Tartışma”. Discussion Paper. No. 2012/97. Turkish Economic Association. Ankara.
- UN (2019). *International Migration 2019*.
https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/InternationalMigration2019_Report.pdf (31.08.2020).
- Ünlütürk-Ulutaş, Ç. (2010). “Ev-içi İşyeri: Ev Hizmetleri, Ücretli Emek ve Göçmen Kadın Emeği”, in Saniye Dedeoğlu ve Melda Yaman Öztürk. Eds. *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği*. Birinci Basım: Sosyal Araştırmalar Vakfı (2010): İstanbul (in Turkish).
- Vogel, L. (2013). *Marxism and the Oppression of Women, Toward a Unitary Theory*. Haymarket Books: Chicago: IL (2013).
- Zurabishvili, T. and Zurabishvili, T. (2010). “The Feminization of Labor Migration from Georgia: The Case of Tiatini”. *Laboratorium*. (2010).1:73–83.

Reklamda Kadın Temsiliyeti ve Cinsiyetçi Örüntüler: *Perfectha Filler* ve *Nokia* Reklam Metni Örnekleri Üzerinden Göstergebilimsel Bir Analiz

Representation of Women in Advertising and Gendered Patterns: A Semiotic Analysis on Perfectha Filler and Nokia Ad Text Samples

Esra Saniye Tuncer*

Öz: Bu çalışmada, kadın temsillerine yer veren reklam metnlerinin göstergebilimsel analizi üzerinden toplumsal cinsiyetin reklam metnindeki görünümüne ve reklamlardaki cinsiyetçi örüntülere ilişkin birtakım verilere ulaşılmaya çalışıldı. Reklamlarda “toplumsal cinsiyet ideolojisi” bağlamında kadın bedeninin farklı konumlandırılmalarına şahit olunmaktadır. Bu çalışmada, kadın temsilleri içeren estetik ve mobil telefon ürünlerine ait iki ayrı reklam metninin göstergebilim yöntemiyle analizi üzerinden toplumsal cinsiyetin reklam metnindeki görünümüne ve cinsiyetçi örüntülere ilişkin birtakım tespitlere varılmıştır. Bu tespitlerin, reklam araştırmaları, kadın çalışmaları ve göstergebilimsel reklam çözümlenmeleri (reklam göstergebilimi) alanında yapılan çalışmalara ışık tutacağı ve alana farklı bir bakış açısı kazandıracığı amaçlanmaktadır. Günümüz patriarkal toplumsal ve kültürel yapıdan doğan mitler ile toplumsal yapılanmaya yansıyan reklam mitleri arasındaki ilişki, toplumsal cinsiyet ideolojisi üzerinden şekillenmektedir. Bu bakış açısının “reklam göstergebilimi” alanında sürececek çalışmalara ivme kazandıracığı kanaati, çalışmanın önemini gözler önüne sermektedir. Çalışmada, reklam metnlerinde toplumsal cinsiyet bağlamında geleneksel mitlere uygun kadın imgelerine yer verildiği ve bu imgelerin reklam metnlerinde cinsiyetçi örüntüleri inşa ettiği ve yeniden inşa ettiği saptanmıştır. Reklamda kurgulanan bu gerçeklik, tüketiciyi manipüle etmektedir. Diğer bir deyişle reklamın kurgusal gerçeği içinde işleyen ideoloji, insanların (kadınların) birbirleri ve dünya ile olan ilişkilerini manipülasyona uğratarak yeniden üretmektedir. Sonuç olarak denilebilir ki içinde cinsiyetçi örüntülerin işlendiği “toplumsal cinsiyet reklamları”, içinde üretildikleri toplumsal ve kültürel yapının değerlerini yansıtırken aynı zamanda onları yeniden üretmekte, inşa etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Reklam, Kadın Temsiliyeti, Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyetçi Örüntüler.

Abstract: In this study, some data related to gender appearances in ad texts and gendered patterns in advertisements were reached through semiotic analysis of the ad texts that included representations of women. Different positions of the female body are witnessed in the context of “gender ideology” in

advertisements. In this study, through the analysis of two different ad texts of aesthetic and mobile telephony products containing female representations by semiotics method, some determinations regarding gender appearances and gendered patterns have been reached. It aims to shed light on the studies conducted in the field of advertising research, women's studies and semiotic advertising analysis (advertising semiotics) and give a different perspective to the field. The relationship between the myths based on today's patriarchal social and cultural structure and the advertising myths reflected in social structure are shaped through gender ideology. The conviction that this perspective will accelerate the ongoing studies in the field of "advertisement semiotics" reveals the importance of the study. In the study, it has been determined that the ad texts include female images that are suitable for traditional myths in the context of gender and that these images construct and re-construct gendered patterns in the ad texts. This reality constructed in advertising manipulates the consumer. In other words, the ideology that operates in the fictional reality of advertising reproduces people's (women's) relations with each other and the world by manipulation. As a result, it can be said that; "gender advertisements", in which gendered patterns are processed, reflect the values of the social and cultural structure in which they are produced in addition to reproducing and constructing them.

Keywords: Semiology/Semiotics, Advertisement, Female Representation, Gender, Gendered patterns.

Summary

This study attempts to interpret advertisement texts of two different brands named Perfectha Filler and Nokia through using the semiotics method. In this research, the interpretation and explanation of the advertisement texts, which are selected as subject-object and which we define as 'intertextual text' in terms of semiotics, are interpreted at the semantic level (in the light of Roland Barthes' analysis model). In the study, inter-indicator relations are taken into account in the analysis of the imaginary structure in the ad text images; In the determination of the elements that shape the visual (visual) units (images), besides semiotics methods and terms, the similarities and differences of the textual structure of the texts and the transmission of meaning are examined. Study shows whether advertising texts and messages included in the communication process are compatible with gender ideology and social reality and imply conservative transformations in social structure through employing feminist theories, sociological and psychological theories. Study aims to reveal the views on the ideology of reality in the advertising texts in the context of gender. In this study, some data related to "gendered appearances in ad texts" and "gendered patterns in advertisements" were reached through semiotic analysis of the ad texts that included representations of women. We witness different positions of the female body in the context of "gender ideology" in advertisements. In this study, through the analysis of two different ad texts of aesthetic and mobile phone products containing female representations by semiotics method, some determinations regarding gendered appearances, and gendered-patterns (purpose) have been

reached. We hope and aim that these findings will shed light on studies in the field of advertising research, women's studies and semiotic advertising analysis (advertising semiotics) and will give a different perspective to the field. The relationship between the myths based on today's patriarchal social and cultural structure and advertising myths reflected in social structure are shaped through gender ideology. The conviction that this point of view will accelerate the ongoing studies in the field of "advertisement semiotics" reveals the importance of the study. In the study, it has been determined that in the context of gender in the advertising texts, there are images of women suitable for traditional myths and these images construct, produce and rebuild, reproduce gendered patterns in the advertising texts. This reality constructed in advertising manipulates the consumer. In other words, the ideology that operates in the fictional reality of advertising reproduces people's (women's) relations with each other and the world by manipulation. As a result; "gender advertisements", in which gendered patterns are processed, reflect the values of the social and cultural structure in which they are produced in addition to reproducing and constructing them.

Giriş

Göstergebilim, insana ve dünyaya ilişkin her şeyi inceleme konusu olarak ele alır. Söz konusu insan bilimleri arasında reklamcılık da yer alır. Bir popüler kültür üreticisi ve de ürünü olan reklam; aynı zamanda içinde göstergelerin işlendiği, iletişim süreci kapsamında yer alan başlı başına bir gösterge, göstergebilimsel incelemeye tabi tutulacak kendine has, özel bir dil'e ve anlamlama dizgesine sahip olan bir olgu niteliğindedir.

Bu noktadan hareketle bu çalışmada, durağan görüntü ve metinsel özelliklere sahip, göstergebilimsel inceleme değerine haiz *Perfectha Filler* ve *Nokia* markalarına ait iki ayrı reklam metni göstergebilim yöntemi yardımıyla yorumlanmaktadır. Bu araştırmada konu-nesnesi olarak seçilen ve göstergebilimsel açıdan 'metinler arası metin' olarak tanımladığımız reklam metinlerinin göstergebilimsel bir yaklaşımdan hareketle (Roland Barthes'ın çözümleme modeli ışığında) anlambilimsel düzeyde yorumlanması ve açıklanması yoluna gidilmiştir.

Bu çalışmada temelde, iletişim olgu ve sürecine dahil olan reklam metinlerinin ve iletilerinin toplumbilim, ruhbilim ve feminist kuramlardan yola çıkılarak "toplumsal cinsiyet" ve "toplumsal gerçeklik ideolojisi" söylemlerine uygunluğu sınanmakta ve bunların toplumsal yapıdaki muhafazakar dönüşümlere işaret edip etmediği ortaya konulmaktadır. Çalışmanın konusu, "reklamda kadın temsiliyeti ve cinsiyetçi örüntüler"dir. Çalışmada, toplumsal cinsiyet örüntülerinin reklam metinlerindeki görünümünü ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Bu çalışmada, kadın temsiline yer veren iki reklam metni cinsiyetçi unsurlar barındırması sebebiyle seçilmiş olup, söz konusu reklamlarda kadın temsiliyetine nasıl yer verildiği üzerine anlambilimsel

bir inceleme yapılmıştır. Söz konusu reklamlar, kadın temsiliyetinin yanlış kullanımına ilişkin farkındalık oluşturmak, kadın temsiliyetinin doğru kullanımına ilişkin ve kadının varlığına yönelik bilinçlendirme yaratmak amacıyla seçilmiştir. Bundan dolayı her türlü mecraaya açık / görünür olan reklamın içerdiği cinsiyetçi unsurların ve kadının yanlış temsiliyetinin ifşası bu açıdan elzemdir.

Çalışmada, literatürde yer verilen reklam çözümlerinden farklı olarak, reklam metni görüntülerindeki imgesel yapının çözümlenmesinde, göstergeler arası ilişkiler dikkate alınmakta; görsel birimleri biçimlendiren öğelerin belirlenmesinde göstergebilim yöntem ve terimlerinin yanı sıra, toplumbilim ve ruhbilim yöntem ve kuramlarından yararlanılarak, metinlerin imgesel yapısının benzerlik ve farklılıkları ile anlam iletimi incelenmektedir.

Reklamcılık ve göstergebilim çalışmalarında genel olarak Charles Sanders Peirce'ın üçlü çözümlene modeline uygun çözümlenmelere yer verilirken, bu çalışmada reklam göstergebilimi alanında yapılmış çalışmalardan farklı olarak, Fransız göstergebilimci Roland Barthes'ın üç kesitli çözümlene modeli esas alınarak daha önce denenmemiş ayrıntılı ve kapsamlı bir reklam çözümlenmesi sunulmaktadır¹. Çalışmanın bu yönüyle “göstergebilim ve reklam” alanına özgün bir katkıda bulunduğu düşünülmektedir².

Çalışmanın ampirik bölümünde, göstergebilimsel metinler olarak kabul edilen reklamlardaki göstergelere, bunların gösterilenlerine, anlamlandırma düzeyi içinde yer alan anlam kategorilerine (düzanlam ve yananlam) ve reklam metinlerinde ağırlıklı olarak yer alan eğretilemesel (metaforik), düzdeğişmecesel, simgesel ve metinler arası özelliklere yer verilmiştir. Teorik bölümde ise göstergebilimsel bir değer nesnesi olarak “kadın bedeni” ve reklamda temsiliyet kavramı konularına değinildikten sonra göstergebilim metodolojisi üzerine kısa bir bilgi verilmiştir.

Reklamlarda Tüketilen “Değer Nesne-si” Kadın Bedeni ve Temsiliyetin İnşası

Beden, bilim tarihi boyunca dikkatleri üzerinde toplayan bir konu-nesne (bir değer nesnesi) olmaya her zaman aday olmuştur. Popüler kültürde (medyada) insan bedeninin, özellikle de kadın bedeninin mecrası neredeyse yok gibi. Bir popüler kültür ürünü ve üreticisi olan reklamlarda göstergeleştirilen bedenlerin, tüketilmek üzere birer “nesne”ye, metaya dönüş(türül)mekte, pazarlanmakta, ticarileştirilmekte olduğu belki binlerce kez binlerce yerde ifadesini buldu,

¹ Çalışma, ilk kez (özgün olarak) “Barthes'ın üç kesitli çözümlene modeli”ni reklama uyarlayan (yazarın) doktora tezinden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

² Reklam ve göstergebilim alanındaki diğer çözümlene çalışmaları için bkz. Küçükdoğan, G. R. (2005). *Reklam Söylemi, Görsel Göstergebilim I*. İstanbul: Es Yayınları.; Rifat, M. (1996). *Göstergebilimcinin Kitabı*. İstanbul, Düzlem Yayınları.; Rifat, M. (1998). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilimin Kuramları, I ve II*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.; Rifat, M. (1992 / 2014). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları.

irdelendi, tartışıldı, eleştirildi, kınandı! Pierre Louys, özgürleşemeyen (kadın) beden(i) üzerinden oynanan oyunlara dikkat çektiği *Afrodit*³⁴ isimli kitabının girişinde şu sözlere yer verir:

...Grek toplumunda kadın, yurttaş sayılmamasına ve köle gibi görülmesine rağmen birçok açıdan bugünkü kadından daha özgür. Bugün yurttaşlık haklarını da elinde bulunduran bir fahişenin hayatını okumak, çok daha rahatsız edici olabilir. Tecavüz olaylarının ve aile içi şiddetin cezasız kalması, çocuk gelinlerin varlığı ve kadın bedeni üzerinden oynanan siyasi oyunlar - şayet bu bir ilerleme meselesiyse - “modern” toplumumuzun Grek toplumundan daha ileride olmadığını kanıtlar nitelikte. İşte Afrodit bunun cinsellik boyutunu gözler önüne seriyor, diğer tüm insani boyutlarla birlikte. ... Gerçekle kurgunun el ele gidişi söz konusuymuş gibi görünse de Afrodit tam olarak hayatlarımız gibidir. Gerçeğin bizim dışımızda fakat bizim algılarımızla şekillenışı söz konusudur (2014: 7-8).

Özgürleşemeyen beden üzerinden oynanan oyunlar, kadın bedenine salt cinsellik ve estetik boyutuyla yer verilmesi, bedenin mekânlaş(tırıl)masıyla daha da somutlaşmakta. “Bireysel tercihlerin bedenleri kimliklendirmede kullanılmasının yolu, bunların her birinin mekânlaştırılmasıdır.” (Şentürk, 2013: 20-21). Örneğin, geleneksel mitlere göre kadın bedeninin mekânı ev’dir (Ev alanı içinde de mutfak ve yataktır). Makro olarak “ev”, mikro olarak ise “mutfak” ve “yatak” olarak indirgenmiştir. Bir diğer deyişle dışarıyı değil, içerisi’dir. Kadın bedeni (fahişeler dışında) iç, kapalı mekân iken erkek bedeni dış mekâna aittir. Fahişe bedeni (“fahişe olarak kimliklendirilmiş” kadın bedeni), “aile” kimlikli kadının tersine dış mekâna gönderme yapar dolayısıyla hem iç hem dış mekânı simgeler. İş yerleri erkek bedeninin, ev ise kadın bedeninin biyo-siyasal (biyo-politik) mekânlarıdır⁵. Bu cinsiyetçi mekânsal göstergeler, kadınlığın ve erkekliğin toplumsal inşalarını tüm çıplaklığıyla gözler önüne serer. Kadın ve erkeklere biçilen toplumsal (cinsiyet) rolleri(ni) ifade eden “toplumsal cinsiyet kavramı, kadınlık ve erkekliğin toplumsal olarak kurulan, öğrenilen kalıplar olduğunu ifade eder.” (Özaydınlık, 2014: 93). Toplumsal cinsiyet açısından “kadınlık” ve “erkeklik” sorunu tüm tartışmalara ve bu konudaki girişimlere rağmen güncelliğini hala korumaktadır. “Bunun temel nedenlerinden birinin, kadını bir birey olarak kabul etmek yerine, konuyu cinsiyetçi bakış açısı ile ele almanın ve bu yönde politikalar yürütmenin olduğu söylenebilir.” (Özaydınlık, 2014: 109).

Antmen (2013: 11), kadın bedeninin özgürleşmesinin yolunun “kadınlar hakkında geleneksel olarak benimsenen ve doğallaştırılan düşüncelerden kopuş”la mümkün olabileceğini

³ Çalışmamızın ampirik kısmında yer alan reklam incelemesinde de yer verdiğimiz aşk ve güzellik tanrıçası “Afrodit” imgesinde, kadına (kadın bedenine) salt cinsellik ve estetik boyutuyla yer verilmesinden bahsettik.

⁵ Nitekim Foucault (2013), *Cinselliğin Tarihi* adlı eserinde, bedenin biyopolitik bir araç; bir makine olarak görüldüğünden söz eder.

söyler. Ona göre feminist sanatçılar, böylesi bir kopuşun kadınlığın toplumsal inşa süreçlerini gözler önüne serebileceğini savunurlar.

Geleneksel cinsiyetçi ideoloji temelli bakışın bedene yönelik uygulamaları reklam metinlerinde de kendini açıkça ve sıkça gösteriyor. Reklamların, toplumsal olarak “görünmez” olan kadının yalnızca çıplak olarak “görünür” kılınmasına yönelik pratikleri, kadının ve kadın bedeninin algılanma şekilleri üzerine önemli bilgiler verir. Kadın bedeninin reklamlarda sanatsal şekilde estetize edilmesi (daha doğrusu adeta bir sanat eseri gibi teşhir edilmesi), bir yüceltmeden öte Eco (1993: 158)’nin ifadesiyle tam da “gösteri” toplumu diye adlandırılan bir toplumun yozlaştırmaları olabilmektedir ancak. Kadın bedeni, salt çıplaklık ve abartılmış cinsellik olgularıyla birlikte sunulmakta, ticarileş/tiril/mesine ve metalaş/tırıl/masına “katkıda (!)” bulunmaktadır.

Reklam, bir model olarak öne sürdüğü “haz ve mutlulukla kendinden geçen kadınlar” ile özdeşleşmesini, onun gibi olmasını izleyicisinden dolaylı olarak istemekte ve bunun için de ürünü satın alması gerektiğini söylemektedir.

Kadın bedeni değerli, anatomik olarak bedenin çekiciliğinin ve bakılabilirliğinin sırrını taşıyor. Bu “merak ve bakma isteği, benzerlik ve tanımanın çekiciliğiyle iç içe girer: insan yüzü, insan gövdesi, insan bedeniyle çevre arasındaki ilişki, kişinin dünyadaki görünür varlığı” (Mulvey, 1993: 19), bedenin çekiciliğinin / bakılabilirliğinin sırrını taşır. Kadın giysisinin kendisi dahi anatomik olarak kadını yansıtır. Kadın, kendisini değil, güzelliğini tamamlayan aksesuarlarıyla dikkati üzerinde toplamakta, verdiği izlenimle bilinçaltında güçlü etkiler yaratmakta, libidoyu harekete geçirmektedir. Giysi, gerek seyredilen (kadın) gerekse seyreden (erkek) üzerinde etkili olmaktadır. Esslin’e göre;

Giysi ve makyajın sayısız ayrıntılarının birleşerek karakterin ürettiği izlenimlerin bilinçaltı tepkilerini yaratmasının yanı sıra, giysi hayali karakterlerin çevresindeki ruh durumuna ve atmosferine katkıda bulunur. Bunu da makyaj, saç stili ile giyimdeki renk tasarımının simgesel gücüyle yapar. Makyaj ve giysi, yüz ifadesinin, jestin ve hareketin gösterge sistemlerinin etkisini pekiştirir (aktaran Canbaz, 2000: 52).

Kadın bedeninin tarihsel ve toplumsal süreçteki yeri, konumlanması ve anlamı itibarıyla önemli ve güçlü bir gösterge olması onu değerli kılan en önemli etkenlerden biri. Kadın bedeni bir değer nesne. Çoklu anlam (ev, aile, ana, eş vs.) üreten ve barındıran bir gösterge. Gerçek yaşamda da reklamda da değer nesne olarak (!) değerini kaybetmiyor. Reklamcılıkta, kadın bedeninin değeri görsel olarak kullanım değerinden ileri geliyor. Bu sebeple, uzlaşımsal olarak “değer nesne” olarak

konumlanırken, ironik olarak - tarihsel ve kültürel süreçte toplumsal rolü ve cinsel kimliğiyle modern yaşamda dahi geleneksel bakışla - “aşağılanan bir değer nesnesi” olarak okunuyor.

Reklamcılık çözümlerinde “değer nesne” kavramı ile sıkça karşılaşılır. Reklam anlatılarında da temel tema “değer nesnesi” üzerine kurulur. Reklam metninin anlatı süreci boyunca anlatının kahramanları değer nesnesinin kullanım değerlerinin peşinde onu elde etmeye çabalar, bunun için yollar arar, karşı öznelerin engelleriyle karşılaşır. Reklamlarda “insanlar bir nesne peşinde görünüyor olsalar da temelde kendileriyle ilgili olarak, içinde yaşadıkları toplumun seçkin bir üyesi olma isteği içindedirler. (...) bir bakıma öznenin nesneleştiği bir sistem olarak da düşünülebilir. Özneler toplumun değer nesnesi olmak için mücadele içine girerler (Uzdu Yıldız, 2012: 126).

Reklamlarda kadın bedeni önemli bir değer nesne-si olarak konumlan(dırıl)maktadır. Kadın, “kullanım nesnesi” şeklinde faydalandığı reklamlarda ürüne destek olarak ikinci bir ürün, ikinci bir değer nesne gibi sunulmaktadır (“otomobil üstünde kadın” tablolu reklamlar bu duruma en güçlü örnekçedir; bu reklamlarda “kadın, otomobil gibi pazarlanıyor” görünmektedir, hatta çoğu zaman kadın ve otomobil düzdeğişmecesel bir algı oyunuyla yer değiştirmektedir). Bu reklamlarda “aptal ya da şuh kadın” imgesi yaratılmaktadır. Erkek ve kadın temsiliyetlerine yer verilen reklamlarda, “erkeğin” erotik bakışına sunulan ve maddi değer taşıyan bir gösteri nesnesi haline dönüştürülen kadın imgesi seyredilmektedir. Toplumsal cinsiyet yaklaşımında kadın maddidir, edildir, nesnedir, sıradan ve seyirliktir. Rasyonel ve etkin olan erkek, bu nedenle kadına sadece bakmalıdır. Kadın imgesine böyle bir bakış, aynı zamanda erkeğin toplumsal cinsiyet görünümünü anlamak için de faydalı olmaktadır” (Aktaş ve Tepe, 2015: 615). Bu durum, reklamda egemen cinsiyetçi değerlerin işlediğinin apaçık bir göstergesidir. Toplumsal cinsiyetçi araştırmalar, reklam konusunda erkekler ile kadınlar arasındaki farklılıkları, cinsiyet ayrılığını ortaya koymaktadır (Goodrich, 2014; Wolin, 2003; Zimmerman & Dahlberg, 2008; Brunel & Nelson, 2003). Özellikle, kadınların reklamda cinsel nesneleştirilmesi üzerine çok sayıda araştırma bulunmaktadır⁶.

Medya metinlerinde anlamın inşa edilme yollarından biri de "temsil etme"dir. “Temsil kavramı ‘imge ve metinlerin, temsil ettikleri orijinal kaynakları doğrudan yansıtılmalarından ziyade onları yeniden kurmalarını’ anlatmaktadır.” (Çimen, 2011: 41) Kişiler, varlıklar ve olgular, resimler ve/ya sözcükler yoluyla gerçek anlamına yakın veya gerçek anlamının dışında atfedilen anlamlarla temsil edilirler. Gerçeklik, medya metinlerinde temsil etme yoluyla yeniden üretilir.

⁶ Örneğin, genç kadınların cinsel olarak nesneleştirilmiş reklamlara yönelik tutumlarını ölçen bir araştırmaya göre, - 90'lı yıllara nazaran - kadınların reklam hakkındaki tutumlarının satın alma niyeti üzerinde çok az etkisi bulunmaktadır. (Zimmerman & Dahlberg, 2008).

Medyada sunulan gerçeklik, var olan gerçekliğin çağrışım ve benzerlik öğeleriyle kurulur. Medyanın sıkça kullandığı teknikler olan yinleme ve sağlamaştırma yoluyla "kadınların ya da öğrencilerin ya da çalışan kişilerin temsil edilme biçimleri medyada oluşturulur ve bizim tarafımızdan da medya aracılığıyla anlaşılır" (Burton, 1995: 106). Medya metinlerinde toplumsal grupları temsil eden örnek karakterlerin fark edilmesini sağlayacak "görünümün temel ayrıntıları" verilirken buna "karakterle ilgili örtük değerlendirmeler (kapalı değer iletileri)" (Burton, 1995:107) de eklenir. Böylece temsil edilen, bu toplumsal grupların sadece görünümü ya da kişiliği değil, aynı zamanda inançları ve belirli bakış açılarıdır da. Temelde metinde yer alan anlamlara ve iletilere katılmıyor olsak da onlar yine de orada, metnin içinde saklıdır.

Temsil örneklerine bir medya metni olan reklam filmlerinde bolca rastlamak mümkündür. Reklam, eğretilmeler ve düzdeğişmecesel oyunlarla kendi gerçekliğini kurar, var olan gerçekliği yeniden sunar. "Tıpkı sanat dünyası gibi, reklâmcılık dünyası da kendi düzenini ve değerlerini yaratmıştır. Reklâm dünyasına giren her şey değişime uğrar; yıldızlar, uzamlar, nesnelere, hayvanlar, hepsi simgesel, temsilî "boş" varlıklara ve olgulara dönüşür" (Büker ve Kıran, 1999: 55).

Medya, kadınları temsil etme biçimleriyle kadına nasıl bakılacağına yolunu inşa etmektedir. Kadının dünyaya, dünyanın kadına nasıl bakacağını öğreten, daha doğrusu empoze eden medya, sahip olduğu iletişim araçlarıyla bu bakış açısını meşru kılmaktadır. Keza bir medya biçimi olan reklam da, temsilleriyle toplumun bakış açısını aynı şekilde biçimlendirmekte rol oynamaktadır.

Göstergebilimin Metodolojisi Üzerine

Göstergebilim, kısa tanımı itibariyle "gösterge dizgelerini inceleyen bilim dalı"dır (Güz, 2002: 155). Sözlük manası itibariyle "göstergeler kuramı ya da öğretisi" (Rifat, 2013: 99) veyahut da "gösterge dizgelerini inceleyen dal; imbilim" (Vardar, 1980: 87) olarak tanımlanan göstergebilim (İng. Semiotics, Semiology; Fr. Sémiotique, Sémiologie; İt. Semiotica, Semiologia Rifat ve Rifat, 2010: 82/42/115; Rifat, 2013: 99), "göstergelerin bilimsel incelemesi" ya da "göstergeleri inceleyen bilim dalı" olarak açıklanır.

Göstergebilim, kısaca insana ve dünyaya ilişkin her şeyi inceleme konusu olarak ele alır. T. Yücel'in de dediği gibi, "göstergebilimin sorunu, insan için dünyanın ve insanın anlamı sorunudur" (2008: 166). Göstergebilimsel alan, evrendeki göstergeleri ve anlamlama biçimlerini kapsar. Toplumsal ve kültürel yapının içinde işleyen kodların ve/ya sistemlerin kullanımıyla şekillenen metinsel ve anlatsal yapılar ile ilgilenir. İnsan için sayısız anlamla yüklü olan dünya ve evren ile ilgilenen göstergebilim, evrende görünen/görünmeyen, soyut/somut, elle tutulur ya da değil her

şeyi “gösterge” adı altında inceler. Göstergelerin “niçin” ve “nasıl” kullanıldığı önemlidir; “kim, nerede, hangi koşullarda, hangi gösterge ya da göstergeleri ne amaçla kullanmaktadır?” (Çiçek, 2014: 218) sorusu (sorunsalı) göstergebilimsel çözümlemenin amacıdır. Dolayısıyla en kısa ve yalın anlatımıyla göstergebilimin uygulama alanı; evren’dir, dünya’dır; kısaca herşey’dir. Göstergebilim - kurucusu Greimas’ın yaklaşımıyla - aynı zamanda, geliştirdiği yöntemleri ve inceleme örneklerini diğer insan bilimlerine sunan yöntembilimsel bir yaklaşımdır (Rifat ve Rifat, 1998: 301). Reklam anlatısı da diğer insan bilimleri gibi göstergebilimin inceleme alanı içinde yer alır.

Göstergebilim araştırmaları iki temel alan üzerinde şekillenir: “göstergebilim” ve “anlambilim” ayrımı ya da bütünlenimi. Göstergebilim, etimolojik olarak göstergelerin işleyiş yasası ile ilgilenirken anlambilim ise göstergeler arası ilişkiler ve bu ilişkilerden doğan anlam ile uğraşır; bir diğer deyişle “Anlamlama göstergebilimi, konudilin anlamsal üretim özelliklerini ve katmanlarını, kendi yarattığı tutarlı ve tümükapsayıcı üstdilin ilke ve kavramlarıyla yeniden yapılandırmaya çalışır” (Rifat, 2013: 148). Her iki alan da birbirine bağlı, fakat aynı zamanda ayrıktır. Roland Barthes, göstergebilimde anlamı eklemliliğin doğurduğunu söyler (1999: 81).

Dünyayı anlamlandırma ve onun sonsuz sayıdaki karmaşık yapıya sahip olgularını kavrama ve sınıflandırma çabasının bir sonucu olarak insanoğlu, farklı yöntem ve teknikler üreterek özel terimlere sahip bilim dalları geliştirmiştir. M. Kaplan’ın da dediği gibi, her ilim kendine mahsus terim ve işaretlerden ibaret bir dile sahiptir (1992: 152). Bu, alanın kültürel birikimine özgü birbirinden farklı kavramlar, terimler ve özel bir dil içeren bir terminoloji, bir terimler dizgesidir(TDK *Çevrimiçi Sözlüğü*). Günümüzde anlatıları açıklayan, inceleyen, anlamları değerlendiren birçok “okuma”, “eleştiri”, “yorumlama” yöntemine “göstergebilimsel yaklaşım”ı da ekleyebiliriz (Rifat, 2014; 1992: 14). Bir “yorum ve eleştiri” bilimi olan bu iletişim dalı da kendine mahsus bir terimler dizisine sahiptir: gösterge, gösteren, gösterilen, gönderge, anlamlandırma, eklemle(n)me, belirtisel & görüntüsel & simgesel gösterge, ikon, düzanlam, yananlam, metafor; eğretileme, metanomi; düzdeğişmece gibi terimlerden oluşan bir dizi.

Reklam Örnekçelerinin Göstergebilimsel Çerçevesi

Çalışmanın ampirik kısmında, göstergebilimsel değere sahip iki reklam metni göstergebilimsel yöntemle; Roland Barthes’ın çözümleme modeli ışığında incelenecektir.

Görsel 1. Perfectha Filler ve Nokia Reklam Örnekçeleri

Perfectha Filler ve Nokia Reklam Metni Okumaları

Çalışmanın örnekçeleri “Perfectha Filler” ve “Nokia” reklam metinleri, “Betimsel Düzey”, “Yöntembilimsel Düzey” ve “Bilimkuramsal Düzey” olmak üzere üç kesit halinde okunacaktır.

Betimsel Düzey: Görsel Çerçeve:

Bu kesitte, reklamın görsel verilerinin biçimsel ve kavramsal açılımı gerçekleştirilerek metnin görsel bir çerçevesi oluşturulacaktır.

Betimleme (Betimsel / Biçimsel Çerçeve)

İlk örnekte bir görüntüsel gösterge olan reklam metninin görüntübirimleri, metnin yarısını boydan boya kaplayan esmer ve güzel bir kadın yüzü ve hemen yanibaşında, kompozisyonun alt kısmında yer alan “Perfectha Filler” marka bir plastik cerrahi - dudak dolgusu - ürününün görüntüsüdür (düzanlam).

İkinci örnekte görüntüsel göstergenin görüntübirimleri, metnin dikey eksenine paralel olarak yarısını boydan boya kaplayan sarı saçlı, beyaz tenli bir kadının sağ profilinin dönük olduğu gözleri kapalı, gülümseyen suratı ile kompozisyonun sağ alt köşesinde yer alan ve ekranında, siyah noktaların kapladığı yeşil bir fonda bir kadın ve erkek elinin birbirine uzandığı Nokia marka bir mobil telefon fotoğrafının görüntüsüdür (düzanlam).

Yorumlama / Çözümleme (Düşünsel / Kavramsal Çerçeve)

Perfectha Filler reklamında, metin üzerinde sadece başına, hatta yüzüne ve hatta yüzünün sadece bir bölümüne yer verilmiş olan kadın, metnin büyük bir bölümünü kapladığı için bu durum yüz hatlarının belirginliğini artırmaktadır. Dolgun dudakları ve sıkıca kapattığı siyah mühürlü gözlerinde, eğretilemesel olarak siyah bir şeridi andıran takma kirpikleri (düzanlam) dikkat çekmektedir. Bu gösterenler bize kadının “elit” olduğunu (yananlam) düşündürmektedir.

Nokia reklamında ise metin üzerinde sadece başına ve gövdesinin boyun ve omuz başından oluşan küçük bir parçasına yer verilmiş olan kadının, metnin büyük bir bölümünü kapladığı için sağ profilinin görüntüsü, yüz hatlarının belirginliğini keskinleştirmektedir. Kadının oldukça geniş ve aydınlık bir görüntüye sahip olan yüzünde kemerli burnu, pembe boyalı dudakları ve sıkıca kapattığı gözlerinde iç içe geçmiş bir tutam siyah diken eğretilemesel olarak andıran (takma) kirpikleri ve sağ yana ayrılmış sarı kahkülleri (düzanlam) dikkat çekmektedir. Modern tarzda dikilmiş kolsuz, siyah alacalı fırfırlı gömleği, boyalı saçı ve makyajı (düzanlam), kadının modern, rahat, özgür, hareketli, eğlenceli ve haz dolu bir yaşam tarzına eğilimli ve/ya sahip olduğunu (yananlam) düşündürmektedir.

Perfectha Filler reklamında, kadının yüzündeki “haz dolu” ifade özellikle dikkat çekmektedir ve haz odaklı bir yaşam tarzına eğilimli ve/ya sahip olduğu (yananlam) izlenimi vermektedir. Haz dolu bir duyguyla gözleri kapalı halde kendinden geçmiş olan kadının yüzünde “huzur” ifadesi vardır. *Nokia* reklamında da yine, kadının yüzünde gülümseme ifadesi vardır. Kadın “mutlu”dur ve bu mutluluğu yüzüne, mimiklerine yansıtmaktadır. Her iki reklamda da kirpikleri birbirine kenetlenmiş, gözleri sımsıkı kapalı olan kadın görmemektedir. Bilindiği gibi göz organı, kimi söylemlerce - biyolojik ve ruhani açıdan, biçim itibariyle - dış dünyaya; dışarıya açılan bir “pencere”, bazı söylemlerce de “ayna” olarak nitelendirilir. Burada ‘göz organı’ (benzeyen) ile ‘pencere’ ve/ya ‘ayna’ (benzetilen) arasında benzerlikten ileri gelen eğretilemesel bir ilişki kurulmaktadır. Göz, tıpkı bir “pencere” gibi dışarıya, dış dünyaya açılır; “ayna” gibi dışı, gördüklerini ve içi, duygularını yansıtır. İnsan, penceresi, yani göz organı sayesinde dış dünyayı görsel bir bütünlük içinde görür, algılar, anlar ve anlamlandırır. Bu işlevsel özelliği dolayısıyla da göz, “dışa dönüklüğü” ifade etmektedir. Dolayısıyla gözlerin kapalı olması da karşıtsal olarak dışa kapalılığı (düzanlam), “kendine dönüklüğü, içe dönüklüğü” (yananlam) ifade etmektedir. Reklamlardaki her iki kadın da gözlerinin kapalı oluşuyla kendine dönüktür, dış dünya ile bağlantısı kopuktur. Gözlerinin dışarıya kapalı olması onu dış dünyadan, bir anlamda gerçeklikten, yaşamdan uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle dış dünyaya ait nesnelere, varlıkları ve olguları gör/e/memektedir, gör/e/mediği için de algıla/ya/mamakta, anla/ya/mamakta ve dolayısıyla

anlamlandır/a/mamaktadır. Kadınlar görme, algılama, anlama ve anlamlandırma yetisinden, yeteneğinden ya da şansından yoksundur dolayısıyla kadınlar burada ‘edilgen’ konumdadır. Ne var ki görünüşe bakılırsa, bu durum; anlamak ve/ya anlamlandırmak, her iki kadının da pek de umursadığı bir şey değildir. Onlar, yoğun bir haz ve huzur duygusu içinde yüzmektedir ve bu durumdan son derece hoşnut ve memnundurlar.

Reklamda, yüz ifadesinden ve mimiklerinden ‘haz’ okunan kadınlar, büyük bir huzur ve mutluluk içinde gözleri kapalı, kendinden geçmiş (yananlam) bir vaziyettedir. Kadınların bu mutlu hali reklamda ürüne bağlanmaktadır; kadınlar “aptalca bir bağımlılık” davranışı içerisinde, bu “ürün bağımlılığı”dır ve kadınlar bundan mutlu olmaktadır. Gerçekler, gerçek hayat onları pek de ilgilendirmemektedir. Daha doğrusu kadınlar gerçek hayatın, her şeyin “güzel” olduğu bu mutlu, esenlikli, haz dolu evren olduğunu düşünmektedir. Kadınları ilgilendiren onları mutlu eden, ayaklarını yerden kesen, ruhunu büyük bir haz’la donatan “dudaklarını mükemmel bir dolgunluğa ve cinsel çekiciliğe kavuşturan” ya da “dünyayla iletişimini sağlayan” “ürün”dür: “Perfectha Filler” ve “Nokia” ürünlerine sahip olmaktır. “Perfectha Filler” ve “Nokia”, kadınları “iyimser, huzurlu, mutlu, haz dolu bir kadın” yapmaktadır; onları hayata karşı iyimser ve mutlu bir bakış açısıyla donatmakta, her şeyin “iyi”, her an’ın “özel” olduğu esenlikli bir yaşama sürüklemektedir. Böylece - yazarların da belirttiği gibi - “artık kadının fantezilerini reklamda ona sunulan ürün süsler. Ürünün dışında bir fantezi yaratmasına izin verilmez” (Büker ve Kıran, 1999: 138).

Perfectha Filler reklamında, esmer kadının “gereksiz bir bağımlılık”, ürüne ve markaya bağımlılık davranışı içerisinde olmaktan “mutlu” olması, rasyonel bir davranış ediminden uzak olması ve “güzelliği”, fiziksel özellikleriyle ön planda olması toplum ve seyirci için ortak bir iletiye gönderme yapmaktadır: “Güzel kadın” (s)imgesine. “Güzel kadın” imgesi ise bize, mitolojide “güzelliği” simgeleyen tanrıça “Afrodit”i çağrıştırmaktadır: Yunan mitolojisinde “aşk ve güzellik tanrıçası” olarak bilinen, Roma mitolojisinde ise ismi “Venüs” olarak geçen “Afrodit” veya “Aphrodite” (Yunanca: Ἀφροδίτη) göndergesi⁷, imgesi, miti...

Bu efsanevi (s)imge, “cinsel kimliğiyle” ön plana çıkan, güzelliği, alımlılığı ve seksiliği gibi kadınsı özellikleriyle belleklerde yer eden mitsel bir isim ve kavramdır. Afrodit, “kadın”, “güzelliği” ve “aşkı” simgeler. Mitoloji tarihinde fiziksel özellikleriyle kadınsılığı, güzelliği ve seksiliğiyle erkeklerin başını döndüren “seks ilahesi güzel kadın” olarak bilinen Afrodit, erkek bakışını ve bu bakıştan duyduğu “haz”ı önemseyen bu “şuh” kadın tiplemesini canlandırmakla “güzellik tanrıçası” olarak anılmış; bu adlandırma giderek toplumda bir kavrama, efsanevi bir imgeye ve sembole dönüşmüştür. Kadın, kadınsı bir özellik olarak ön plana çıkan “güzelliği” ile

⁷ Afrodit imgesi, gerçek dünyada karşılığı bulunmayan göndergelerden, imgelerden olup mitolojik bir (s)imgedir.

tam anlamıyla bir “güzellik ilahesi, güzellik tanrıçası” profili çizmektedir. Kadın, görsel açıdan “seyirlik cinsel bir nesne” konumundadır burada. Nitekim, “güzellik” ve “duygusallık”, burada, gereksiz bir sebeple mutlu olma, fiziksel ve karakteristik, kadınsı özellikler olarak kadının, kadınsılığın “göstereni”ne dönüşmüştür. Zira “güzellik”; “güzel” kavramları uzlaşımsal olarak kadına özgü “cinsel bir gösteren” yerine geçmiştir artık. Reklam metnindeki güzel kadın, benzerlikten ileri gelen eğretilemesel bir ilişkiyle “Tanrıça” ve “Afrodith” imgelerini ve kavramlarını simgelemektedir. Zira, reklamdaki güzel kadına “ilahe, tanrıça” özellikleri yüklenerek, görünmeyen ayrışık bir eğretileme yaratılmıştır.

Nokia reklamında ise, sarışın kadının ürüne sahip olmaktan ileri gelen “iyimserlik” davranışı içerisinde olmaktan “mutlu” olması, rasyonel bir davranış ediminden uzak olması ve “sarışınlığı” ile fiziksel özellikleriyle ön planda olması bizim için ve izleyici-okuyucu için ortak bir iletiye gönderme yapmaktadır : “şuh kadın” imgesine. “Şuh sarışın” nitelemesi, dünya sinemasının ünlü ve önemli aktristlerinden biri olarak sinema tarihine geçen ve yer aldığı filmlerde “cinsel kimliğiyle” ön plana çıkan; sarışınlığı, alımlılığı ve seksiliği gibi kadınsı özellikleriyle belleklerde yer eden “Marilyn Monroe” ile ortaya çıkan bir kavramdır. Filmlerinde, zekâsını kullan/a/mayan, aklıyla değil fiziksel özellikleriyle kadınsılığı ve seksiliğiyle erkeklerin başını döndüren “seks ilahesi güzel sarışın kadın” olarak ön plana çıkan Marilyn Monroe, erkek bakışını ve bu bakıştan duyduğu “haz”zı önemseyen “şuh” kadın tiplemesini canlandırmakla “şuh/seksi sarışın” olarak anılmış; bu adlandırma giderek toplumda bir kavrama, ilginç olduğu kadar, tuhaf ve beklenmedik ölümü nedeniyle “sahibi ile birlikte” efsanevi bir imgeye ve sembole dönüşmüştür. Kadın, reklamda akıl özelliğinin geri planda kalışı ve kadınsı özellikleriyle birlikte ön plana çıkan “sarışınlığı” ile tam anlamıyla bir “seksi sarışın kadın” profili çizmektedir. Nitekim, “sarışınlık” ve “duygusallık” ve burada, gereksiz bir iyimserlikle mutlu olma fiziksel ve karakteristik kadınsı özellikler olarak kadının, kadınsılığın “göstereni”ne dönüşmüştür. Günümüzde “sarışınlık” ; “sarışın kadın”, uzlaşımsal olarak kadına özgü “cinsel bir gösteren” yerine geçmiştir artık. Reklam metnindeki kadın, “seksi sarışın kadın”ı benzerlikten ileri gelen eğretilemesel bir ilişkiyle simgelerken, aynı zamanda da, reklamda ana motif yapılan “sarışınlığı” ve “seksiliğiyle”, “seksi sarışın” imgesini ve kavramını simgelemektedir. Reklamdaki sarışın kadına “seksi sarışın kadın” özellikleri yüklenerek görünmeyen ayrışık bir eğretileme yaratılmıştır.

Reklam kadını, gerçeklerden uzaktır; gerçeklerden kaçmakta ve reklamın esenlikli, mutlu, olumlu evrenine sığınmaktadır. Kadın, gerçek dünyaya gözlerini yumarak bu haz dolu dünyayı kendi içinde duyumsamakta, yeniden yaşamakta ve içselleştirmektedir. Gerçekte kadının tek derdi ürünü, “Perfectha Filler dudak dolgusu” ve/ya Nokia mobil telefon ürünü değil, ürünün ona vereceği “haz”zı yakalamaktır, asıl önemli olan, elde edeceği imajdır; imgedir. Reklamda

“Perfectha Filler dudak silikonu”, bu imajı; imgeyi, “haz”zı elde etmede bir ‘araç’ olarak sunulmaktadır. Ünlü reklamcı Seguela, reklamcılıkta ‘ürünün değil imajın pazarlanması’ konusuna değinmekte ve şöyle söylemektedir : “Özgürlük anlamdan çok değer içeren bir sözcüktür”, demişti Valery. Bir ürünün asıl yeteneği onun düşgücüdür. İktisadi anlamı değil. Halk malı değil, onun imajını satın alır. Eşyayı değil, isteğini tüketir. Olay o kadar doğrudur ki, bizim en iyi kampanyalarımızdan biri ürünün gösterilmemesi ile gerçekleştirilmiştir.” (1991: 109).

Görüntüsel göstergenin sol kenarından beliren ve yüzünün yalnızca yarısının görüldüğü kadının gövdesi hiç görünmemektedir. Kadının gözlerinin kapalı olmasıyla görüş alanının ve görme ediminin ortadan kalktığını, etkin değil, edilgen konumda olduğunu söyleyebiliriz. Reklamcının amacı kadını, genel anlamda tüketiciyi “hipnotize ederek, etkisiz duruma getirmek” (Büker ve Kıran, 1999: 68), koşullandırma yoluyla “robotla dönüştürerek nesneleştirmek”tir (s.68). Kadının ‘hipnotize olmuş gibi kendinden geçmiş bu esenlikli hali’, izleyici-tüketiciyi de esen olma’ya koşullandırmakta, hipnotize etmektedir.

Metinde siyah ve beyaz renkbirimlerinin de etkisiyle “sadelik”, “saflık” ve “gizemlilik” özellikleri hâkimdir. Metin, “saf”lık dilsel göstereninin içerdiği her iki anlambirimciği (1.kolayca aldatılabilen, 2.katışksız, arı, halis) de kapsamaktadır. Öncelikle “saf” sözcüğünün “katışksız, arı” anlambirimciğinden yola çıkarak metnin “sade, düz, arı” bir yapıda olduğunu söyleyebiliriz. Metin son derece sade, düz, sıradan bir görünüme sahiptir ve bu haliyle zihinde “temizlik, hoşluk, açıklık, parlaklık, sonsuzluk, gizemlilik, sır” kavramlarını uyandırmaktadır. Aynı zamanda, metnin zihinde uyandırdığı bu göndergeleriyle birlikte, söz konusu “sadelik” ve “saflık” kavramları, kadının yüzüne yansıyan “aydınlık” göstereni ile dilsel gösterenlerde kullanılan beyaz renkbiriminin “temizlik, saflık, aydınlık” yananamlarından oluşan anlam alanıyla da örtüşmektedir. Öte yandan kadının, körü körüne kapıldığı yoğun haz duygusundan dolayı yanılısama içinde olmasıyla bağlantılı olarak ve aynı zamanda “saf” sözcüğünün bir diğer anlambirimciği olan “kolaylıkla aldatılabilen” bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Bu bulguyu destekleyici bir diğer öge de metinde kadın göstereniyle birlikte yer verilen sarı, pembe gibi renklerin çağrışımsal anlamlarıyla ortaya çıkmaktadır. Nitekim, “yüreğin ve aşk ateşinin rengi, cinselliğin, tehlikenin ve tutkunun temsilcisi” (Yolcu, 2002: 654) olan ve dolayısıyla “kadının simgesi olan kırmızı”nın (Büker ve Kıran, 1999: 131) alt grubunda yer alan ve metinde kadının dudağında kullanılan pembe renkbirimi “kız bebekleri” çağrıştırırken, yananlam itibariyle “dişil” kişilik göstergelerini barındırmaktadır.

Kadın ve metin, - görüntüsel göstergede ilk bakıştan itibaren - birbirinden bağımsız bir izlenim oluşturmaktadır. Metinde, düzenleme itibariyle ve biçimsel olarak kadın ön plana

çıkır/ılır/ken, arka plan daha ayrık bir görüntü çizmektedir. Böylece, kadında “metin dışı öge” izlenimi yaratılmıştır. Kadının reklam metnine sonradan katıldığı düşündürölmektedir: tıpkı bir “devekuşu gibi” boynunu metne (dünyaya) uzattığı izlenimi uyandırılmaktadır.

Reklamda, aynı zamanda metnin temel izleği ile bağlantılı olan haz, kadınlık ve tüketim olguları ön plandadır. Metinde temel izlek, “ürüne; *Perfectha Filler* dudak silikonu ve *Nokia* mobil telefona sahip olmaktan dolayı elde edilecek kazançtır: “haz”dır”. Tüketici, ürüne sahip olduğu, ürünü satın aldığı takdirde, yoğun bir haz ve mutluluk duygusu içine girecek, hayata “bakış” açısı, dünya “görüşü” değişecektir.

Yöntembilimsel Düzey: Görsel ve Yazınsal (Dilsel) Çerçeve

Bu kesitte *Perfectha Filler* ve *Nokia* reklam metnlerinin görüntüsel ve dilsel gösterge öğelerinin birbirine eklenmesi sonucu ortaya çıkan tablo okunacaktır.

Metnin dilsel öğeleri metin sloganı, marka sloganı, logo, internet adresi ve ürüne ilişkin teknik özellikleri içeren bilgilerden oluşmaktadır. Metinsel iletinin kurucu öğeleri olan slogan ve logo, marka sloganıyla birlikte ayrı ayrı iki başlık altında ele alınacaktır.

Slogan

Sloganın yalınlığı ve basitliği göze çarpan en belirgin özelliği olarak farkedilmektedir. *Perfectha Filler* reklam metninde tecimsel olarak ürün özelliğini bildirici nitelikteki “3 Boyutlu Dolgu” ve *Nokia* reklam metninde iki ayrı parçaya bölünen “İyimserlik... ..bence her anı özel bir anıya çevirmektir” dilsel birimlerinden oluşan slogan dizimleri anlambirimsel ve biçimsel düzlemlere ayrıştırılabilir.

Anlamsal / Kavramsal Çerçeve

Perfectha Filler reklam metnindeki “3 Boyutlu Dolgu” sloganı, yalnızca bilgi vermekle yetinmektedir. Slogan dizimindeki anlambirimler üç gösterenden oluşmaktadır: /3/, /Boyutlu/, /Dolgu/. Metnin tam ortasına, güzel kadının biçimli ve dolgun dudaklarının hizasına konumlandırılan slogan, görüntüsel gösterge bağlamında görüntüsel öğelerle ilişkili olarak kadının dolgulu dudaklarını, daha doğrusu reklamı yapılan ürünü vurgulama amaçlıdır. “3 Boyutlu Dolgu” bilgilendirmesi ile ürünün - muhtemelen yeni ve farklı - teknolojik özellikleri övölmektedir.

Nokia reklam metninde ise “İyimserlik...bence her anı özel bir anıya çevirmektir” sloganı, açıkça buyruksal bir tutum takınmamakta, yalnızca bilgi vermekle yetinmektedir. Sloganın anlambirimleri, “anlamsal değerlerini gizlemeyen, açık ve kolay anlaşılır bir söylemsel dizim biçiminde” kurgulanmıştır (Çamdereli, 2000: 108).

Slogan dizimindeki anlambirimler sekiz gösterenden oluşmaktadır : /İyimserlik/, /bence/, /her/, /anı/, /özel/, /bir/, /anıya/, /çevirmektir/. Sözlükbirim itibariyle “genel olarak her düşünce ve işi iyi olarak değerlendiren bir tutum veya kişilik özelliği,” veya “her şeyi en iyi yanından gören, her durumda iyi bir çıkış yolu uman dünya görüşü” (Eren, 1992: 738) olarak açıklanan dizimin birinci anlambirimi “iyimserlik”, metinde dizimden kopuk olarak, ayrı bir yere, sarışın kadının, sol profilde kaldığı için sadece bir bölümünün görüldüğü sol göz hizasına konumlandırılmıştır. Görüntüsel bağlamda (düzanlamsal olarak) gözleri kapalı kadının iyimserlik içinde olduğu söylenmektedir; gözleri kapalı kadın iyimserlik hali içinde mutluluktan gülümsemektedir.

Dizimin ikinci parçasının birinci anlambirimi olan “bence” göstereni ise “öznellik” anlamı içermesiyle “öznel değerlendirme”, “bakış açısı”, “tek yönlülük” ve “kişisel” kavramlarını anlam alanına almaktadır. Dizimin ikinci anlambirimi olan ve sıfat işlevi gören “her”, sözcüğe “genellik, bütünsellik, tümlük, süreklilik, sonsuzluk” nitelikleri kazandırmaktadır. Sözdizimsel kuruluşlarda “tekil isimlere tamlayan görevinde getirilerek “birer birer olarak, ...-in hepsi” anlamını” veren (Eren, 1992: 634) “her”, üçüncü anlambirim olan “an” ismini nitelemekle de sözcüğe “birer birer bütün an’lar, an’ların hepsi, her zaman, daima” anlamları katmaktadır. “Her” sıfatı, dizimde ardı sıra gelen “özel” anlambirimi ile kapsadığı anlam alanı itibariyle karşıtlaşmaktadır: “Her” anlambiriminin içerdiği “genellik” niteliği, “özel” anlambiriminin belirttiği “özellik” niteliğiyle karşıttır. Dizimde dördüncü anlambirim olan “özel” sözcük göstereni, slogan dizimi bağlamında niteleme sıfatı işlevi yüklenerek “bir” sayı sıfatı ile “anı” anlambirimini nitelemektedir. Slogan diziminde “her an” ile “özel bir anı”, kapsama derecesi (genel / bütün = özel / parça) olarak birbirine karşıttır Aynı zamanda sözcüde “zaman” içeriğiyle kullanılan /an-/ anlambirimi, dizimde sözdizimsel olarak sözcük kökü ve eklentisiyle birlikte belirtildiği şekliyle; /anı/ olarak ele alındığı vakit farklı bir içeriğe; “anı, hatıra” bürünerek bir sonraki /anı-/ anlambirimiyile eşleşmektedir. Dizimin son anlambirimi olan /çevirmek-/, içerdiği “bir durumdan başka bir duruma getirmek, dönüştürmek” (Eren, 1992: 297) veya “başka bir duruma sokmak, değiştirmek” (Demiray, 1990: 169) anlamıyla sözcüğe “dönüşüm, yenilik, farklılık” niteliği kazandırmaktadır.

Slogan sözceleri bütünsel olarak değerlendirildiği vakit, görüntüsel gösterge bağlamında görüntüsel öğelerle ilişkili olarak reklamı yapılan ürünün, Perfectha Filler dudak silikonu ve Nokia mobil telefon, özelde reklamın kadın izleyicisinin, genelde ise tüm tüketicilerin bakış açısını değiştireceği, onları hayata karşı “iyimser, mutlu ve huzurlu” yapacağı (düzanlamsal) iletileri elde edilirken, örtülü olarak “ürünün tüketiciyi dış dünyadan, gerçeklikten kopararak, “bakış” açısını ve dünya “görüş”ünü ortadan kaldıracacağı, tüketiciyi aptalca bir iyimserlikle ve aldatılmışlıkla tek

yönlü sağlıksız ve rasyonel olmayan bir davranışa sürükleyeceği” iletileri gizliden gizliye aktarılmaktadır.

Reklamlar (düzanlamsal olarak), iyimser bir bakış açısıyla, yaşanan her anı özel, mutlu anlara dönüştürme, bir anlamda kadının - tüketicinin - kendisini ve hayatını esenliğe kavuşturma, dönüştürme vaadinde bulunmaktadır. Reklam tüketicie “ürünü” değil, vaat ettiği “ürünün imajını; imgesini” sunmakta, gerçek olmayan, bir yanılsama durumuyla tüketicieyi bir anlamda aldatmaktadır. Reklam, “mutlu, güzel, esenlikli bir yaşam” vaat etmektedir. Reklama göre, mutlu, güzel ve esenlikli bir yaşam ancak “gözlerini kapatmak ve kendinden geçmekle; bir nevi hipnotize olmakla” eşdeğerdir, bu da ancak “Perfectha Filler dudak silikonu” ve “Nokia mobil telefon” ile mümkündür. Perfectha ve Nokia ürünü, alıcı kitleye kendisiyle birlikte aynı zamanda “güzellik ve beraberinde mutluluk” satmaktadır: “Güzellik..yani her şeyin iyi, olumlu ve güzel olduğu hipnotize bir yaşam...” Reklamda tüketicieyi temsil eden kadın, aynı zamanda, “ürünün yüzü” olarak bir nevi kurumun sözcülüğünü de üstlenmektedir.

Sloganda görünüşte düz, fakat örtülü anlamlar içeren dolaylı bir anlatım yeğlenmiştir. Burada, reklam söyleminde sık kullanılan bir tümce türü olan ve durum tanımlaması amacı içeren *bildirme tümcesi* kullanılmıştır. Sözcüde eylem zamanları, *değişmezlik* ve *süreklilik* ile *yenilik*, *farklılık* ve *özel’lik* iletilerinin aktarıldığı geniş zaman üzerine kuruludur. Reklamda ürün *iyimserlik*, *mutluluk* ve *güzellik* kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Aptalca bir mutlulukla kişi gerçek dünyadan, gerçeklerden koparılmaktadır ve izleyici-tüketiciden de “böyle” (aptalca mutlu) olması, bunu sağlayacak olan ürünü, “Perfectha Filler” dudak silikonu ve “Nokia” mobil telefonu satın alması dolaylı olarak istenmektedir. Reklam, hedef kitleye yeni bir yaşam tarzı, bakış açısı kazandırmaya yönelik olarak tasar(ım)lanmıştır. Reklamda hedef kitlenin tutum ve davranış biçimlerini etkilemeye yönelik olarak bakış açısıyla birlikte, mevcut alışkanlıkları değiştirme arzusu, gereksinimi ön plana çıkarılmaktadır. Reklamda, sıralanan ürün ile birlikte “Kendi Perfectha’nı / Nokia’nı seç! Kendi stilini yaşa!” mesajı (düzanlamsal olarak) belli bir yaşam tarzı, belli bir stil vaat edilmektedir.

Biçimsel Çerçeve

Perfectha Filler slogan tümcesi el yazısı, dolgulu biçimde metne yazılı oluşu, “rujla aynaya yazma” ritüelinde olduğu gibi ve çengel tümce şeklinde metne asılı duruşuyla dikkat çekmektedir. Slogan diziminin metinsel alandaki bu özgürlüğü, izleyici-okuyucunun, alıcı kitlenin ilgisini metne yöneltmektedir. Sloganın üç anlambirimi fonetik düzeniyle ritmik bir yapı oluşturmaktadır. Dizimin yazıbirimleri farklı biçimde ve dolgunluklardadır: “dolgulu yazılar” = “dolgulu dudak” gösterenleri birbiri ile örtüşmektedir. Slogan tümcesinde yer alan yazıbirimlerin yinelenmeli

(aliterasyon) kullanımı, “dolgu” kavramına gönderme yapmakta, onu pekiştirmektedir. Siyah zemin üzerinde dolgun ve beyaz renkteki yazıbirimleriyle gözü alan slogan, karşıt renklerin belirleyiciliğiyle göze çarpan bir özelliğindedir.

Nokia slogan tümcesi ise, iki ayrı dizim halinde metne yayılmakla “sözcenin düz çizgi biçimindeki gelişimini kolaylıkla” terk etmektedir (Çamdereli, 2000: 109). Slogan diziminin metinsel alandaki bu asimetrik düzenlemesi, izleyici-okuyucunun (alıcı kitlenin) ilgisini metne yöneltmektedir. Sloganın sekiz anlambirimi 4+2+1+2+2+1+3+4’lük seslem düzeniyle ritmik bir yapı oluşturmaktadır. Okurken seslemede zorluk çıkarmayan dizim, yazısal görünümünde - düzenleme itibariyle- boyutsal aykırılıklar sunarak tekdüzeliği ötelemektedir (Çamdereli, 2000: 110). Dizimin yazıbirimleri farklı biçimlerde ve dolgunluklardadır: İki parçaya ayrılmış olan slogan diziminde /İyimserlik/ göstereninin yazıbirimleri dolgun ve iri iken, dizimin ikinci parçasını oluşturan /bence her anı özel bir anıya çevirmektir/ gösterenleri daha cılız ve küçük yazıbirimlere sahiptir. Slogan tümcesinde yer alan /a/, /e/, /i/, /n/, /r/ yazıbirimlerinin yinelenmeli kullanımı, dizimi sıradışılığa itmektedir. Beyaz zemin üzerinde dolgun ve siyah renkteki yazıbirimleriyle gözü alan “İyimserlik” sözcüğünde /i/ yazıbiriminin üç kez yinelenmeli kullanımı dikkat çekmektedir : “içinde yer aldığı anlambirimlerin işaret edici işlevini temsil eden ve zemini düşey olarak delen dimdik /i/’lerin (Foucault, 1995: 41), -logodaki /i/ ile de bütünleşerek-” (Çamdereli, 2000: 110) slogan diziminde yedi kez yinelenmesi ise ayrıca göze çarpan bir özelliktir. Sesletmede “her anı” ve “bir anıya” sözcüklerinin arka arkaya okunmasıyla he-ra-nı ve bi-ra-nı-ya biçiminde dilde “ulama” özelliği denilen ses birleşimi meydana gelmektedir.

Logo

Markanın betimsel açılımı, bir başka deyişle betimsel göstergesi olan logo (Çamdereli, 2000: 110), görüntüsel göstergenin çeşitli yerlerine (üst ve alt zemine) konumlandırılmıştır. “Perfectha” ve “Nokia” logoları, yazıbirimlerinin farklılığı ve metin üzerindeki yinelemeleriyle gözü yakalamaktadır.

“Eyfel Kulesi” (Eiffel Tower) görüntüsel göstergesiyle birlikte ele alınacak olan Perfectha markası ve marka sloganı “Connecting People” ile birlikte incelenecek olan Nokia markasının tasarımı (iki farklı düzlemde) görüntüsel gösterge bağlamında okunacaktır.

Anlamsal / Kavramsal Çerçeve

Perfectha, geçişli fiil olarak sözlük anlamı itibariyle “tamamlamak, ikmal etmek, bitirmek; geliştirmek, tekâmül ettirmek, mükemmelleştirmek, kusursuz hale getirmek, ıslah etmek; uzmanlaştırmak, ustalaştırmak, tam bir uzman yapmak”, en nihayetinde de “mükemmel, doğru, hatasız” anlam yelpazesini sunmaktadır. Dolayısıyla Perfectha Filler, “mükemmel doldurucu,

mükemmel dolgu” anlam özelliği kazanmakta, sözcüğün çağrıştırdığı anlam zenginliği logoya yüklenmektedir. İngilizce kullanımlı fakat Fransız yapımı bir ürün oluşuyla dikkati çeker: Bu durum, marka logosuna iliştilen ve metnin fonunda yer alan Eiffel Kulesi’nden ve ileride değinilecek olan yan dilsel birimler’deki açıklayıcı metinden anlaşılmaktadır. Eyfel Kulesi, temelde, bulunduğu yer olan Fransa’ya = Paris’e, Paris ise yine “kadın, güzellik, aşk, moda, ölümsüzlük, sonsuzluk” vb. kavramlarına gönderme yapar. Eyfel Kulesi, aynı zamanda, “Demir Leydi” tabiriyle eğretilemesel bir ilişkiyle kadına benzetilişiyile “kadın” kavramına gönderme yapar ve reklamdaki kadın imgesi ile de örtüşerek düzdeğişmece oluşturur. Logonun yabancı kökenli dilsel öğeleri, yazılım olarak İngilizce kullanımda olmaları dolayısıyla (yananlam düzeyinde) genel bazda “yabancılık” olgusunu, özelde ise İngilizce’yi, İngiltere’yi, İngilizliği anımsatmaktadır. “Perfectha” markası, Fransa’ya ait bir ürün olması dolayısıyla (yananlam düzeyinde) Fransa’ya ve Fransa’yı yeniden bir gösteren olarak kullanıp “İleri Fransız teknolojisi” ve genel bazda “Avrupa teknolojisi” kavramlarına gönderme yapmaktadır. Görüntüsel göstergede Eyfel Kulesi’nin silüeti, kadının yüzünü sarmıştır: kadının yüzüne “güzellik ve estetik neşteri”ni vurmuştur. Reklam; “İleri Fransız teknolojisi, yüzünüze ölümsüz güzelliğin ve yaşamın “estetik neşteri”ni vursun!”, “Perfectha, size ileri Fransız teknolojisiyle sonsuz güzellik ve yaşamı sunuyor ve/ya “Fransız Modası (Moda Tanrısı & Moda Tanrıçası) ürünü; markası Perfectha, sizi bir tanrıça kadar güzelleştirir” iletileriyle kadınlara “tanrıça güzelliği” (gerçekte olmayan bir olgu, bir yalan) vadetmektedir.

Nokia reklamında marka sloganı “Connecting People”; Türkçe çevirisiyle “İnsanları Bağlar”, İngilizce dil kullanımında olup görüntüsel birimlerden, mobil telefonla ilişkilendirilmiştir. Slogan, mobil telefon ekranında yer alan, noktalardan oluşan bir fonda birbirine uzanan kadın ve erkek elinin görüntüsünü dilsel bazda *tamamlayıcı*, *pekiştirici* ve *onaylayıcı* niteliktedir: kadın ve erkek eli ekranda birbirini tutacak şekilde birbirine doğru uzanmaktadır; ellerin birbirine bağlanmasıyla fondaki noktalar da birbirine yaklaşmakta, noktalar arasındaki boşluk giderek kapanmaktadır. Reklama göre, noktalar arasındaki boşluğu “Nokia” telefon doldurmakta, kadın ve erkek elini, insanları birbirine bağlamaktadır: tıpkı “Nokia, İnsanları Bağlar” marka sloganında belirtildiği gibi. Böylece *Nokia* mobil telefonun her anı özel bir an’a, anı’ya dönüştürdüğü, görüntüsel öğeler bağlamında bir kez daha yinelenmektedir. Metnin yabancı kökenli *Nokia*, *Connecting People*, *Clup* gibi dilsel öğeleri, yazılım olarak İngilizce kullanımda olmaları dolayısıyla (yananlam düzeyinde) genel bazda “yabancılık” olgusunu, özelde ise *İngilizce*’yi, *İngiltere*’yi, *İngilizliği* anımsatmaktadır. “Nokia” markası, Finlandiya’ya ait bir ürün olması dolayısıyla (yananlam düzeyinde) *Finlandiya*’ya ve Finlandiya’yı yeniden bir gösteren olarak kullanıp “İleri Finlandiya teknolojisi” ve genel bazda “Avrupa teknolojisi” kavramına

gönderme yapmaktadır. Metin üzerinde üç ayrı logo tasarımı ile ve biçimsel bir vurgulayıcılıkla yer verilmiş olması markayı görüntüsel göstergede ön plana çıkarırken, böylelikle “sloganın bilgi vericiliği ve diğer görsel iletiler yanında hedef kitleye verilmek istenen” bir “temel reklam iletisi” olan “beni unutma” iletisi logoda gizlenmiş ve belki bu yolla markanın anımsanma kolaylığı sağlanmıştır” (Çamdereli, 2000: 112).

Biçimsel Çerçeve

“Perfectha” yazıbirimi, farklı renkbirimlerinde (mavi + gri) tasarımlanmıştır: “Perfect+ha”. Çağrışımsal olarak gökyüzü ve denizin simge rengi olan ve onlar gibi insan psikolojisi üzerinde rahatlatıcı bir etkiye sahip olduğu söylenen mavi renkbiriminin kişilik göstergeleri ise uzmanlarca, “sakinlik, huzur, güzellik, dinginlik, güven, rahatlık, özgürlük” (Yolcu 2002: 654-655) olarak belirtilmektedir. Sağlığa ilişkin bir reklamda “özgürlüğün, sağlığın, güzelliğin rengi” olarak kullanılmaktadır mavi. Mavi ve gri renklerde dokuz yazıbirimden oluşan Perfectha logosu, sesletme biçimine göre iki ya da üç seslemlili olabilmektedir. Genel olarak barış ve özgürlük gibi yananamları barındıran yazıbirimlerinin mavi renkbirimi, “Perfectha Filler” logosunu metin üzerinde belirginleştirmektedir. Mavi renkbiriminin bu yananamları markaya çağrışımsal zenginlik katmaktadır. Nitekim “Perfect” ve “Filler” yazıbirimlerinin aynı renkbiriminde olması, aynı anlam zenginliğini paylaşmaları niyetiyledir: “mükemmel doldurucu, mükemmel dolgu”. “Perfectha Filler” logosunun küçük fakat büyük boyutlu, italik tarzda yazıbirimleri, sağ köşesinde bulunan Eiffel Kulesi arması (görüntüsel göstergesi) ile birlikte yer almaktadır. Logonun bu tasarımı ürün ismi öne çıkarılacak şekilde düzenlenmiştir: “Perfectha” ve “Filler” yazıbirimleri alt alta gelecek şekilde, biri büyük biri küçük boyutlarda simetrik olarak sıralanmıştır. Logo tasarımında kullanılan renkbirimler, birbirleriyle ve siyah zeminle karşıtılık oluşturmuştur. Logonun, metnin alt kısmında dizilmiş ürün üzerindeki ve web sayfasındaki tasarımında ise tamamen beyaz renkte yazıbirimlere yer verilmiş olup, beyaz renkbirimi renkli kapaklı siyah kutuların rengi ile birebir karşıtılık oluşturmuştur. Metin üzerinde iki ayrı logo tasarımı ile ve biçimsel bir vurgulayıcılıkla yer verilmiş olması markayı görüntüsel göstergede ön plana çıkarmakta ve hatırlanma şansını artırmaktadır.

Nokia reklamında, logonun sağ alt köşedeki tasarımında, marka ile birlikte marka sloganına yer verilmiştir: “Nokia: Connecting People”. Alt alta sıralanan marka ve marka sloganının yazıbirimleri çizgisel olarak birbirini alt alta takip edecek düzendedir. Tasarım, mobil telefon görüntüsünün ve ürüne ilişkin teknik bilgilerin hemen altına yerleştirilmiştir. “Yazıbirim içeren logolar, çoğunlukla iki ya da üç seslemlili yapılandırılır” (Çamdereli, 2000: 111). Mavi renkte beş yazıbirimden oluşan Nokia logosu da, telaffuz biçimine göre iki ya da üç seslemlili olabilmektedir.

Genel olarak “barış, sevgi, sıcaklık, dostluk, sükunet, dinginlik, serinlik, rahatlık, tazelik” (Çamdereli,2000:103) gibi yananamları barındıran yazıbirimlerinin mavi renkbirimi, “Nokia” logosunu metin üzerinde belirginleştirmektedir. Mavi renkbiriminin bu yananamları markaya çağrışimsal zenginlik katmaktadır. Nokia logosunun büyük yazıbirimleri sağ üst köşede ürün seri numarasıyla birlikte yer almaktadır. Logonun bu tasarımında ürün seri numarasının sayıbirimleri ile markanın yazıbirimleri alt alta gelecek şekilde simetrik olarak belli bir düzen içinde sıralanmıştır. Ayrıca, tasarıma üstten şerit biçiminde mavi renkte bir bant eklenmiştir; logo tasarımında kullanılan mavi renkbirimi logonun beyaz zeminiyle renksel bir karşıtsallık oluşturmaktadır. Marka tasarımını, üstteki dizayna karşıt olarak alt zemininde yer alan yeşil renkteki bant tamamlamaktadır: bandın yeşil rengi, tasarımın içerdiği yazıbirimlerin mavi rengi ve görüntüsel göstergenin beyaz zeminiyle karşıtlaşmaktadır. Logonun sol alt köşedeki tasarımının ise, kadının çıplak omzunun yanına, boş alana konumlandırılmış olması onu metin üzerinde belirginleştirmektedir. Bu belirginliği sağlayan bir diğer öge de, tasarımda Nokia markasına eşlik eden ve markanın hemen üstünde yer alan İngilizce dil kullanımlı “Clup” göstereninin yeşil renkteki yazıbirimleridir. Çağrışimsal olarak “dingin ve pastoral, taze, ağaçların ve çimenlerin rengi, bereket ve büyüyle bitişen, ama aynı zamanda küf, zehir ve kıskançlığın rengi” (Sampson 1995: 83) olan, huzur ve güven veren (Yolcu, 2002: 656) yeşil renkbiriminin kişilik göstergeleri ise “koruyup gözeten, gayriresmiliği yeğleyen, yardımcı, utangaç, tembelliğe eğilimli, sıkıcı ve ne yapacağı önceden kestirilebilir”dir (Sampson, 1995: 83). Renkbirim, - olumlu nitelikli - çağrışimsal özellikleriyle birlikte markaya eklenmektedir. ”Nokia” ve “Clup” gösterenlerinin mavi ve yeşil renkteki yazıbirimleri üzerinde yer aldıkları metnin beyaz renkteki zeminiyle birlikte birbiriyle karşıtlık ilişkisi oluşturmaktadır. Görüntüsel gösterge üzerinde “logonun belirgin bir biçimde görülmesini sağlayan bu renk karşıtlığıyla birlikte, logoyu oluşturan yazıbirimlerinin kalınca dolguları da markanın gücünü betimler nitelikte”dir (Çamdereli, 2000: 112).

Bilimkuramsal Düzey: Anlambilimsel (Kavramsal) Çerçeve

Çalışmanın örnekçeleri olarak, *Perfectha Filler* isimli bir plastik cerrahi firması ile Nokia markalı bir mobil telefon firmasının reklam metinleri seçilmiştir. Reklamın ana temasını “hedonizm”, “moda ikonluğu & fetişliği”, “cinsiyetçilik” ve “toplumsal gerçeklik” anahtar kelimeleri oluşturmaktadır.

Perfectha Filler reklam kadını, estetik ürünü tanıtımına uygun olarak “güzellik tanrıçası” imajıyla süslenen bir moda ikonu; moda fetişi rolündedir. Reklam metnindeki kadın, simgesel ve aşk ve güzellik tanrıçası Afrodit ile eğretilemesel olarak “güzellik sarhoşu”, “seksi güzel kadın” profiline dönüş/türül/mekte, “seksi kadın-ilahe” imgesini temsil etmektedir. Kadın, “bir tanrıça

kadar kusursuz güzelliği” ve “kadınsılığı” dolayısıyla “cinselliği” ile ön plana çıkarılırken, “rasyonelliği” ile geri planda tutulmaktadır. Kadın, reklamda “güzel kadın & tanrıça” imgesiyle bağlantılı olarak; kadına “tanrıça & ilahe” imgesi yüklenerek akıl, zekâ ve düşünce özelliklerinden uzak tutularak salt cinsel bir obje, bir seyirlik nesne olarak sunulmaktadır. Reklamda kadın, estetik, Eyfel Kulesi güzellik tanrıçası, aşk, Fransa, Paris, moda tanrısı ya da moda tanrıçası gösterenleri ile “moda” kavramı arasında eğretilme yaratılmaktadır: Moda edimi, moda sözbilimi, moda kadını, moda dünyası, moda evreni = moda dizgesi^{8,9}

Nokia reklamı kadını da aynı şekilde, simgesel (Marilyn Monroe ile eğretilmesel) olarak “seksi sarışın kadın” profiline dönüş/türül/mekte, “seksi sarışın” imgesini temsil etmektedir. Kadın, bakımlı ve makyajlı olması, omuz ve kol dekoltesi olan açık ve kadınsı giyimi dolayısıyla “güzelliği” ve “cinselliği” ile ön plana çıkarılırken, “akıl özelliği” ile geri planda tutulmaktadır. Kadın, reklamda “seksi sarışın” imgesiyle bağlantılı olarak, kadına “şuh sarışın” özellikleri yüklenerek “akıl, zekâ ve düşünce ile işi olmayan salt cinsel bir obje, bir seyirlik nesne” olarak sunulmaktadır. Kadının makyajlı, bakımlı, kadınsı özelliklerle donatılmış olması cinsel etkisini güçlendirmektedir. Reklamlarda, gözlerinin kapalı olmasıyla kadının görüş alanı daraltılmakta; tamamıyla ortadan kaldırılmaktadır. Bu özelliklerle donatılan reklam kadınları böylece “ikincil” ve “edilgin” bir konuma getirilmekle cinsiyetçi bir bakış ve yaklaşımla değerlendirilmekte, yargılanmaktadır. Bu durum, reklamda, egemen cinsiyetçi değerlerin işlediğinin apaçık bir göstergesidir. Öte yandan, reklamda “toplumsal cinsiyet ideolojisi”ne bağlı olarak kadın bedeninin farklı konumlandırmalarına da şahit olmaktayız. Günümüze kadarki reklam araştırmalarında erkek egemen toplumun ikinci planına atılan kadın bedeninin, bu kez aynı zamanda “bir tanrıça kadar” güzel ve güçlü olarak karşımıza çıkması dikkat çekmektedir.

Reklamda sunulan ve kurgulanan dünya ve modeller toplumdaki; gerçek yaşamdaki durumla; gerçeklerle (toplumsal gerçeklikle) çelişmektedir. Reklamda kavramlar ve olgular üzerine ideolojik yanılsama yaratılmak yoluyla izleyici - tüketici gerçeklik konusunda yanıltılmaktadır. Reklamlardaki ideolojik öğeler (toplumsal gerçeklik ideolojisi ve toplumsal cinsiyetçi örüntüler) aracılığıyla üretim ilişkileri ve insanların yaşadıkları dünyaya dair ilişkileri yeniden üretilmektedir.

⁸ Moda ediminin sonuçta varlığın süssel niteliğinden başka bir şey olmadığını (gerçekdışılığının da burada olduğunu) söyleyen Roland Barthes, moda dizgesi ve moda kadınından söz ederken, moda kavramı (moda sözbilimi, moda evreni, moda dünyası) ve eğretilmelerine değinir (1999: 92-107).

Özetle denilebilir ki reklamın kurgusal gerçeği içinde işleyen ideoloji, insanın birbirleri ve dünya ile olan ilişkilerini manipülasyona uğratarak yeniden üretmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, kadın temsillerine yer veren reklam metinlerinin göstergebilimsel analizi üzerinden “toplumsal cinsiyetin reklam metinlerindeki görünümüne” ve “reklamlardaki cinsiyetçi örüntülere” ilişkin birtakım verilere ulaşılmaya çalışıldı.

Günümüz patriarkal toplumsal ve kültürel yapıdan doğan mitler ile toplumsal yapılanmaya yansıyan reklam mitleri arasındaki ilişki, toplumsal cinsiyet ideolojisi üzerinden şekillenmektedir. Reklamlarda “toplumsal cinsiyet ideolojisi” bağlamında kadın bedeninin farklı konumlandırılmalarına şahit olmaktayız. Bu çalışmada, kadın temsiline benzer şekilde (kadına “sadece güzel” ve/ya “sadece mutlu” şekilde) yer veren iki reklam metni cinsiyetçi unsurlar barındırması ve kadının temsil şekline yönelik farkındalık yaratmak sebebiyle seçilmiş olup, söz konusu reklamlarda kadın temsiliyetine nasıl yer verildiği üzerine anlambilimsel bir inceleme yapılmıştır. Çalışmada, literatürde yer alan reklam çözümlemelerinden farklı olarak, reklam metni görüntülerindeki imgesel yapının çözümlenmesinde, göstergelerarası ilişkiler dikkate alınmış; görsel birimleri biçimlendiren öğelerin belirlenmesinde göstergebilim yöntem ve terimlerinin yanı sıra, toplumbilim ve ruhbilim yöntem ve kuramlarından yararlanılarak, metinlerin imgesel yapısının benzerlik ve farklılıkları ile anlam iletimi incelenmiştir.

Çalışma, reklam göstergebilimi alanında yapılmış son derece sığ ve yüzeysel çözümlemelerden farklı olarak Fransız göstergebilimci Roland Barthes’ın üç kesitli çözümleme modelini (literatür çalışmalarında yer almayan farklı bir çözümleme modeli) esas al(ın)mış, ayrıntılı ve kapsamlı bir reklam çözümlemesi sunmuştur. Çalışmanın bu yönüyle “göstergebilim ve reklam” alanına özgün bir katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Çalışmada, (literatürdeki cinsiyetçi reklamcılık çalışmalarında elde edilen bulgulara paralel olarak) reklam metinlerinde toplumsal cinsiyet bağlamında geleneksel mitlere uygun kadın imgelerine yer verildiği ve bu imgelerin reklam metinlerinde cinsiyetçi örüntüleri inşa ettiği, ürettiği, beslediği saptanmış; bir diğer özgün saptama ise “yeniden” inşa ettiği, ürettiği üzerine olmuştur. Reklamda kurgulanan gerçeklik, tüketiciyi manipüle etmektedir. Diğer bir deyişle, (literatürde var olan cinsiyetçi reklam üzerine yapılan çalışmalarda elde edilen bulgulardan farklı olarak) reklamın kurgusal gerçeği içinde işleyen ideoloji, genel olarak insanların ve özelden ise kadınların birbirleri ve dünya ile olan ilişkilerini manipülasyona uğratarak yeniden üretmektedir.

Reklam, söylemini tüketicinin zihnine açık veya örtük toplumsal ve kültürel göstergeler (Peirce’cü deyimle görüntüler, belirtiler ve simgeler) yoluyla sunmakta ve/ya empoze etmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki içinde cinsiyetçi örüntülerin işlediği “toplumsal cinsiyet reklamları” içinde üretildikleri toplumsal ve kültürel yapının değerlerini yansıtırken aynı zamanda onları yeniden üretmekte, inşa etmektedir.

Yazarın Notu

Bu makale yazarın yüksek lisans ve doktora tezlerinden üretilmiştir.

Kaynakça

- Aktaş, H. ve Tepe, M. (2015). Reklamlarda Temsil Edilen Kadın Bedeni Türlerine Üniversiteli Gençlerin Bakışı: Amasya Üniversitesi Örneği. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1 (2), 612-624.
- Antmen, A. (2013). *Kimlikli Bedenler (Sanat, Kimlik, Cinsiyet)*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Barthes, R. (1999). *Göstergebilimsel Serüven*. (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.) İstanbul: Kaf Yayınları.
- Brunel, F. F. ve Nelson, M. R. (2003). Message order effects and gender differences in advertising persuasion. *Journal of Advertising Research*, 43(3), 330-342.
- Burton, G. (1995). *Görünenden Fazlası*. (N. Dinç, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Büker, S. ve Kıran, A. (1999). *Reklamlarda Kadına Yönelik Şiddet*. İstanbul: Alan Yayınları.
- Canbaz, Ş. (2000 Der.), “Yaşam Tarzları”, *İletişim Dergisi*, 6 (Yaz).
- Çamdereli, M. (2000). “Çok İleri Giderek Bir ‘Mavi’ Afişi Okumak ya da Bir Reklam Afişinin Göstergebilimsel Çözümlemesi”, *İletişim Dergisi*, (5), s. 92-120.
- Çiçek, M. (2014). “Dilbilim/Göstergebilim Ayrımında Gösterge Türleri Üzerine”, *İletişim Araştırmalarında Göstergebilim/Yazınsaldan Görsele Anlam Arayışı*. Konya: Literatürk Academia.
- Çimen, D. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Televizyon Reklamlarında Kadın*. Uzmanlık Tezi. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu.
- Eco, U. (1993). *Günlük Yaşamdan Sanata*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Adam Yayınları.
- Eren, H. vd. (1992). *Türkçe Sözlük (1-2)*. İstanbul: TDK.
- Foucault, M. (2013). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goodrich, K. (2014). The gender gap: Brain-processing differences between the sexes shape attitudes about online advertising. *Journal of Advertising Research*, 54(1), 32-43.
- Güz, N. vd. (2002). *Etkili İletişim Terimleri*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

- Kaplan, M. (1992). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Louys, P. (2014). *Afrodite*. İstanbul: Parola Yayınları.
- Mulvey, L. (1993). "Görsel Haz ve Anlatı Sineması", (N. Abisel, Çev.) 25. *Kare Dergisi*, 3 (Ocak-Şubat).
- Özaydınlık, K. (2014). "Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Yıl: 14, Sayı:33, (Temmuz-Aralık 2014), ss. 93-112.
- Rifat, M. (1992 / 2014). *Göstergibilimin ABC’si*. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Rifat, M. (1998). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilimin Kuramları, I ve II*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, M. ve Rifat, S. vd. (2010). *Göstergibilim, Dilbilim ve Çeviribilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Rifat, M. (2013). *Açıklamalı Göstergibilim Sözlüğü*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sampson, E. (1995). *İmaj Faktörü*. (H. İlgün, Çev.) İstanbul: Rota Yayınları.
- Seguela, J. (1997). *Eğlenceli Şeydir Şu Reklamcılık*. (N. Önel, Çev.) İstanbul: AD Yayınları.
- Şentürk, L. (2013). *Mimarlığın Biyo-Politika Sözlüğü*. İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları.
- Uzdu Yıldız, F. (2012). "Nesnenin Değer Kazanım Süreci. Karşı Öznelerin Mücadelesi: Müzayedede Örneği", *Görsel Göstergibilim, İmgenin Anlamlandırılması*. (V. D. Günay ve A. F. Parsa, Ed.) İstanbul: Es Yayınları.
- Vardar, B. vd. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Wolin, L. D. (2003). Gender issues in advertising: An oversight synthesis of research: 1970-2002. *Journal of Advertising Research*, 43(1), 111-130.
- Yolcu, E. (2002). Renklerin Özne Kullanımı ve Ekinsele Olarak Algılanması, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cıl:0 Sayı:13. İstanbul. (Çevrimiçi) Erişim Tarihi: 29.05.2020. <http://static.dergipark.org.tr/articledownload/imported/1019013066/1019012294.pdf>
- Yücel, T. (2008). *Yapısalcılık*. İstanbul: Can Yayınları.
- Zimmerman, A., & Dahlberg, J. (2008). The sexual objectification of women in advertising: A contemporary cultural perspective. *Journal of Advertising Research*, 48(1), 71-79.

Türkiye’de Kuma Evliliklerinin Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz: Hatay-Samandağ Örneği

*Sociological Analyses on Reasons of Co-wife Marriages in Turkey: Hatay-Samandağ
Examples*

Hasan Şen* Kezban Gümüş**

Öz: Evli erkeklerin mevcut eşinin üzerine başka bir kadınla gayriresmî olarak evlenmesi olarak tanımlanan kumalık dünyada ve Türkiye’de eskiye oranla sayısal olarak azalma gösterse de bazı bölgelerde hâlâ görülebilmektedir. Söz konusu evliliklerin başta ekonomi, göç, eğitim eksikliği, toplumsal cinsiyet ve geleneksel değerler olmak üzere birçok nedeni bulunmaktadır. Bu çalışmada bir toplumsal olgu/sorun olan kuma evliliklerinin nedenleri Hatay ili Samandağ ilçesi örneği üzerinden analiz edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. 16 ilk eş ve 16 kuma olmak üzere toplamda 32 kadınla görüşülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kumalık, Evlilik, Ataerkil Zihniyet, Poligami, Polijini.

Abstract: Co-wife marriages can be defined as the informal marriage of a married man to another woman besides his first wife. Such marriages can still exist in the world and in some parts of Turkey despite declining numbers. Economy, migration, lack of education, gender and traditional values lie at the root of them. In this study, co-wife marriages, which is a social notion and a problem in Turkey, were analyzed through Hatay province, Samandağ district. Qualitative method and in-depth interview technique were used in this study. Among 32 women interviewed in the study, 16 of them are first wives and 16 of them are co-wives.

Keywords: Co-Wife Marriages, Marriage, Patriarchal Mindset, Poligamy, Polygyny.

Summary

Polygamy is in existence in some parts of Turkey and the world. This phenomenon has a variety of reasons. These reasons may have general and specific contents when society is taken into consideration. The economy, for instance, can be regarded as a general reason. . Women with difficult economic situations may prefer to be a co-wife. However, reasons based on traditions are regarded as particular to the society. The causes of polygamy in Turkey are analyzed in this article.

* Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. senhasan@mu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2111-2223

** Sosyolog, Kızılay, kezbangumus2014@hotmail.com, ORCID:0000-0001-9200-3468

The study was carried out in Hatay province and Samandağ district. A total number of 32 women were interviewed in this study. 16 of them are first wives and 16 of them are co-wives. In this research, a qualitative research method and in-depth interview technique were applied. In-depth interviews took about 45 minutes. Turkish, Kurdish, and Arabic languages were used in the interviews. There are many reasons for polygamy. Douglas R. White and Michael L. Burton, in their important article titled “Causes of Polygyny: Ecology, Economy, Kinship, and Warfare,” in 1988, reasons are listed as follows: War, lack of education, migration, economic causes, population balance, religion, and culture. Other factors such as labor and property relations based on heritage and household economy, desire for power and reputation, psychological, traditional, patriarchal mentality, gender, and war can also play a role in polygamy. Theoretically, the reasons why polygamy is seen in Turkey are as follows: The first reason is the patriarchal social structure, which is both a general and a specific reason. The second reason is education. The low level of education of both men and women is very effective in the mentioned marriages. The third reason is that families have too many children. Having too many children causes economic difficulties. The women who live in this family face difficulties. This situation brings them to escape from this problem through marriage. On the other hand, the desire to have a boy motivates men to marry another woman. The fourth reason is the social environment and kinship relations. The rate of co-wife marriage among relatives is high. The fifth reason is the “workforce” required in the household economy. Men benefit from women's labor force by using polygamy. The sixth reason is religious and traditional beliefs. Having a religious marriage experience in particular and social acceptance of it are important in these marriages. The last reason is the fear of not getting married. Women who are late about marrying can accept being a co-wife. The research has reached conclusions regarding the causes of polygyny: Women generally have a low level of education. This leads them to this kind of marriage. The economic situation of women before marriage is not good. Most of the women lived in a family with many children. Economic deficiencies and low income cause these marriages. Thoughts about being late to marry push women to become second wives. Age of marriage for women participants who accepted to be the co-wives is above the average age in Turkey. Another reason is that polygyny is common in the region where women live. This provides social legitimacy to marriages. The desire to benefit from women's free labor causes polygyny. most women do housework.. Society does not see co-wife marriages as a problem. They regard it as normal. Community pressure is a very important reason for these marriages. The participants expressed that the pressures coming from the social environment were effective to make this decision.

Giriş

Tarihte çok farklı şekiller alan aile ve evlilik olgusu değişen sosyolojik koşullar altında daima evrim geçirmektedir. Örneğin eski çağlarda çeşitli nedenlerle poligami yani çok eşlilik daha sık görülse de günümüzde ağırlıklı olarak tek eşlilik tercih edilmektedir. Bunda da modern dünyanın dayandığı üretim biçimi, bireyselleşme olmak üzere birçok faktör rol oynamaktadır. Fakat bu durum poligaminin tümüyle ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Nitekim poligami dünyada bazı ülkelerde ve Türkiye’de bazı bölgelerde ve illerde varlığını hâlâ sürdürmektedir.

Bir erkeğin evli olduğu halde ikinci bir kadınla gayriresmî olarak evlenmesi olarak tanımlanan kuma evliliği, genel olarak poligami çok eşlilik özel olarak da polijini/çok karılık-eşlilik içinde yer almaktadır. Birden çok kadının bir erkekle evlilik yaşaması aslında kadının doğal olmayan bir tanzimidir. Bozkurt Güvenç’in (1993:46) ifade ettiği gibi, dişi/erkek cinsiyet oranı “doğal ve evrensel olarak eşit veya denk olduğu için, fazla eş son derece sınırlıdır. Kuma, “açıkta (eşsiz) kalmış kadınların, paylaşılması değil yeniden dağıtımındır” (Güvenç, 1993: 46). Sözü edilen dağıtım basit bir sayısal dengesizlik değil, nedenleri ve sonuçları itibariyle kadınlarda derin travmalara ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açması nedeniyle sosyolojik olarak analiz edilmesi gereken çok önemli bir konudur. Bu nedenle bu evlilikleri ele alan bu çalışma, sözü edilen evliliklerinin gerisinde yatan ve onu yeniden üreten nedenleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada öncelikle kuma evliliklerinin teorik ve kavramsal arka planı ele alınacaktır. Ardından çalışmanın yöntemsel modeline yer verilecektir. Son olarak sözü edilen evliliklerin nedenleri katılımcıların görüşleri göz önünde tutularak sosyolojik olarak analiz edilecektir.

Kuma Evliliklerine Teorik Bakış

Tarihten bu yana farklı toplumsal koşulların etkisiyle çeşitli aile ve evlilik türlerine rastlanmaktadır. Zaman içinde ortaya çıkan değişimlere koşut olarak da aile ve evlilik türleri de değişmektedir. Dahası aile ve evlilik türlerine dair yapılan teorik yaklaşımlar da farklılık göstermektedir. Nitekim bu konu, Friedrich Engels’in şikâyet ettiği üzere tarihsel bir perspektiften kopuk ve parçalı analizlerle ele alınmış, bu da evliliğin ekonomi, kültür ve ideoloji gibi bileşenlerden muaf olarak algılanmasını beraberinde getirmiştir. Bunu önlemek adına Engels, tarihsel ve toplumsal şartlardan yüksek oranda etkilenen evliliklerin “tarihsel ardışıklık” dikkate alınarak değerlendirilmesini salık vermektedir. Buna göre tarihte evliliklerin en genelde “grup evlilikleri”, “çok eşli evlilikler” ve “tek eşli evlilikler” şeklinde evrim geçirdiğini belirtmektedir (Engels, 2003: 10-11). Engels’in de ifade ettiği gibi modern dünyada tek eşlilik daha yaygın hale gelse de çok eşlilik yani poligami geçmişte yaygın olarak görülmektedir. Çalışmanın temel

yörüngesini kaybetmemek adına burada sözü edilen tarihsel değişime detaylı olarak yer verilmeyecek, daha ziyade kumalık olgusuyla ilişkili boyutlarına ve kavramlara değinilecektir.

Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi* adlı çalışmasında, tarihte “değiş tokuş yoluyla, satın alma yoluyla, kaçırma yoluyla, görücü usulüyle, anlaşma yoluyla ve tercihi yolla” olmak üzere çeşitli evliliklerin yapıldığını ifade etmektedir. Sayın’a göre, anaerkil dönemde daha yoğun görüldüğü şekliyle bir kadının birden fazla erkekle evlenmesi olarak tanımlanan çok kocalık, kavramsal karşılığı ile poliandri (polyandrie) ve daha ziyade ataerkil kültürlerde bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi olan çok karılık yani polijini (polygynie) genel olarak çok eşlilik (poligamie) içinde yer almaktadır. Çok eşlilik tarih boyunca farklı geleneksel kodlar içinde uygulanmıştır. Söz konusu evlilik, görüldüğü toplumlarda değişik şekillerde meşrulaştırılmış ve onaylanmıştır. Örneğin, “Kikouyu kabilesinde bir kadın, Neden bu işleri ben yapmak zorunda kalıyorum? Neden kendine başka bir kadın almıyorsun? şeklindeki serzenişleri ile eşinin başka bir kadınla evlenmesini teşvik edebiliyordu”. Yine Afrika’da bir poligami örneği olarak tüm kadınların kendilerini kralın doğal eşleri olarak gördüğü de bilinmektedir (Sayın, 2020: 25;28, 227-239; 245-246).

Bu çalışmanın konusunu teşkil eden kuma evlilikleri polijini içinde değerlendirilmektedir (Eyce, 2000: 225). Polijini evliliklerinin dünyada hem görüldüğü toplumların kendine has koşullarının devreye girmesinin bir sonucu olarak genel hem de özel nedenleri olabilmektedir. Nitekim konuya dair olarak Douglas R. White and Michael L. Burton’un, 1988 yılında yayınladıkları “Causes of Polygyny: Ecology, Economy, Kinship, and Warfare” adlı çok önemli makalede, tarihte ve günümüzde polijinin genel nedenlerine dair olarak farklı çalışmalardan hareketle derledikleri faktörlerin çokluğu dikkat çekmektedir. Sözü edilen evliliklerde savaş, eğitim, göç, ekonomi, nüfus dengesi, din ve kültür gibi faktörler etkili olmaktadır. Yine örneğin miras ve hane içi ekonomiye dayalı emek ve mülkiyet ilişkileri, güç ve itibar arayışı, psikolojik, geleneksel, toplumsal cinsiyet ve savaş gibi diğer faktörler de rol oynayabilmektedir. Buradan hareketle White ve Burton, genel bir kanı olarak kabul gördüğü şekliyle polijinin “sadece erkeğin libidosu ile ilişkilendirilmesinin sosyolojik koşullar dikkate alındığında basit ve kolaycı bir tez olduğu” düşüncesini dile getirmektedirler (White ve Burton, 1988: 881-887). Çünkü polijiniyi üreten çok fazla faktör vardır. Şimdi burada polijininin Türkiye’deki nedenlerini anlamak adına, onun oluşumuna kaynaklık eden nedenlere daha detaylı olarak bakmakta yarar var.

Polijini konusunda çalışmalar yapan antropologlardan biri olan Gery R. Lee, polijiniyi, tarihte daha yoğun olarak görüldüğü avcılık ve toplayıcılık döneminde av esnasında erkeklerin yırtıcı hayvanlar tarafından öldürülmesi sonucunda azalan erkek nüfusu ile ilişkilendirir. Lee’ye

göre sözü edilen dönemde kadınların birden fazla erkekle evlenmesi bir tür demografik zorunluluk olarak görülmüştür (Lee, 1979: 706-711).

George Peter Murdock, polijininin ortaya çıkmasında ve yeniden üretilmesinde özellikle “kadınların erkeklere göre ekonomik ve sosyal olarak daha düşük seviyede tutulduğu ataerkil yaşamın uygun şartlar barındırdığını” ileri sürmektedir. “Çok eşliliğe elverişli olan her şeyin de ataerkil yaşamın gelişimini desteklediğini”, bu çerçevede “İslam’ın bu tür bir ataerkil yapıyı destekleyen bir etkiye sahip olduğunu” ifade etmektedir. Diğer yandan, geçmişte özellikle savaşların bir sonucu olarak kazanan tarafın yendiği tarafın mensuplarını (tabi ki kadınları ve çocukları) köleleştirdiğini söyleyen Murdock, sözü edilen uygulamanın erkeklerin toplumsal nüfuzunu ve statüsünü arttırdığına, kadınların köle olarak alınıp satılmasının yolunu açtığına ve ataerkil kültüre hizmet eden mülkiyet anlayışıyla desteklendiğine işaret etmektedir (Murdock, 1964: 206-207).

Amira Grossbard, polijinin bir nedeni olarak ekonomik faktöre dikkat çekmekte ve “poligaminin ve özelde polijinin, gelir elde etmek gibi ekonomik temelli bir rasyonel kararın” sonucu olduğu hipotezini Maiduguri örneğinde test etmektedir. Buna göre, evli erkekler, hane içi işlerde ve aile içiliği yoluyla kadınların gelirlerinden yararlanabilmektedirler. Fakat kadınların ev dışında çalışmadıkları/veya çalışamadıkları için hem erkeklerin kadınların iş gücünden hem de bizzat kadınların kendi ücretli işgüçlerinden yararlanamadıklarını belirtmektedir (Grossbar, 1976: 701-707).

Savaş ve polijini arasında ilişki kuran Melvin Ember ise, tarihsel süreçte ve kısmen günümüzde, özellikle savaş zamanlarında yüksek erkek ölümleri nedeniyle toplumlarda cinsiyete dayalı demografik dengesizlik meydana geldiğini ifade etmektedir. Bu durumda erkeklerin eşsiz kalan kadınları ikinci veya üçüncü eş olarak aldıkları görülmektedir (Ember, 1974: 199). Yine Stanley Witkowski, Melvin ve Carol Ember, çok eşlilik ve erkekler için gecikmiş evlilik arasında anlamlı ilişkiler bulmaktadır (White ve Burton, 1988: 871 ve Ember, 2007: 431;437). Burada şu noktaya önemle dikkat çekmek gerekir ki erkeklerin geç evliliklerinin polijininin bir nedeni olduğu şeklindeki bu tezin, kadınlar için geçerliliğinin sınındığı bir çalışmaya şimdilik rastlanılmamıştır.

Görüldüğü üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde varlığını sürdüren polijininin çeşitli nedenleri vardır. Tabii ki bu genel nedenlerin yanında polijinin görüldüğü yerlerin başta sosyo-kültürel faktörler olmak üzere kendine has özel nedenleri de olabilmektedir. Buradan hareketle şimdi önce polijinin Türkiye’deki durumuna ve buna neden olan faktörlere bakalım.

Türkiye’de Evlilik ve Kumalık Olgusu

Bu çalışmanın yapıldığı Türkiye’de de çeşitli aile ve evlilik türlerine rastlanmaktadır. Konuya dair olarak detaya girmeden İbrahim Yasa’nın yaptığı sınıflandırmayı hatırlayalım. Yasa’ya göre, “çekirdek aile; alamancı ailesi; kasaba ailesi; taygeldi ailesi; gecekondu ailesi ve köy ailesi” en sık görülen aile tiplerindedir. Evlilikler arasında da başta görücü usulü olmak üzere çeşitli türden evlilikler vardır. Kız kaçırma yoluyla ve kuma evlilikleri bunlardan biridir (Yasa, Toplumbilim Ders Notlar’ından Aktaran Kongar, 1993: 216).

Osmanlı döneminde daha yaygın olarak görülen kuma evlilikleri, taaddüd-i zevcat olarak tanımlanan poligami içinde yer almıştır. Osmanlı döneminde aile hukuku İslâm aile hukukuna dayandığından, polijini geleneksel ve dinsel olarak kendine destek bulabilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nde 1926 yılında çıkarılan medeni kanun ile poligami, yerini tek eşlilik olan monogamiye bırakmıştır. Bu yasa ile evlilikte kadın erkek eşitliği, evlenme için devlet tarafından görevlendirilmiş memur bulunması şartı ve eşlerin ancak mahkeme kararıyla evlenme akdini sonlandırabilmeleri kuralları getirilmiştir. Buna rağmen bir çok poligami türü olan kuma evlilikleri gayriresmî olarak devam etmektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde görece olarak diğer bölgelere göre daha yaygın durumda olan poligami, resmî verilere göre Türkiye’de % 2 civarındadır ve bu oranın büyük bölümünü kuma evlilikleri teşkil etmektedir. Nitekim poligaminin görülme sıklığı söz konusu bölgelerde % 4.7-5 olarak tespit edilmektedir (Özkan ve diğerleri, 2006; Gücük ve diğerleri, 2010). Örneğin TBMM’nin Kadın Erkek Eşitliği Komisyonu’nun, evlilikle ilgili olarak 2013 yılında yayımladığı araştırmada Türkiye’de 372 bin kadının kuması olduğu saptanmıştır (TBMM, 2013).

Türkiye’de Kuma Evliliklerinin Nedenleri

Türkiye’de polijinin/kuma evliliklerinin ortaya çıkmasında ve yeniden üretilmesinde yukarıda sayılan genel faktörlerin yanı sıra söz konusu olguyu besleyen yöreye özel nedenler de görülmektedir.

Bunlardan birincisi ataerkil toplum yapısıdır. Sözü edilen yapı bir mekanizma olan evlilik kararlarının aileler tarafından alınmasına, kuma evliliklerinin toplumsal olarak yaygın ve meşru hale gelmesine yol açmaktadır.

İkinci neden eğitimidir. Hem erkeğin hem de konumuz olan kadınların eğitim seviyelerinin düşük olması sözü edilen evliliklerin olmasında çok etkilidir (Bal ve diğerleri, 2015:224).

Üçüncü neden, ailelerin çok fazla çocuğunun olması veya erkek çocuğa sahip olmamalarıdır. Ailelerin fazla çocuğa sahip olmasının yol açtığı ekonomik zorluklar kadınların bu

sorundan evlenerek kaçmak isteğini beraberinde getirmektedir. Diğerinde ise çeşitli nedenlerle “erkek” evlat sahibi olmak arzusu erkekleri ikinci evlilik yapmak yönünde motive etmektedir. Şöyle ki genelde erkek çocuk sahibi olamayan erkekler biyolojik veya psikolojik “kusuru” kendinde değil kadında aramaktadırlar. Nitekim biyolojik açıdan kısır olan erkekler bunu ya bilmeden ya da “erkeklik adına” kendilerine kondurmadan ikinci, hatta daha fazla kadınla evlenebilmektedirler. Biyolojik bir sıkıntılarının olmayan erkekler ise kendi aile içi yaşadığı toplumda statü kazanmak için daha fazla erkek çocuk istemektedirler.

Dördüncü neden sosyal çevre ve akrabalık ilişkileridir. “Hısım akraba” ilişkileri, çoğu zaman görücü usulüne dayanan kuma evliliklerine zemin hazırlamaktadır. Nitekim kuma evliliklerinin akrabalar arasında görülme oranı yüksektir. Bunda da akraba evliliklerinin yapılmasında etkili olan; akrabalık bağına güçlendirmek, “gelenek, görenek ve dinî inanışlar” gibi, yine “miras yoluyla toprağın bölünmesini önleyerek gelecek nesilleri güvence altına” almak gibi nedenler etkili olmaktadır (Tabak, 2008; 14).

Beşinci neden hane içi ekonomide ihtiyaç durulan ”iş gücü”dür. Kadınların aileye sunduğu iş gücü arasında şunlar vardır: Ev işleri, erkeklerin yaptıkları işlere yardım amacıyla yapılan işler, aile fertlerine verilen duygusal hizmet, çocuk bakımı, hasta ve düşkün aile fertlerinin bakımı, kocalara sunulan cinsel hizmet ve çocuk doğurmak” (Acar-Savran, 2004: 49).

Altıncı neden, bu tür evliliklere meşruiyet kazandıran dinî ve geleneksel inanışlardır. Özellikle dinî nikâhla birlikte yaşanması ve toplumda buna izin verilmesi bu evliliklerde önemli olmaktadır.

Son neden olarak, evlenmekte geç kalan kadınların, “evde kalma” korkusundan mütevellit kuma evliliğini kabul etmeleri gösterilebilir.

Araştırmanın Yöntemsel Modeli

Bu çalışma, 2016-2017 yılında yapılmış bir alan araştırmasına dayanmaktadır¹. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Türkiye’de kuma evliliklerinin alana bulgularına dayanarak bilimsel olarak analiz edilmemesi ciddi bir eksikliklerdir. Bu çalışma işte böyle bir eksikliği gidermeye dönük bir adımdır.

Yapılan çalışmada niteliksel yöntem ve söz konusu yöntemde sıklıkla kullanılan derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel yöntem esas olarak “insan yaşantısına dair verilerden hareketle olayları belgeleme, insanların jest, mimik veya davranışlarını gözlemleme,

¹ Bu çalışma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi (BAP) tarafından 16/123 numara ile desteklenen “Türkiye’de Toplumsal Bir Sorun Olarak Kuma Evliliği: Hatay Örneği” başlıklı projeye dayanmaktadır. BAP’a ve proje ekibine teşekkür ederiz.

kaydedip belgelemeye ve analiz etmeye dayanır”. Buna görüşmecinin gözlem durumu eşlik eder (Neuman, 2006: 233). Nitel yöntemde görüşme, özellikle derinlemesine görüşme çok önemli bir yere sahiptir. Derinlemesine görüşme “insanların dünyaya bakış açılarını, deneyimlerini, duygularını ve algılarını ortaya çıkarmada kullanılan, güçlü bir yöntem şeklidir” (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 42).

Araştırmanın alanı olarak söz konusu evliliklerin görüldüğü Hatay ili ve Samandağ ilçesi seçilmiştir. Adı geçen yerde yaşayan hem ilk evlenen eşlerle hem de kumalarla yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu araştırma toplamda 16 resmî nikâhlı ilk/eş ve 16 kuma kadınla görüşme gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde tekrar cevaplar gelmeye başlayınca nitel araştırmada benimsenen “doyum noktası” ilkesi gereği görüşmeler sonuçlandırılmıştır. Görüşme yapılan kadınlara kartopu örnekleme ile ulaşılmıştır. Araştırma yaparken kuma evliliği yapan kadınlara ulaşmak ilk etapta zor olsa da, bu evliliği yapmış olanların yönlendirmeleri bu zorluğu gidermede önemli ölçüde yararlı olmuştur. Özellikle böylesi hassas bir konuda katılımcılara güven telakki etmek adına görüşmelere “tanıdık” birileri ile gidilmiştir.

Görüşme soruları iki farklı formatta hazırlanarak hem resmî nikâhlı kadınlara hem de kuma olarak evlenen kadınlara farklı mekânlarda ayrı ayrı yöneltilmiştir. Ortalama 45 dakika süren görüşmeler sohbet havasında geçmiş olup kişilerin kendilerini rahat ifade edecekleri alanlar oluşturulmuştur. Mülakatlar ses kaydı ile yapılarak tüm konuşmalar incelenmiş aynı zamanda tüm detaylarına bakılmıştır. Ses kaydı alınırken görüşülen kişilerin bazılarının Türkçe bilmemeleri ve Arapçaya hâkim olmaları nedeniyle ilgili kişilerle Arapça konuşulmuştur. Arapçanın yetmediği veya eski dil ile ilgili tabirlerin anlaşılmadığı bazı durumlarda araştırmacıların yakınları devreye girmiştir. Katılımcıların kimlik bilgileri etik kurallar gereği verilmemiş onlara K1, K2 şeklinde kodlar verilmiştir.

Araştırmada toplanan verilerin “orijinal yapısına mümkün oldukça bağlı kalarak ve gerektiğinde araştırma örneklemini oluşturan bireylerin söylediklerini doğrudan alıntı yaparak okuyucuya betimsel bir yaklaşımla veriler” sunulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 237). Verilerin sınıflandırılması analizinde araştırma problematiğini tanımlayan sorular belli temalar altında tablolar haline getirilmiştir. Söz konusu temalar demografik ve problematik analiz altında şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- Ekonomik problemler kuma evliliklerini nasıl etkilemektedir?
- Erkek çocuk sahibi olmak bu evliliklerde nasıl bir rol oynamaktadır?
- Ataerkil yapının bu evliliklerde rolü nasıldır?
- Sosyal çevre kuma evliliklerinde nasıl etkiler bırakmaktadır?

Verilerin Analizi

Kuma evliliklerinin teorik bölümde tartışıldığı üzere birçok nedeninin olduğu varsayılabilir. Kuma evliliğinin nedenlerinin ne olduğu şeklindeki soruya katılımcıların verdikleri cevaplar söz konusu evliliklerin adeta özeti niteliğindedir.

Tablo 1. Kuma Evliliğinin Nedenleri

K. 1	İstedim. Aynı evde yaşamıyorlar o yüzden kabul ettim. Kader kısmet ya.
K. 3	Ben çocukları olmadığı için evlendim.
K. 4	Sevdiğim için kabul ettim kuma evliliğini.
K. 5	Evet çocuk için evlendim.
K. 6	Valla yemin etmiştim hatta ben de yeminliydim ki istemem.
K. 7	Ben daha önce başkasına nişanlıydım istemedim ve onunla evlendim.
K. 9	Sevdiğim için.
K. 16	Maddi durum yüzünden biz altı kardeşlik durumumuz bayağı kötüydü. Fakirlik çekiyorduk yoksulduk. Bu yüzden evlendim.

Katılımcılar kuma evliliklerinin nedenlerine dair olarak şunları sıralamaktadırlar: Sevgi ihtiyacı, erkeğin ikna edişi, maddi durum yetersizliğine karşın çok kardeşli olmak, erkek çocuk istemek. Şimdi söz konusu nedenleri detaylı şekilde analiz edelim.

Demografik Analiz

Tablo 2. Kuma Olarak Evlenen Kadınların Yaş ve Eğitim Durumları

K.1	46	K.1	Okumadım.
K. 2	-	K.2	Yok valla gitmedim.
K. 3	60 olmadım daha.	K.3	Gece okuluna gittim ben 40'lı yaşlarda ama ben çok gitmedim.
K. 4	47 yaşındayım daha.	K.4	Yok okumadım, göndermediler.
K. 5	1968 doğumluyum.	K.5	Yok okumadım.
K. 6	Valla ne diyim bilmiyorum. 60 küsur falan.	K.6	Yok valla hiç okumadım.
K. 7	53 yaşındayım.	K.7	Yok okumadım.
K. 8	Yaşım 60'larda ama 65 değil yoksa yaşlılık maaşı alırdım.	K.8	Gittim ama adımy yazmayı bilmiyorum.
K. 9	53'e geçtim.	K.9	İlkokulu bitirdim.
K. 10	63 yaşındayım.	K.10	Yok okumadım.
K. 11	1960 doğumluyum. 56 yaşındayım.	K.11	İlkokul mezunuyum.
K. 12	Bilmiyorum kaç olduğumu 70-80 arasında biliyorum.	K.12	Hayır gitmedim.
K. 13	Yaşım 59.	K.13	Hayır gitmedim burada iki aylığına gittim sadece.
K. 14	30 yaşındayım.	K.14	Yok gitmedim.
K. 15		K.15	
K. 16	38 yaşındayım.	K.16	Açık öğretimden liseyi bitirdim.

Kuma evliliği yapan kadınların yaşları 30 ve 80 aralığındadır. Kuma olarak evlenen kadınların eğitim durumuna bakıldığında genellikle düşük bir eğitim seviyesine sahip olduğu

görülmektedir. Katılımcılardan K.9 ve K.11 ilköğretimi, sadece K.16 liseyi bitirmiştir. Geri kalan kadınlar genel olarak eğitim almamıştır. Söz konusu faktör kuma evliliklerinin hem nedeni hem de sonucudur. Kadınların sahip oldukları düşük eğitim seviyesi kadınlar için ciddi bir sorun olmaktadır. Çünkü kadınların bilgi düzeyleri, yaşadıkları karşısında nasıl davranmaları veya yaşamlarını nasıl anlamlandırmaları gerektiği noktasında oldukça etkili olmaktadır. Düşük eğitilmiş kadın her şeyden önce bu dünyaya dair bilgi edinmede dezavantajlı konuma itilmektedir. İkinci olarak alternatif bir dünya tasarımından uzak kalarak mevcut geleneksel yaşantının dışına çıkamamakta, bu nedenle de söz konusu yaşantıyı zihninde normalleştirmektedir. Böylece kuma evliliklerinin birazdan değineceğimiz nedenlerine karşı savunmasız kalmaktadırlar. Pratikte ise bazı kadınlar okuryazar olmadığı için iş bulamamaktadırlar.

Burada K.4.’ün beyanında yer alan “göndermediler” ifadesi diğer kadınlar tarafından dile getirilmemiş olsa da saha notlarından edindiğimiz izlenim, “kadının okumaya ihtiyacı yoktur” şeklindeki algının önemli olduğu yönündedir. Bu sonuçlar White ve Burton’un (1988) kadınların düşük eğitilmiş olmalarının polijininin ortaya çıkmasında ve yeniden üretiminde etkili olduğu şeklindeki görüşlerini desteklemektedir.

Tablo 3. Kumaların Sahip Oldukları Kardeş Sayısı

K. 1	4 oğlan 3 kızdık.
K. 2	Bir erkek beş kız.
K. 5	7 kardeşiz.
K. 6	Biz 2 erkek 4 kız.
K. 8	Biz 4 erkek 5 kız biri de öldü.
K. 9	Biz 5 kız 3 erkek var.
K. 10	Biz 7 kardeşlik. 3 erkek 4 kız olmak üzere.
K. 11	4 kardeşiz bir kardeşim vefat etti üç kardeş kaldık.
K. 12	7 kardeşiz 3 kız 4 erkek.
K. 13	7 kardeşiz.
K. 14	3 kız 2 erkek 5 kardeş.
K. 16	6 kardeşiz.

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere kuma olarak evlenen kadınlar Türkiye ortalamasının oldukça üstünde kardeşe sahiptirler (6 kardeş ve üzeri). Bu durum gelir durumu düşük ve çok fazla çocuğa sahip olan ailelerin kız çocuklarını erken yaşta evlendirmeleri ile sonuçlanabilmektedir. Çünkü bu evlilikleri “sofradan bir boğazın eksilmesi” gibi ekonomik olarak nispeten rahatlamak ve evin nüfusunu azaltmak olarak değerlendirebilmektedirler (Şen, 2014). Aynı neden kuma evlilikleri için de geçerlidir. Yoksulluk ve aile için kalabalık nüfus, kadınlar açısından bir an önce evlenmek adına bir tür “rasyonel seçim” olarak da görülebilmektedir. Kadınlar evlenmeden önceki pek de iç açıcı olmayan ekonomik durumlarından kurtulmak için

“kuma” olarak evlenmeyi bir tür kurtuluş olarak görebilmektedir. Çünkü hane içinde çok kardeşli olmak, kadına “boş yatırım” gözüyle bakıldığından yukarıda ifade edildiği şekliyle eğitim gibi herhangi bir fırsatın verilmediği ataerkil toplumlarda, bu tür evlilik kadına bir tür seçenek gibi görülebilmektedir. Nitekim önceki bölümde teorik bölümde ele alındığı üzere Murdock (1964), polijininin ortaya çıkmasında ve yeniden üretilmesinde özellikle “kadınların erkeklere göre ekonomik ve sosyal olarak daha düşük seviyede olduğu ataerkil yaşamın daha uygun olduğunu” ifade etmiştir. Kısacası sosyolojik koşullar bu durumlarda olduğu üzere bazen kişisel seçilmiş gibi görülebilmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Evlilik Yaşları

İlk Eş		Kuma Olarak Evlenen Kadın	
K.1	Ne 18'i... hatta oğlum okula gittiğinde daha resmî nikâhım yoktu.	K. 1	22 yaşında evlendim.
K. 2	Valla tam bilmiyordum. 13-14 yaşlarındaydım.	K. 2	17 yaşında evlendim.
		K. 3	Ben 22 yaşında evlendim.
		K. 4	37 yaşında evlendim.
K. 5	16 yaşında evlendim.	K. 5	Valla bilmiyorum 23 27 yaşlarında evlendim.
K. 6	Ben yaklaşık 13 yaşında evlendim.	K. 6	Galiba 20 ya da 30 yaşlarında
		K. 7	Ben daha küçüktüm evlendiğimde.
K. 8	Küçük yaşta evlendim.	K. 8	Valla bilmiyorum tarlayı üzerime yapacaklardı ama yapamamışlardı.
K. 9	Resmî nikâh düşmemişti.	K. 9	20 yaşındayken evlendim.
K. 11	20 yaşından önce evlendim.	K. 13	18 yaşında evlendim.
K. 14	17 yaşında evlendim.	K. 14	23 yaşındaydım.
K. 16	20 yaşında evlendim.	K. 16	28 yaşında evlendim.

Kuma olarak giden kadınların evlenme yaşı bir katılımcı hariç 18 yaş üstüdür. Türkiye İstatistik Kurumunun 2019 verilerinde dahi Türkiye’de kadınların evlenme yaşının olan ortalama 25 yaşın üstünde olduğu görülmektedir (www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi 13.07.2020). Fakat kadınların 30-40 yıl önce evlendikleri düşünüldüğünde bu yıllar 1990'lara karşılık gelmekte ve o yıllarda bölgedeki evlilik yaşının ortalama 22 olduğu düşünüldüğünde, kumaların evlenme yaşları Türkiye ortalamasının üstündedir.

Bu tür durumların analizinde çapraz okuma ve analiz yapmak son derece önemlidir. Bu oran kadınların kuma olarak gittiği yerde ilk eşleri olan kadınların evlenme yaşlarının oldukça üstündedir. Nitekim ilk eş olan 9 kadın, çocuk denebilecek yaşta evlenirken görüşülen 12 kuma kadının daha geç yaşta evlendiği gözlenmektedir. Aynı sosyal çevrede bir kadın erken diğeri geç olarak evleniyorsa değişen nokta sosyolojik koşullarda değil bireysel durumlardadır. Nitekim aynı koşullar altında kuma olarak evlenen kadınları bu evliliğe iten nedenlerden birisinin geç evlenme veya evlenememe korkusundan, sosyal bağlamı ile ifade edildiğinde “evde kalma korkusundan”

kaynaklandığı düşünülebilir. Bu durum ataerkil toplumlarda kadın üzerinde oluşan kültürel baskılardan hatta kâbuslardan biridir. Geç olgunlaşmayı ifade etmesi bakımından kullanılan Anadolu halk tabiri ile “kış armudu” olma, yani geç evlenme korkusu, kadınların kumalığı kabul etmesinde etkili bir faktör olarak rol oynamaktadır. Bu noktada kadınlar içinde buldukları durumun onlara yükledikleri “sosyal mahcubiyet” halinden kurtulmak için tercih dışı da olsa kuma evliliklerine yönelebilmektedirler. İşte bu nokta Stanley Witkowi, Melvin ve Carol Ember’in, erkeklerin geç evliliği ile polijini arasında kurdukları ilişkiyi, bu çalışma çerçevesinde geç evlenen kadınlar ve polijini arasında kurmak yerinde olacaktır. Çünkü literatürde bu teze rastlanmamıştır. Tabii ki bu tezin çeşitli boyutlarda ve geniş ölçekte test edilmesi gerekmektedir. Fakat bu çalışmada analiz edildiği şekliyle, Türkiye’de kadınların genel sosyal kabul ölçütlerine göre evlenmek konusunda “geç kalmaları”, kumalığa razı gelmelerinde etkili olmaktadır. Bu faktör polijini konusunda Türkiye’ye özgü bir neden olarak görülmelidir.

Tablo 5. Katılımcıların Sahip Oldukları Çocuk Sayısı

İlk Eş		Kuma Olarak Evlenen Kadın	
K. 1	8 sağ ölenlerle beraber on dört çocuk doğurdum.	K.1	3 kız 2 erkek olmak üzere 5 çocuğum var.
K. 2	6 çocuğum var.	K.2	Eski eşimden 1 kız bir erkek. Bundan da 2 erkek var.
K. 4	5 çocuğum var	K.3	Beş kız dört erkek çocuğum oldu.
K. 6	Sadece 3 erkek oğlum var. 2 tane öldü.	K.5	Yok.
K. 7	4 çocuğum var.	K.6	Yok valla çocuklarım yok.
K. 8	6 erkek 2 kızım var.	K.8	Benim 5 erkek 6 kızım var.
K. 9	Benim iki kızım var. Ama kumamdan da çocuklarım var.	K.10	Çok şükür 3 erkek 2 kız çocuğum var.
K. 11	3 çocuğum var.	K.11	10 tane çocuğum var. 9 Çocuğum bu kocamdan diğer çocuğum ölen kocamdan.
K. 12	2 kızım var.		
K. 13	Benim 5 tane çocuğum var.	K.13	5 tane çocuğum var.
K. 14	Hayır olmadı.	K.14	Evet sadece buradakiler 2 erkek 1 kız.
K. 16	Yok.	K.16	İki çocuğum var.

Görüşülen kadınların ortalama 4 ila 8 arasında çocukları vardır. Kuma evliliklerinin gerisinde yatan nedenlerden birisinin geleneksel olarak hem erkeğin hem de kadının erkek çocuk sahip olmak isteğinin olduğu genelde kabul gören bir tezdır. Erkek çocuk sahibi olmak istemenin de çok çeşitli gerekçeleri vardır. En önemli gerekçelerden birisi, “erkek” soyunun devam ettirilmek istenmesidir. Bunun yanı sıra mülkiyetin devamını sağlamak da önemli gerekçelerden bir diğeridir. Fakat özellikle geleneksel toplumlarda erkek çocuk sahibi olmak ifade edilen nedenlerden dolayı sadece erkek tarafından değil kadın tarafından da sevinçle karşılanan bir durumdur. Sözü edilen toplumlarda yaygın biçimde görülen, “erkek adamın erkek çocuğu olur” düşüncesi her ne kadar

erkekler için bir statü ve saygınlık kaynağı olsa da erkek evlat doğuran kadınların da bu statüden pay aldıkları görülmektedir. Konumuz olan kuma evliliklerine yol açan nedenlerden biri olarak, ilk eşin erkek çocuk doğuramamasından mütevellit “kusurluluk” imajı/hali ve dolayısıyla erkeğin bu nedenle ikinci bir kadınla evlenme gerekçesini oluşturan neden, yaptığımız araştırmada kendiliğinden bir faktör olamamaktadır. Nitekim ilk eşlerin yarısından fazlası erkek çocuk doğurmuşlardır. Bu anlamda erkek doğuramayan kadınlara yönelik olarak yakıştırılan “eksik kadın” tanımı bu çalışmada karşılık bulmamaktadır. Yine erkek çocuk doğuramayan kadınlara özellikle kayınvalideleri tarafından yöneltilen, “erkek doğurmaz isen oğlumu başkasıyla evlendiririm” şeklindeki geleneksel tehdidin eski gücünde olmadığı görülmektedir.

Problematik Analiz

Hane İçi Emek-ücretsiz emek

Tablo 6. Ev İşlerinin Yapılma Durumu

K. 2	Evet herkes kendi işini yapar.
K. 3	Her şeyi beraber yapıyoruz.
K. 4	Herkes aynı yerde yapıyordu ama beraber yemiyorduk.
K. 5	Hiçbir şey fark etmiyor.
K. 6	Her zaman ben yaptım yapmaya da devam ediyorum çok şükür.
K. 7	Ben yaparım her şeyi.
K. 8	Evet, beraber yapardık.
K. 14	Berber yaparız.
K. 16	Berber yapıyoruz.

Evde yemekleri ve ev işlerini kim yapar? sorusuna verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere gerek ilk eşler gerekse kumalar ev işlerini yapmak konusunda kısmi bir uzlaşma sağlamışlardır. Ataerkil toplumlarda kadının ev işlerini yapması onların asli görevi olarak görülmektedir. Kadın evlenmeden önce ailesinin evinde, evlendikten sonra kocasının evinde ev işlerini yapmak zorundadır. Resmî nikâhlı ilk eş olmak ya da kuma olmak bu iş bölümünü değiştirmemekte, ilk eş veya kuma olmak kendilerine herhangi bir avantaj sağlamamaktadır. Kadınların çalışması sadece ev işleriyle sınırlı kalmamaktadır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere kadınlar ücretsiz emek içeren işlerde çalışmaktadırlar.

Tablo 7. Kadınların Çalışma Durumları

İlk Eş		Kuma Olarak Evlenen Kadın	
K. 1	Tarla yok maaş da almıyorum. Çalışmıyorum sadece bir tane ineğim var ama getirisi yok.	K.1	Tabii ki çalışıyorum. Önceden de çalıştım şimdi de çalışıyorum. Tarlada çalışıyorum inek bakıyorum.
K. 2	Tabii ki çalışıyorum. Her yerde çalışıyorum. Pamuğa bel vurduk. Şimdi de gündeliğe falan gidiyoruz. Tarlada ekin ekiyorsak o kadar.	K.2	Valla var. Eskiden çalışıyorduk ama çalışmıyorum artık.
K. 3	Yok, bir yerde çalışmıyorum.	K.3	Yok bizde iş yok ki. Ama daha önce tabii ki gidiyordum
K. 4	Allah’a şükür çalışıyorum tabii hem de gündelikte bir yerden bir yere sürükleniyorum.	K.4	Ailemde çalışıyordum ama bu kadar değil.
K. 5	Benim gelirim yok daha önce yevmiyeye gidiyordum arada sırada yani denk geldikçe.	K.5	Yok çalışmıyorum.
K. 6	Tabii ki çalışıyorum ev işleri, tarla, inek bakımı bunlar bizim işlerimizdi.	K.6	Eskiden Mersin’e kadar giderdim.
K. 7	Ben çocuğum olana kadar çalıştım sonra bıraktım. Ama o kadın gelene (...) onu yetişene kadar öyle oldu. Sonra ben çocuklarıma bakmak için tekrar çalışmaya başladım.	K.8	Sonra biz beraber çalıştık.
K. 8	Tabii ki pamuğa gittik Söke’ye gittik tarlada çalıştık. Kış gelirdi sebze ekerdik.	K.9	(Çalışmak anlamında) Hem kendi ailemde hem de burada yaşadım.
K. 9	Tabii ki çalışıyorum kim bakacak yoksa.	K.10	Bekârken çalışıyordum ama evlendikten sonra yok.
K. 11	Evet, çalışıyorum fakirim gündelikçi olarak çalışıyorum	K.11	Hayır çalışmıyorum.
K. 13	Çok çalıştım mandalina toplama işinde çalıştım.	K.12	Evet, oldum bahçe işlerinde çok çalıştım.
K. 14	Yok, çalışmadım.	K.13	Evet.
K. 16	500 TL gelirim var.	K.14	Yok çalışmadım.

Düzenli bir gelirlerinin olmadığı anlaşılan kadınlar, mevsimsel/kısa dönemli olduğu yerlerde kısmi olarak ücretli ama çoğu zaman da ücretsiz emek karşılığı çalışmaktadırlar. Görüşülen kadınların gerek evlenmeden önce gerekse evlendikten sonra ev işleri, bahçe, tarla ve hayvan bakımı olmak üzere, Acar ve Savran’ın ev içi emek bağlamında belirttikleri çeşitli işlerde çalıştıkları görülmektedir. Görüşmelerin yapıldığı an (çeşitli nedenlerle) çalışmayan kadınların önceleri çalıştıkları, bazılarının ise bekâr iken çalıştıkları fakat çalışmanın başladığı esnada çalışmadıkları görülmüştür. Burada üzerinde durulması gereken noktalardan birisi kadınların evlenmeden önce de evlendikten sonra da hane içi işlerde çalışmaya devam etmeleridir. Elde edilen veriler, Grossbar’ın teorik bölümde tartışıldığı üzere polijini evliliklerde erkeğin genel olarak ücretsiz kadın emeğinden ve özellikle aile işçiliği üzerinden ücretsiz olarak yararlandığı şeklindeki teziyle paralellik göstermekte, buna karşın kadının ücretli emeğinden yararlanamadığı şeklindeki teziyle de çelişmektedir.

İlk eşlerin veya kumaların çalışmaları başka bir bakımdan kadın emeğinden yararlanılması hatta sömürülmesi olarak da görülebilir. Çünkü özellikle ev içi işlerde çalışırken emeklerinin ücret karşılığı olmadığından bunun bir tür zorunluluk olarak doğallaştırıldığı bir ortam kadınların aleyhine olmaktadır. Çünkü Türkiye’de gayriresmî olan kuma evlilikler, örneğin kadınların miras yoluyla veya bir boşanma durumunda mülkiyetten paylarını alamamalarına yol açmaktadır. Bu da kumaların gerek kendilerine gerekse çocuklarına bir gelecek sağlamak amacıyla sürekli olarak çalışmak zorunda kalmaları demektir. Bu noktada K.9’un “Tabii ki çalışıyorum kim bakacak yoksa” sözü durumu anlatmak adına çok önemlidir. Diğer yandan çalışan kadınların çalıştığı yerlere çocuklarını da götürdükleri göz önüne alındığında, ev içi emeğe küçük çocukların da katıldığı hemen görülecektir. İşte burası, unutulmuş veya çalışılması ihmal edilen bir nokta olarak çocukların da ücretsiz iş gücü veya (gizli) çocuk işçiliğini gündeme getirmek bakımından kuma evliliklerinin diğer bir boyutunu teşkil etmektedir.

Tablo 8. Katılımcıların Kumalık Olgusunun Bölgede Yaygınlık Durumuna Dair Görüşleri

İlk Eş		Kuma Olarak Evlenen Kadın	
K. 3	Tabii ki var. (nerede olduğundan bahsediyor kumalar için).	K. 2	Evet burada çok var.
K. 4	Tabii çok var burada.		
K. 5	Valla bilmiyorum burada çok var mesela Koyunoğlu’nda yoktur. Ama burada var. Eğer eşi falan öldüyse anca o zaman evlenirler. Ya da boşandıysa.	K. 5	Bence iyi değil tabii ama çok yaygın değil. (araya kuma girerek yaygın her 5 evden birinde bu tür evlilikler yaşanıyor diyor). Yok yaygın değil diyor.
K. 6	Burada çok fazla özellikle bu ailede.		
K. 8	Evet var. Herkes birbiriyle tanıdık ne desinler ki.	K. 8	Tabii ki yaygın yani (burada örnek veriyor.)
K. 11	Var tabii. Yok mu? Çevremde iki kişi var ikişer kuma getirmişler.		
K. 14	Yok, yaygın değil.	K. 14	Evet, var bazıları da ortada neden yokken bile bu tür evlilikler yaparlar. Benim nenem Türkmen bizim oralarda normal karşılanıyor.

“Etrafınızda kumalık olgusu yaygın mıdır?” şeklindeki soruya katılımcılar yaşadıkları yer ve ortama göre soruya farklı cevaplar vermektedirler. Çünkü bölgesel olarak bu olgunun sıklıkla görüldüğü veya görülmediği yerlerin bilgisine sahip kadınlar genelde kuma evliliklerinin yaygın olduğunu düşünmektedirler. Katılımcıların beyanları incelendiğinde “çevrede” birçok kişi tarafından yapılıyor olması bu tür evliliklerin adeta meşru gerekçesini oluşturmaktadır. Kültürel kıskaç olarak tanımlanabilecek bu durum, doğru olmayan fakat normalleşen sosyal eylemlerin insan davranışlarında belirleyici bir etkide bulunmasına bir örnek olabilmektedir. Yani yaygınlık/sıklık durumu bir olgunun, sosyal genelliğe uyum esnasında “normal” nedenine dönüşebilmekte, ortaya çıkan sonuç nedenin kendisi olabilmektedir. Nitekim sosyal çevrede

görülen her olgu normal kapsamına alınmakta, algılarda meşrulaştırılıp yeniden üretilebilmektedir. Burada direnilmesine isteksiz hatta imkânsız kurumsal yapıların ve kolaylaştırıcı sosyal etmenlerin, insanların davranışlarına yön vermesi kuma evliliklerde rahatlıkla gözlenmektedir. Nitekim toplumun kumalığa bakışına dair bizatihi kumaların görüşlerini içeren aşağıdaki tablo bu analizi teyit etmektedir.

Tablo 9. Toplumun Kumalara/Kumalığa Bakışı

K. 1	Normal karşıladılar. Kabullendiler. Herkes öyle evlendiği için normal.
K. 2	İnceden tabii ki konuşuldu sonra alışıldı.
K. 3	Acaba çocukları olacak mı olmayacak mı insanlar buna baktı.
K. 4	Buraya gelince mi/kocamın köyüne geldikten sonra mı?
K. 5	Derler bazı kişiler herkes konuşabilir zoruma gidiyor bazen bazıları zevkle evleniyor bazıları da mazeretle evleniyor.
K. 7	Ben memnunum hayatımdan.
K. 9	Ne desinler ki nasıl geldi arkasında diyorlar.
K. 10	Valla bazı yerler için laf taşırdı bazı yerlerde de konuşurlardı. Amcam ve kayın annem çok çektirdiler. Herkes bilir yani.
K. 16	Bazen kötü bazen iyi değişiyor.

Toplum nezdinde kabul edilen, normalleştirilen kumalık olgusu, “Ne desinler ki nasıl geldi arkasında diyorlar” ifadelerinde de görüleceği üzere bir gelenek olarak takip edilmektedir. “El âlem”, “hısım-akraba”, “eş-dost” şeklinde görülen sosyal iradeler, insan iradesini yer yer etkileyen, belirleyen ve yönlendiren yer yer zorlayan gölge kurumlar olarak iş görmektedirler. Dolayısıyla ataerkil yapının sert nesnel koşulları altında kalan kadınların türlü kültürel gerekçelere maruz kalmasıyla oluşan “koşullandırılmış rıza”, bir tür kişisel tercih olarak görülebilmektedir (Şen, 2014). Başka bir deyişle bireysel tercihiş gibi görülen davranışların gerisinde, sosyal alanda inşa edilen “laf taşımak”, “dedikodu” gibi yönlendirici, teşvik edici sosyal pekiştireçlerin rol oynadığı kurumsal realiteler yatmaktadır. Bir olgu gelenek halini aldıktan sonra sorgulanmaktan ziyade uygulanması beklenen toplumsal eyleme dönüşmektedir. Bu da kısmi veya açıktan kurumsal zorlanmalar devreye girebilmektedir. Aşağıdaki tabloda bu iddiayı destekleyen ifadelere rastlanmaktadır.

Tablo 10. Katılımcıların Evliliği İsteme, İknâ veya Zorlama Durumu

K. 1	Yok kimse zorlamadı kendi isteğimle canım.
K. 2	Annem bana dedi ki gel çocuklarınla beraber ben sana bakacağım dedi iki üç ay kaldım sonra geri dönmek zorunda kaldım.
K. 3	Yok ailem ısrar etmedi.
K. 4	Tabii ki o zorladı. Nasıl biliyor musun ben başkasıyla evlenecektim ama o dedi ki benimle evleneceksin ve evlendik.
K. 5	Tabii ki ikna ettiler.
K. 6	Yok aslında... Kimse kimseyi zorlamadı diyorum ya yeminliydim.
K.7.	Valla kandırdı ikna etti seni seviyorum dedi bir şeyler dedi öyle geldik.
K. 8	Zorla aldı beni yani.
K. 9	Biz sevdik birbirimizi geldik.
K. 10	Kimse zorlamadı.
K. 11	Ben kendi isteğimle evlendim başka çarem yoktu ama insanların dedikodusu ve konuşmaları bizim buralarda genel olarak kadınlar hakkında konuşulur bu yüzden evlenmeyi tercih ettim.
K. 16	Yok, zorlamadı kendi isteğimle evlendim.

Tabloya bakıldığında kadınların bir kısmının genel olarak evliliğe zorlanmadıkları aksine kendi rızalarıyla, diğer bir kısmının ise dolaylı veya doğrudan baskı altında kalarak evlendikleri görülmektedir. Kendi rızasıyla karar verenlerin ilk etapta herhangi bir baskı altında kalmadıkları belirtilse de, bu kararlarını yönlendiren birçok kişisel ve sosyal faktör hemen kendini hissettirmektedir. Bunlardan ilki aile baskısıdır. Nitekim belli bir yaşa gelip evlenmeyen kadınların, aile içinde yenge, anne, baba baskısı bu evliliklerin yaşanmasında etkili olmaktadır. Kadınlar bu noktada baba evinde ‘sığıntı’ olarak kalmaktansa kuma olmayı kabul etmektedirler. Diğer yandan K.11’in bu durumun kendi üzerinde yarattığı çaresizlik duygusu bahsedilen sosyal baskının en etkili olanlarından biridir. Çünkü dul bir kadının tek başına yaşamasının ne denli zor olduğu düşünüldüğünde bu durum daha da iyi anlaşılmaktadır. Mevcut toplumsal koşullarda boşanmış bir kadının tek başına yaşamasının ne denli zor olduğu düşünüldüğünde bu durum daha da iyi anlaşılmaktadır. Diğer bir zorluk ise bu evlilikte mutsuz olmasına karşın geri dönülememesidir. Örneğin, K.2’nin “Annem bana dedi ki ‘gel çocuklarınla beraber ben sana bakacağım’ dedi iki üç ay kaldım sonra geri dönmek zorunda kaldım” sözü, yine sosyal bağlamıyla “koca evinden baba evine dönülemeyeceği” şeklindeki şiarın da hâlâ yürürlükte olduğunu göstermektedir.

Katılımcılardan K.6’nın, ‘Kimse kimseyi zorlamadı diyorum ya yeminliydim’ sözleri ve görüşme sırasında kadınların takındıkları ‘sessizlik durumu’ çok şeyi anlatır niteliktedir. “Sessiz kalmak onaylamaktır” düsturu kadınlar tarafından çoğu zaman çaresizliklerini çaresizce dile getirmek amacıyla benimsenip kullanılabilir. Kadınlar sırf toplumda kabul gören hâkim statü olan “evli olmak” için kuma evliliklerini kabul etmektedirler. Kumalar eşleri tarafından bazen vaatlerle ‘ikna’ edilmişlerdir. Bu tablo yukarıdaki verileri destekleyici bir niteliktedir.

Kadınların kuma olmayı kabul ettiği görülse de aslında ikna edilmişlerdir. Sadece ikna edilme tarzları farklılık göstermektedir.

Sonuç

Kuma evliliklerinin temel nedenlerinin başında gerek dünyada gerekse Türkiye’de derin etkiler gösteren ataerkil toplum yapısı gelmektedir. Söz konusu neden hem doğrudan hem de dolaylı olarak diğer faktörleri etkilemektedir. Aataerkil toplum yapısı genel olarak kadınlara yaklaşımın içeriğini tayin eden bir sosyo-kültürel çerçeve çizmektedir. Bu çalışmada kadınların beyanlarında da görüldüğü üzere başta sosyal çevre, kadınlara yönelik baskı oluşturmaktadır. Bunu evlilik kararlarının ailede alınması ve kuma evliliklerinin toplumsal olarak yaygın ve meşru hale gelmesi ile örneklendirebiliriz. Yine kadınların eğitimden uzak kalmasına yol açan zihinlerin üretilmesinde, ekonomik ve diğer alanlarda geri kalmalarında ataerkil zihniyet köklü bir biçimde etki etmektedir.

Nitekim elde edilen bulgular kadınların eğitim durumlarının kötü olduğunu göstermektedir. Bu etken kadınların erken yaşta evlenmelerine, eğitimsiz kalmalarına, emek sömürüsüne maruz kalmalarına sebep olmaktadır.

Ekonomik nedenler kuma evliliklerine ciddi derecede yön veren faktörlerden birisidir. Görüşülen kadınların çoğunun evlenmeden önce kalabalık ailelerde yaşamaları onlar açısından ekonomik açıdan dezavantajlı bir durumu teşkil etmektedir. Beslenme, barınma ve eğitime erişme noktasında bir engel olmaktadır. Verilerden de anlaşıldığı üzere özellikle yoksulluğun yön verdiği ekonomik zorluklar kadınların bu sorundan kuma şeklinde de olsa evlenerek kaçarak kurtulmak isteğini beraberinde getirmektedir. Fakat evlendikten sonra da başta aile içi çocuk, yaşlı bakımı yine tarla, bahçe ve diğer işlerde ücretsiz iş gücü olarak çalışmaya devam etmektedirler. Kadınlar evlenmeden önce ve sonra da emek sömürüsüne maruz kalmaktadırlar. Yani bir nevi yağmurdan kaçarken doluya tutulmaktadır. Kadınlar çocukları için çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Burada çocukların da emekleri sömürülmektedir. Daha da önemlisi kuma kadınların evlilikleri yasal olmadığından üretim ve birikimden eş durumundan herhangi bir ekonomik pay alamamaktadırlar.

Erkek çocuk sahibi olmak geleneksel kültürde bir yanıyla soyun devamını sağlayan diğer yanıyla da erkeklik itibarını onaylayan bir olgudur. Bu olgu konumuz olan kuma evliliklerinin ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında hâlâ bir etken olmakla birlikte katılımcıların ifadesi dikkate alındığında eski gücünü kaybetmektedir.

Kuma evliliklerinin önemli bir nedeni de sosyal çevrenin etkisidir. Nitekim kadınların kuma evlilikleri yapmaları noktasında başta aile olmak üzere, çevre etkisi, mahalle gibi baskı

unsurları güçlü bir sosyal irade olarak iş görmektedirler. Nitekim katılımcıların çoğu bunun kendileri üzerinde ne denli etki yarattığını çeşitli vesilelerle dile getirmişlerdir. Geleneksel değerler bu evliliklerin meşrulaştırılmasında ve yeniden üretilmesinde ciddi roller üstlenmektedirler. Örneğin kadınların belli bir yaşa kadar evlenememeleri geleneksel zihinlerde bir kültürel sorun olarak kodlanmakta, bu da kadınların kumalığı evlilik için belki son çare olarak görmelerine yol açmaktadır. Çalışmamızda katılımcıların yaşları analiz edildiğinde, geleneksel evlenme yaşı ölçütlerini biraz geçen yani, toplumun beklenti ölçüsünde evlenmekte geç kalan kadınların, “evde kalma” korkusundan kuma evliliklerini kabul ettikleri görülmektedir.

Yazarın Notu:

Bu çalışma Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) tarafından 16/123 numara ile desteklenen “Türkiye’de Toplumsal Bir Sorun Olarak Kuma Evliliği: Hatay Örneği” başlıklı projeye dayanmaktadır. BAP’a ve proje ekibine teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Acar-Savran, G (2004). “*Marx’tan Delphy’ye Bir Ufuk Taraması*”: *Beden ve Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Yılmaz, E., Tamam L., Bal U. (2015). Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7 (2) , 221-228. DOI: 10.5455/cap.20150325083302.
- Douglas, R. White and Michael L. Burton (1988). “Causes of Polygyny: Ecology, Economy, Kinship, and Warfare”. *American Anthropologist, New Series*, 90 (4), 871-887.
- Ember, M. (1974). “Warfare, Sex Ratio, and Polygyny”. *Ethnology*, 13(2), 197-206.
- Ember, M., Ember, C. R., & Low, B. S. (2007). Comparing explanations of polygyny. *Cross-Cultural Research*, 41(4), 428-440.
- Engels, F. (2003). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (Çeviren: Kenan Somer) Seçme Yapıtlar, Cilt: III, Ankara: Sol Yayınları, (Birinci Baskı, Aralık 1979, 2003 yılında Eriş Yayınları tarafından düzenlenmiştir).
- Eyce, B. (2000). “Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Sayı: 4, 223-244.
- Grossbard, A (1976). “An Economic Analysis of Polygyny: The Case of Maiduguri”. *Current Anthropology*, 17 (4), 701-707.
- Güvenç, B. (1993). “Geleneklerden Kalıntılar: Başlık, Berdel, Kız-Kaçırma, Kuma ve Amca-Kızı Evliliği”. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, 43-48.

- Kongar, E. (1993). *Türk Toplum Bilimcileri 1*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lee, G. R. (1979). "Marital Structure and Economic Systems". *Journal of Marriage and Family*, 41 (4), 701-713.
- Murdock, P.G. (1965). *Social Structure*. The Macmillian Company: New York.
- Sayın, Ö. (2020). *Aile Sosyolojisi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Şen, H. (2014) *Çocuk Gelinler: Evcilikten Evliliğe*, Ankara: Detay Yayınları.
- Tabak, A. (2008). "Endokrinoloji ve Metabolizma Polikliniğimizden Takipli Hastalarda Akraba Evliliği sıklığı ve Akraba Evliliğini Etkileyen Faktörler". Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İstanbul.
- Neuman, W.L (2010). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, Çev: Özge S. I. Cilt (4. Baskı), İstanbul: Yayınodası.
- Yasa, İ. (1962). *Türkiye'de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bununla İlgili İdari Meseleler*.. Ankara: Todaiye Yayını.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

İnternet Kaynakları

TBMM, Kadın Erkek Eşitliği Komisyonu, 2013, www.tuik.gov.tr, (Erişim tarihi 13.07.2020)

Duygu Asena'nın "Kadının Adı Yok" Romanı Üzerinde Bir İnceleme

An Analysis of Duygu Asena's Novel "Woman Has No Name"

Zeliha Kapukaya *

Öz: *Kadının Adı Yok* Romanı, Türk Toplumunda kadının bireysel ve toplumsal hayatta karşılaştığı sorunları ele almaktadır. Türkiye'de feminizmin basın dünyasında ve popüler kültürde yaygınlaşmasında etkisi olan isimlerden Duygu Asena, eserinde kadın meselesini daha çok feminist hareketin kullandığı çerçevede işlemektedir. Roman, Türkiye'de 70'li yıllardan itibaren gündeme gelen feminizm hareketinin etkisiyle eşitlik, cinsellik, görünürlük ve bütünüyle özgürlük gibi somutlaşmış kavramların içinde kadının sesini geniş kitlelere duyurmayı başarmıştır. Eserin edebî değerinden çok kahramanının özgürlükçü rolü dikkat çekmiş; kitapta anlatılan içeriğin fazlasıyla gerçekliği, verdiği mesajların geniş toplumsal kitlelere net bir şekilde ulaşıp karşılık bulması kitabın başarısı olarak görülmüştür. Bu makalenin amacı edebiyat çevrelerince edebî değeri olmadığı gerekçesiyle ele alınmamış, önyargı ile yaklaşılmış *Kadının Adı Yok* romanını incelemektedir. Yazılış amacına fazlasıyla ulaşmış olan roman; kurgu, dil, üslup vb. bakımından olmasa da tematik açıdan kadın meselesini etraflica ve cesur bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu nedenle içerik yönüyle öncü bir eserdir. Toplumsal bellekte böylesine iz bırakmış ve dönemin sosyo-kültürel şartlarını gerçekçi bir şekilde yansıtmış olan *Kadının Adı Yok* Romanı Türkiye'de kadın hareketini anlamak açısından değer arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Duygu Asena, Türkiye'de Kadın, Feminist Edebiyat.

Abstract: The novel *Kadının Adı Yok* (The Woman Has No Name) deals with the problems faced by women in individual and social life in Turkish society. In the novel *Kadının Adı Yok* (The Woman Has No Name), the problems faced by women in Turkish society in their private and social lives are discussed. Turkey feminism in the world press and the spread of the names that have an impact on popular culture Duygu Asena, the novel is in the process of women's issues in the framework of the feminist movement more use. Duygu Asena -who had a great impact on the spread of feminism through press and popular culture in Turkey- discussed the issues of women as it is discussed in the feminist movement framework. The Novel, starting from 70 years in Turkey by the action of equality on the agenda of feminism, sexuality, the voice of the woman as embodied in the concept of freedom has been able to announce the visibility and wider audiences. With the influence of feminist movement that started by 1970s in Turkey; the notions of equality, sexuality, visibility and total freedom are used as a tool to convey the voice of women to large masses in this novel. The libertarian role of the protagonist of the work rather than its literary value was

* Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, zelihaikapukaya10@hotmail.com.

ORCID: 0000-0003-1946-6612

found to be remarkable. In spite of this, the truly realistic nature of the content and the fact that its message reaches out to wide social masses in a clear way have been seen as the success of the novel. The aim of this article is to examine the novel called *Kadının Adı Yok*, which is not discussed by literary circles on the grounds that it has no literary value. Although not in terms of design, language, style etc., the novel discusses women's issues thematically in a comprehensive and courageous way. Therefore, it is considered to be a pioneer contentwise. In the novel *Kadının Adı Yok* socio-cultural conditions of the period are reflected realistically by leaving many traces in the memories of the society and the novel is of value in understanding the women's movement in Turkey.

Keywords: Duygu Asena, Women in Turkey, Feminist Literature

Summary

One of the most significant representatives of feminism in popular culture and the world press in Turkey is Duygu Asena. Her first work on feminist literature is *Kadının Adı Yok*. The novel *Kadının Adı Yok*, published in 1987, deals with the problems faced by women in their individual and social lives in Turkish society. In her novel, Asena deals with women's issues within the framework of the feminist movement. The work that is integrated with the name of Duygu Asena; brought the women's issue to a wide social platform and introduced the Turkish reader an assertive novelist. In the novel, how even educated and professional women have problems in claiming their rights and freedom, how women who defend themselves against the society and established values are excluded by the system are clearly explained. The work glorifies love, telling women how to live an honorable and equal life and advises them to live as they believe and not feel guilty about it. The novel is almost a women's manifesto. It is emphasized in the novel that the socio-economic and psychological strength of women is the only gateway to their freedom. It is a serious response to the system that advises women to live within acceptable limits and to serve their home and husband. The main problem in the novel is that the existence of women is in conflict with social norms, they are prevented, their personality, sexual and social identity are not respected, they are totally objectified, devalued and ignored by men. In this problem, women experience all types of conflict. (While dealing with these identity problems as an individual, women face all types of dilemmas.)The most important conflict of these women is related to their social roles assigned by the society. In a sense, the novel is a parody of institutions such as marriage, work and love, with the forms imposed by the system. In the novel, the journey of the woman who fights with herself and the social and cultural systems surrounding her, the journey of becoming an individual and emancipation, the problems she encountered in this journey, the methods to overcome them and how to fight are explained. The theme of love is handled in the novel within the framework of the theme of freedom. The phenomenon of infidelity encountered

in male-female relationships is elaborated in the novel from a female perspective. The message given to the reader on this issue is the virtue of standing behind and honesty, even if it is a huge mistake made in female-male relationships. Issues such as the mistake of looking at women's own body and sexuality within social codes, growing up as a girl in a patriarchal family, youth sexuality and the problems it caused, the right of women to education, and the wage inequality women face in work life are also covered in the novel. The novel *Kadının Adı Yok* left a mark in the social memory and reflected the socio-cultural conditions of the period in a realistic way. Therefore, it is a pioneering work and the content of the work is of value in terms of understanding the women's movement in Turkey.

Giriş

1980 sonrası Türk düşünce dünyasında kadının toplumdaki konumunu ve problemlerini; makaleleri, röportajları, roman ve tiyatro senaryolarıyla gündeme getiren Asena, gazeteciliği ve diğer faaliyetleri ile kadın meselesinin popüler kültür dünyasında belirginlik kazanmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Eser, bilhassa erkek egemen bir toplumun belirlediği sınırlar içinde kadın olmayı tartışan yönleriyle adeta kadının varoluş mücadelesinin bir manifestosudur. Asena'nın ilk romanı olan *Kadının Adı Yok*, yazarın biyografisinden de izler taşımaktadır. Özellikle basın ve edebiyat dünyasında tabu sayılan konuları şartları zorlayarak işlemesi Türk Romanı için bir ilktir.

Eser yayımlandığı tarihten itibaren başta sanatsal değeri, meseleleri ele alış tarzı, üslubu vb. bakımlardan çeşitli çevrelerce tartışmaların merkezinde olmuştur. 1987'de çıkan kitap bir yıl içinde 40 baskı yapmış, 520 bin satışla adeta bir rekor kırmıştır.(DAS, 157) Ayrıca yasaklanıp toplatılması kitaba olan ilgiyi artırmış daha sonraki yıllarda kitap rekor kırmaya devam etmiştir. Edebî çevreler, edebî değerinin olmadığı gerekçesiyle kitabı pek dikkate almamıştır. Bu denli dikkat çekmiş ve rekor kırmış bir kitabın görmezden gelinmesi Türk Edebiyatında feminizm hareketinin anlaşılması açısından bir eksikliklerdir. Tüm bu sebeplerden dolayı bu çalışma böylesine çok okunmuş ve kadının bireysel ve toplumsal hayatta karşılaştığı sorunlara dikkat çekmesi suretiyle dikkat çekmiş eserin değerinin ve öneminin ortaya konulmasını amaçlamaktadır.

Kısaca Duygu Asena

Duygu Asena 19 Nisan 1946'da İstanbul'da doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Pedagoji Bölümü mezunudur. Haseki Hastanesi Çocuk Kliniği ve İstanbul Üniversitesi Çocuklarevi'nde iki yıl pedagoğ olarak çalışmıştır. 1972 yılında *Hürriyet* Gazetesinde gazeteciliğe başlamış, gazetenin "Kelebek" ekinde "Şirin" imzasıyla köşe yazıları yazmıştır. 1978'te Gelişim Yayınlarında Genel Yayın Yönetmeni olan Asena, sonraki senelerde *Kadınca* ile beraber *On yedi*, *Ev Kadını*, *Bella Bayan*, *Kim*, *First*, *Negatif* gibi dergileri yönetmiştir. Duygu Asena'nın "feminist"

kimliği *Kadınca* dergisini yönettiği dönemde belirginleşmiştir. *Kadınca* Dergisinin yüksek tirajı sayesinde o güne kadar Türk basının ilgi göstermediği feminizm dikkate alınmaya, sorgulanmaya başlanmıştır. 80 sonrası ivme kazanan kadın hareketinin doğrudan içinde olmasa da feminist gündemi basın ve yazın dünyasına taşıyarak bu hareketi desteklemiştir. *Söz, Sabah, Güneş, Yarın, Milliyet, Cumhuriyet* ve *Vatan* gazetelerinde köşe yazarlığı, yöneticilik ve röportaj yazarlığı yapmıştır. Asena, 30 Temmuz 2006 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Eserleri: *Kadının Adı Yok, Aslında Aşk Da Yok, Kahramanlar Hep Erkek, Değişen Bir Şey Yok, Aynada Aşk Vardı, Aslında Özgürsün, Aşk Gidiyorum Demez, Paramparça...* (Yıldız, 2007, 11-12)

Duygu Asena, daha çok kadın sorunlarını *Kelebek* (1972-74), *Ayrıntılı Haber* (1975), *Kadınca* (1978-88) dergilerinde yayımlamıştır. Bu yazılarıyla feminist kimliği öne çıkmıştır. İki yılda kırk baskı ile satış rekoru kıran, daha sonra elli üç baskıya ulaşan *Kadının Adı Yok* kitabı büyük üne kavuşmuştur. 40. Baskısının satışları sürerken "Başbakanlık Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kurulu" tarafından "muzır" bulunarak satışı yasaklanmıştır. Bunun üzerine Asena'nın açtığı davada kitap aklanmıştır. Yeni baskıları yayımlanarak, 53 baskıya ulaşan kitap; Almanya, Hollanda ve Yunanistan'da bu ülkelerin dillerine çevrilmiş, Yunanistan'da "best seller" olmuştur. *Kadının Adı Yok* Boğaziçi Üniversitesince de "Yılın Kitabı" seçilmiştir.(1988) (Işık, 2013; 40-41).

Türkiye’de Feminist Edebiyat ve Duygu Asena

Türkiye’de tek tek örnekleri dışında kronolojik bir süreç içinde "feminist edebiyat"tan başlı başına söz etmek mümkün değildir. 1950 öncesi Suat Derviş, Kerime Nadir, Halide Edip gibi yazarların roman ve hikâyelerinde kadın konusunu "kadın kahramanların yazgılarına boyun eğdiği, resmî ideolojiyi destekleyen, cinsel erdemin her şeyden önde tutulduğu" yolunda söylemler çerçevesinde yazmışlardır. Türkiye’de siyasî arenada kadın hareketinin tam manasıyla karşılık bulamaması kadının edebî metinlerde ideolojik destekli veya oldukça saklı bir eleştiri üslubunda yer alması sonucunu doğurmuştur. 70’li yıllardan sonra bu suskunluk son bulmuş; Nezihe Meriç, Leyla Erbil ve Adalet Ağaoğlu ile kadın meselesi son derece gerçekçi bir şekilde ele alınmıştır. Pınar Kür, Sevgi Soysal, Tomris Uyar, Ayla Kutlu ve Füruzan gibi kadın yazarların toplumdaki cinsiyet rollerini sorgulamaları ve hesaplaşmaları Türkiye’de feminist edebiyata yeni bir ivme kazandırmıştır. Ayrıca kadın hareketinin siyasi arenaya taşınması dönemin sol ideolojisinde şekillenen bir başkaldırının uzantısı olarak görülebilir.(DAS, 57-58)

1980’li yıllarda ise kadın hareketi Batı’dan on yıl sonra Türkiye’ye gelmiş, bu yıllar kadınların kimlik ve bedenlerini öne çıkararak haklarını aradıkları hareketli bir dönem olarak görülmüştür. İşte bu dönemde Duygu Asena'nın *Kadının Adı Yok* Kitabı dönemin Medeni Kanun

reformuna, Ceza Kanununun kadın karşıtı söylemine, toplumsal tabuların sorgulanmasına yönelik önemli bir karşılık cevap niteliğindedir. Müge İplikçi'nin ifadeleriyle:

Kadının Adı Yok: Geçmişin izini sürdüğümüzde karşımıza çıkan romantik aşkın varlığı ile bütünleşen yapı yerle bir edilmiş; arayışını iffet ve hicap duygusuyla sürdüren kahramanların umduğu mutlu evliliklerin bir hayal olduğu bir kez daha ortaya çıkarılmıştı....Kitap 80'li yılların tam içinden süzüldü ve başka bir şeyi başardı. Popüler oldu, hemen her kesim kadın tarafından sahip çıkıldı. Çok eleştirildi, kimi kez baş tacı edildi. Her iki durumda da üzerinde çok konuşuldu. Yapıtın açtığı alanlar içerisindeki "gerçekçilik" olgusu kendi kendine tanıklık etmesi ve içeriğin sipsivri bir dille veriliyor olması, dönemin devletçe desteklenen mıymıntı, papatya sembolü fantezi feminizmine, kısaca demokrasi adına sözde çağ atlayacak ve Japon mucizesi yaratacak devlet politikasına kuşanmış Türkiye'ye verilmiş umulmadık bir cevaptı... (DAS, 59).

Kadının Adı Yok

Kadın ile ilgili hemen hemen bütün konuları çeşitli arenalarda değinen Asena; roman ve diğer yazın faaliyetleriyle toplumla iletişim kurmaya çalışmış bunun bir sonucu olarak ilk romanı *Kadının Adı Yok* (1987) yayımlanmıştır. Asena, *Kadınca* Dergisinin başarısının da büyük katkısıyla kadın hakları konusunda yarattığı etkiyi romanı ile farklı bir düzleme taşımıştır. Bu nedenle *Kadınca* dergisini ve *Kadının Adı Yok* Romanını toplumun yaşadığı o süreç içinde değerlendirmek gerekir. Nilüfer Göle Romanı 1980'li yılların sosyal ikliminin bir başarısı olarak görmüş, Şirin Tekeli de yalnızca bir kadının hikâyesi değil, kadınlar için minimum kadın bilinci düzeyinde buluşma çağrısı olarak değerlendirmiştir (Öztürkmen 2000: 280-281).

Asena, romanında çocukluktan başlayarak kadınlığın bütün dönemlerinin hikâyesini anlatır. Kayda değer bir tanıtımı yapılmamasına rağmen yayımlandıktan birkaç ay sonra satış rekorları kıran eseri hakkında Asena şunları söyler:

Benim kitabımda bugüne kadar kimsenin önem vermediği ya da çok basit gördüğü mesela bir kadının hayatındaki küçük bir fizyolojik olayın bile onun ruhsal durumunda ne kadar önemli olduğu ve her an kadının ne kadar yalnız olduğuna değindim" (Asena, 26.09.2010).

Romanın başlığının da işaret ettiği gibi kadınların toplumda adı olmayan, adı olmadığı için de nesneleştirilen konumu tartışılmaktadır. Zira kadın ya birinin kızı veya kız kardeşi veyahut da karısıdır. Çalışmadığı, ev dışında toplumsal üretim hayatında yetersiz olduğu ve temsil edilmediği için pasif kalmakta kimliksizleştirilmektedir.

Bir röportajında, romanın edebî yönü ile ilgili olarak gelen eleştirilere kitabının bir edebiyat eseri ve kendisinin de bir edebiyatçı olma iddiasında olmadığını vurgulayarak cevap vermiştir. Yine aynı röportajında, kadının kendi dünyasına kendi gözüyle bakmasını sağlamayı ve kadının

ezilmişliği, haklarına kavuşamaması konusundaki hassasiyetini yansıtmayı amaç edindiğini, kendisi için hayatın anlamının aşk olduğunu ve aşkın tedavi edici yönünün olduğunu belirtmiştir. Asena'nın sıraladığı düşünceler roman kahramanlarının kişiliğinde de görülür. Roman kahramanlarının yaşama sevincine dayanarak cinsiyetçiliğe, şiddete, kimliğine saygı duyulması yolunda verdiği mücadele ve bu mücadelenin yer yer aşka sığınarak karşı cinsle verilmesi onun bu anlayışını ortaya koymaktadır (Asena, 2010).

Kurgu, şahıs kadrosu, olaylar, dil ve üslup özellikleri açısından zayıf yönleri olan eserin asıl önemli tarafı güncelliğini devam ettiren tema ve konularıdır. Bu yönleriyle dönemi açısından öncü bir eserdir. Zaten amaç Türk toplumunda kadının, hayatının her döneminde karşılaştığı sorunları basit bir dil ve üslupla anlatmak, mesaj vermektir. Yazar, eğitilmiş, modern ve geleneksel değerlerin bir arada yaşandığı bir kültürde orta sınıf bir Türk kadınının karşılaştığı veya muhtemelen karşılaşacağı problemleri roman kahramanının hayatı üzerinden bir dizi halinde sıralamıştır. Asıl vaka kadının kozasından çıkarak özgürleşmesidir. Bu yolculukta yaşadığı olaylar kahramanının biyografisini tamamlayan durum ve yaşantılardır.

Romandaki temel problem, kadının varoluşunun toplumsal normlarla çatışması, engellenmesi, kişiliğine, cinsel ve toplumsal kimliğine saygı duyulmaması, bütünüyle kadının erkek karşısında nesneleştirilip değersizleştirilmesi ve yok sayılmasıdır. Bu problem içinde kadın bütün çatışma türlerini yaşamaktadır. En büyük çatışması kendisine biçilen rolle yani bir birey olarak toplumla çatışmasıdır.

Roman bir anlamda sistemin dayattığı şekilleriyle evlilik, iş ve aşk gibi kurumların bir parodisini yapmaktadır Roman kahramanı kendisini hapseden durumlara karşı bir anti oluş tavrı benimsemektedir. Roman sistemin ürettiği klişelerin, ataerkil aile yaşantısının, evliliğin, aşkın, iş hayatının ve bütünüyle modernitenin krizine yönelik bir parodidir. Krizi aşacak şey ise yaratıcı eylemdir. Roman kahramanının sorunlarını tespit edip bunları aşmak için çıktığı yol, yani özgürleşmesi en büyük yaratıcı eylemdir.

İçerik ve Başlıca Karakterler

Roman kahramanı kendini hatırlamaya başladığı 5-6 yaşlarından orta yetişkin bir kadın oluncaya kadar kendi perspektifinden kadınlığını bireysel ve toplumsal düzlemde yaşadıklarını anlatmaktadır. Romanın ismine paralel olarak anlatıcı kahramanın adı belirtilmemiştir. Kahraman, orta halli kent kökenli bir ailede dünyaya gelmiştir. Dünyaya geldiği aile ve toplum gelenek ile modernite arasında kalmış, geleneklerin erkeğin konumunu güçlendirdiği bir sosyal kurallar dizgesi içinde davranış kalıpları sergilemektedir. Kısıtlayıcı, erkek ve kız çocuk ayrımının derinlemesine yaşandığı bu sosyal çevrede kız çocukları sürekli erkek çocuklarından

soyutlanmakta ve en masum oyunları bile sonu “karşıt cins ilişkisi” bakış açısı ile yorumlanabilmektedir. Anne ise susmaya mahkûm edilmiş tipik, ezilmiş bir Türk kadınıdır. Babanın güçlü hükûmranlığı roman kahramanının erken yaşlardan başlayarak güçlü olmanın yollarını aramaya itmiştir. Gücün özgürlük demek olduğunu, özgürlüğün ise “cesaret ve ekonomik yeterlilik” ile mümkün olacağını kavramıştır.

Romanın bütününde hayatını sıfırlamayı başarabilmiş (!) kahramanın kız çocuk olmayı, eğitimi, evliliği, aşkı, çocuk sahibi olmayı, özgürlüğü sorgulanmaktadır. Bu sorgulama ve örneklemelerde (aslında herhangi bir kadın olan) roman kahramanının hayatı merkeze alınmış, ailesi ve çevresinde gördükleri ile Türk kadının yaşadığı muhtemel problemler ve çözüm yolları okuyucunun dikkatine sunmuştur.

Lise döneminde gençlerin kadın-erkek ilişkilerinde yaşadığı sorunlar romanın ilk bölümlerinde geniş yer tutar. Bu sorunların başında ergen cinselliğinde karşılaşılan problemler bulunmaktadır. Bilgisizlikten, cinsellik eğitiminin eksikliğinden kaynaklanan durumların bir neticesi olarak ailesi ve erkek arkadaşı tarafından mağdur edilmiş kızların hikâyelerine yer verilmiştir. Romanın bu kısımlarında altı çizilen olgulardan en önemlisi kadın cinsel özgürlüğü ve kürtaj meselesidir.

Roman kahramanının babasına rağmen üniversiteye girmesi, okulunu bitirmesi, çalışma hayatına atılacak bir diplomaya sahip olması kendi hayatı adına atılmış ilk ve çok önemli bir adımdır. Saklaya saklaya girilen üniversite sınavı, babaya karşı başarıyla alınan üniversite diploması kadının bilhassa yükseköğretim hakkının dönemi için bir sorun olduğuna işaret eder. Bütün bu sancılı süreçlerin sonunda kadını özgürleştirecek iş hayatına girişi ve tüm eşitsizliklere karşı ekonomik özgürlüğünü kazanması zorlu süreçlerin sonunda kazandığı bir zaferdir.

Evliliğin ailenin baskısından kurtularak daha özgür bir hayata atılmanın bir yolu olarak görülmesinin yanlışlıkları roman kahramanının başından geçen evlilik hadisesi ve sonradan yaşanan olaylar üzerinden verilmiştir. Zira Türk toplumunda ekonomik ve sosyal olarak özgürlüğü olmayan bir genç kız için evlenmek, çoğu zaman saygınlık, statü ve (göreceli de olsa) özgürlüğün kazanılacağı bir olgudur. Roman kahramanı yaşadığı birkaç flörtün sonunda Gürkan (Ci-Ci) adında biriyle ilk evliliğini gerçekleştirmiştir. Oldukça iyi başlayan, sınırları belli ve rutinleşen günlük döngüler evliliğin çatırdamasına neden olmuştur. Bu rutini kırmak ve özgüven kazanmak için zamanla oldukça başarılı bir iş hayatına, yeni bir çevre ve arkadaşlıklara sahip olmuştur. Gürkan'ın kendisini evlilik müessesesinde bir vitrin olarak gördüğünü, samimiyetsizliğini anladıktan sonra ondan uzaklaşır. Toplantılara, iş yemeklerine bir aksesuar gibi götürülen roman kahramanı, içinde bulunduğu sahte dünyanın farkına varır. Yaşadığı boşluğu iş hayatına atılarak

aşmak ister. Eşinin sekreteriyle kendisini aldatması zaten pek de mutlu bir evliliği olmayan kahramanını eşinden ve onun temsil ettiği dünyadan uzaklaştırır, boşanırlar. Daha sonra iş arkadaşlarından Mehmet adında birine âşık olur ve eşini aldatır. Bu olay hayatındaki her şeyi sorgulamasına neden olur. Sadece eşinden değil, sosyal çevresinden ve işinden ayrılarak sıfırdan yeni bir hayata başlar. Zorlu bir mücadele ile başladığı iş hayatında istediği noktaya gelir. Bir yandan da erkekleri ve ilişkileri yakından analiz eder. Roman kahramanının hayatına giren erkek figürler farklı kişilik ve kültür düzeyindedir. Kahramanın flörtleri aslında kimliğini arayışının bir sembolüdür. Yani aşk ve güven duygusu arayışı ve bu çerçevede kadının kimliğini bulma yolculuğudur. Sonunda aslında ideal evlilik (veya ilişki) diye bir şeyin olmadığını anlar ve bir sonraki eserinin adını oluşturan "Aslında aşk da yok." noktasına ulaşır.

Mekân

Kadının Adı Yok romanının mekânları orta sınıf bir ailenin yaşadığı evler (çocuklukta bahçeli sokağa açılan), apartman dairesi, iş yerleri, çok az olmakla birlikte sokaktır. Yaşanılan yer muhtemelen İstanbul'dur. Fakat roman kahramanının adından söz edilmediği gibi bir şehirden de doğrudan söz edilmez. Anlatılmak istenen herhangi bir kadının herhangi bir kentte yaşadıkları olduğu için buna gerek duyulmaz. Romanda kentli hayat tarzlarının sürdürüldüğü iç mekânlara ve orta veya büyük bir şehir olan dış mekânlara ait dikkat çeken tasvirlerle de rastlanmaz. Okuyucunun dikkatine sunulan kadının somut ve soyut yaşantıları, sorgulamaları, problemleri ve bütünüyle duygu ve düşünceleri olduğu için perspektif bu alanlara yöneltilir. Kahramanın yaşadığı evler onun özgürlük yolculuğuna da eşlik eder. Bahçeli, müstakil baba evi geleneksel yaşantıyı, evlendikten sonra yaşadığı apartman daireleri küçük burjuva yaşantısını, son olarak da eşinden ayrıldıktan sonra kendi hayatını kurduğu basit, gösterişsiz, küçük evi roman kahramanının özgürlük dönemini sembolize eder. Kozasından çıktıktan sonra yaşadığı ev sadece onundur ve bu nedenle en mutlu olduğu özel alanıdır. Romanda bazı sembolik tekrarlara da rastlanır. Baba evindeki kafes, burjuva yaşantısının sembolü apartman daireleri, ona hareket özgürlüğü sağlayan otomobili, yeni hayatında taşındığı basit, gösterişsiz evi bunlara örnektir.

Zaman

Romanın zamanı belirtilmemekle birlikte olayların geçtiği dönemin romandaki biyografik izlerden yola çıkılarak 70'ler veya bilhassa 80'ler olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bahsi geçen hayat tarzı Türkiye'nin serbest piyasa ekonomisine girdiği, şirketleşme ve yeni bir tür zenginleşme türünün ortaya çıktığı bir dönemdir. Romanda kronolojik zaman bulunmakta, kahramanın çocukluktan yetişkinliğine kadar yaşadıkları çizgisel bir düzlemde verilmektedir. Yer yer çağrışımlar ve geriye dönüşlerle geçmiş yaşantılar anlatılmaktadır. Romanda zaman kavramı

fonksiyonel olarak kullanılmış, kahramanın hesaplaşmaları, kişiliğini bulması ve özgürleşmesi belli bir zaman çizgisi üzerinde verilmiştir. Yalnız burada tarihsel bir zaman değil olgusal bir zaman fikri hâkimdir.

Anlatıcı, Bakış Açısı ve Anlatım Tutumu

Romanda olaylar kahraman anlatıcının dilinden anlatılmaktadır. Dolayısıyla romanın bakış açısı kahraman anlatıcı bakış açısıdır. Yer yer gözlemci bakış açısı kullanılmakla birlikte eserin kurgusundaki basitlik, biyografik özellikler ve çokça mesaj verme kaygısı romanda kahraman anlatıcının belirgin bir şekilde kullanılmasını gerektirmiştir. Olayların tanığı da yaşayanı da anlatanı da aynı kişidir. Asena romanında işlediği konuya karşı ağırlıklı olarak eleştirel ve parodistik bir tutum benimsemiştir. Bununla birlikte Asena sıkça kullandığı iç monolog ve bilinç akımı teknikleriyle romanındaki figürlerin öznel gerçekliğini yansıtmıştır. Roman kahramanlarının düşünce ve sözlerini bunları yaşayan bir bilincin merceğinden yansıtarak “yaşanmakta olanı” ifade etmeye çalışmıştır.

Dil ve Üslûp

Romanın dili geneli itibariyle oldukça sade, konuşma diline yakındır. Cümleler kısa ve basittir. Romanda uzun edebî ifadeler yer almaz. Romanın yazılış amacı, bir gazete dili üslûbuyla her kesimden insana ulaşmak ve kolay okunmak olduğundan bu anlaşılabilen bir durumdur. Duygu Asena'nın gazeteci kimliğinden dolayı romanın genelinde bir gazetenin kadın sayfasında yer alabilen yazıların dil ve üslubunun birebir örneğini görmek mümkündür. Dikkat çeken tasvirler, örneklemelere veya tanık göstermelere pek fazla yer verilmeyen romanda anlatımın tekdüzeliği dikkat çeker. Romanın genelindeki edebî açıdan iddiasız cümleler romanın bir edebiyat eseri olmamasının en açık delilidir. Bununla birlikte kadınların yer yer arkadaş çevresinde kendi aralarında kullandıkları anlatıma hareketlilik katan argo ifadeler de rastlanmaktadır. Romanın en sıkıntılı noktalarından estetik değerden yoksunluğuna rağmen anlatım bozukluğu ve cümle yanlışlarına rastlanmaması roman için artı bir değerdir.

Romanda İşlenen Konu ve Temalar

Kurgu, şahıs kadrosu, olaylar, dil ve üslup özellikleri açısından zayıf yönleri olan eserin asıl önemli tarafı güncelliğini devam ettiren işlediği konu ve temalardır. Bu yönleriyle dönemi açısından öncü bir eserdir. Yazar, eğitilmiş, modern ve geleneksel değerlerin bir arada yaşandığı bir kültürde orta sınıf bir kadının karşılaştığı ve muhtemelen karşılaşacağı problemleri roman kahramanının gözünden, hayatı üzerinden bir dizi halinde sıralamıştır. Asıl vaka kadının kozasından çıkarak özgürleşmesi sürecinde yaşadıklarıdır. Bu yolculukta yaşadığı olaylar biyografisini tamamlayan durum ve yaşantılardır. Romanda işlenen temel tema “özgürlüktür”. Aşk,

ezilmişlik, aldatma, temaları da romanda özgürlük temasının çerçevesinde işlenmiştir. Gelenekle Batılı hayat tarzı arasına sıkışmış orta sınıf şehirli Türk kadınının karşılaşılabileceği veya şahit olabileceği türden kadın bedeni algısı, kız çocuğu olarak yetişmek, gençlik cinselliği, kürtaj, evlilik, kadının eğitim hakkı, iş hayatında ücret eşitsizliği romanda işlenen başlıca konulardır.

Özgürlük

Romanda baştan sona kendisiyle ve onu çevreleyen sosyal, kültürel sistemlerle savaşıyan kadının birey olma ve özgürleşme yolculuğu, bu yolculukta karşılaştığı problemler, bunları aşma yöntemleri ve nasıl savaşılabileceği anlatılır. Kadının bedenine ve hayatına yönelik sınırlandırmalar, bu sınırlandırmaların neye hizmet ettiği, birey olabilmesinin yolları, tüm yasaklama ve sınırlandırmalarla hesaplaşılması özgürlüğün yolunu açacaktır. Ancak kendi sorumluluğunu kendisi alan kadın varoluşsal anlamda özgürdür ve tam manasıyla birey olabilir. Bu da ancak hesaplaşmayla eğitimle meslek sahibi olup ekonomik özerkliğini kazanmasıyla ve risk alabilmesiyle mümkündür. Bu açıdan "Kadınlar cesur olmalı ve kendine güvenmelidir." mesajı romanda sürekli verilir.

Aşk

Aşk teması romanda özgürlük teması çerçevesinde ele alınmıştır. Zira kadın özgür olabildiği ölçüde aşkı yaşayabilir. Roman kahramanı ergenlik döneminde yaşadığı aşk duygusunun dışında erişkin bir kadın olunca yaşanan aşklara önce evlilik ilişkileri içinde yer verir, evlilik ve aşkın çatışmalarını sergiler. Roman kahramanı eşi tarafından aldatıldıktan sonra farklı kişilerle duygusal birliktelikler yaşar. Aşkın ne demek olduğunu da sık sık sorgular. Aşkın gelip geçiciliğini, insanın duygu ve düşüncelerinin değişebileceğini, önemli olanın samimiyetle o duygunun yaşanması olduğunu vurgular.

Aldatma

Romanda en belirgin temalardan biri aldatmadır. Aldatma temasının ilk örneği roman kahramanının lise yıllarında babasının annesini evlerine sürekli girip çıkan en yakın arkadaşı ile aldatması olayında işlenmektedir. Bu travmatik olay en yakınındaki erkek olan babasına olan güveninin derinlemesine sarsılmasına neden olur. Kahraman bu olayı annesine açıklayamaz. Çünkü annesi hayata karşı, pasif, edilgen ve yenik olmayı kabullenmiş pek çok Türk kadınından biridir. Şu ifadeler annenin çaresiz durumunu tasvir eder:

Annemin babamı sevdiğini sanmıyorum, ne konuşurlar, ne söyleşirler, ne birlikte içerler. Bunu anneme söylesem, iyice mutsuz olacak...ve gidemeyecek...gidecek bir yeri yok...çalışamayacak...çalışamaz... Gidebilseydi eğer, bunu ona söylerdim... Ama gidemeyecek ve söylemeyeceğim (Asena 2008: 42).

Kadının yenikliğe ve pasif olmaya mecbur kalışının önemli nedenlerinden biri “gidecek yeri olmaması” problemidir. Bu problem çaresiz kalmış kadının karşılaştığı en sıkıntılı durumlardan biridir ve halen tam olarak çözülememiştir. Buna benzer bir durum romanda adı geçen Nilay adındaki genç kızın yaşadığı yasak aşk ilişkisinin babası tarafından fark edilmesi sonrasında dövülüp sokağa atılma hadisesidir ki olay, kadının gidecek yeri olmaması problemini çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir.

Aldatma konusu bir de roman kahramanının bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Roman kahramanı eşinden duygusal olarak koptuğu ve çalışma hayatına başladığı dönemde iş arkadaşlarından Mehmet’le eşini aldatır. Daha önce kendisini iş seyahatlerinde aldattığını anladığı eşi Gürkan’dan göremediği ilgi, sevgi ve şefkati Mehmet’te bulmuştur. İşin tuhaf yönü ilişkilerinden her ikisinin eşlerinin haberlerinin olması ve aldatılmaya tepkisiz kalmalarıdır. Gürkan’ın bu aldatma ve aldatılma durumlarına karşı evliliğin her şeye rağmen sürdürülmesi gerektiğini tekrarlaması ve aşağılayıcı bir şekilde karısının gidecek yerinin olmamasını sürekli vurgulaması bu anlamsız evliliğin sonlanmasını hızlandırır. Mehmet’in karısının da ona sahip çıkması ve kendisini aldatan eşine aşırı sakin, tepkisiz ve kabullenici bir tavır olması okuyucu tarafından çelişkili ve yadırgatıcı bir durum olarak görülmeye son derece müsaittir. Kaderine boyun eğen, kadınlık gururunun hiç olmadığı anlaşılan Mehmet’in karısı zayıf bir kurguya sahip olan romanda bir zayıf halka gibidir.

Roman kahramanının hayatına giren son erkeklerden biri romanda “Koltuk Değnekli Adam” olarak adlandırılan Orhan karakteridir. Mehmet ile ilişkisinin sonuna gelen roman kahramanımız onu Orhan’la aldatır. Orhan bir sokak çatışmasında belinden yaralandığı için koltuk değneklerine mahkûm hayatını sürdüren ve sürekli gizlenen bir illegal örgüt üyesidir. Karanlık işlerin içindedir. Hatta bir keresinde roman kahramanını kurye olarak kullanmıştır. Roman kahramanı için hayatındaki bir eksiği tamamlamaktadır. Orhan’la her konuda rahatça iletişim kurabilmektedir. Toplumsal meselelerden, kadın-erkek ilişkilerinden, kültürel konulardan saatlerce konuşabilmektedir. Bu onun önceki ilişkilerinde görmediği bir durumdur. Mehmet de bu duyguları tatmamıştır. İz bırakan, farklı bir boyutta, kısa bir ilişkisi olan Koltuk Değnekli Adam “Orhan” bir bilinmeze doğru gitmiş, yok olmuştur.

Romanda kahramanın hayatına giren son adam da Aydın’dır. Aydın aradığı her şeye sahip gibi biridir. Onula çok mutlu olmuştur. Ancak onun iş dolayısıyla yurt dışına gitmesi gerekmektedir. Onu da götürmek ister. Ancak büyük mücadele ile kurduğu düzenini değiştirmek istemez. Aydın’ın parasıyla onun düzeni içinde yaşamayı reddeder. Özgür kadın birlikte olduğu erkeğinin parasıyla onun düzeni içinde yaşamamalıdır.

Romanda –en çok kendisinin içinde bulunduğu- bütün aldatmalara ve yalanlara karşı duruş sergileyerek özgür kadın olmanın mücadelesini veren roman kahramanının kendisinin de önce eşini daha sonra da bazı flörtlerini aldatması okuyucunun kafasını karıştıran bir çelişki gibi görülebilir. Romanda vurgulanan düşünce yapılmış çok büyük bir hata da olsa arkasında durmanın ve dürüstlüğün erdemidir. Anlatılmak istenen durum nikâhlı veya nikâhsız sevgi ve saygının olmadığı cinselliğin bir eleştirisidir. Asıl özgürlük bu yapay içtenliksiz –bir yerde çıkara dayanan- ilişkinin dürüstçe sonlandırılmasıdır.

Kadın Bedeni Algısı

Romanda işlenen konulardan biri de kadının kendi bedeni ve cinselliğine toplumsal kodlarla bakmasının ve bu şekilde algılamasının dayatılmasıdır. Yani kadının bedeni bir kadın olduğu için değil de anne olacağı için vardır. Cinselliği de anne olmak ve erkeğinin kadını olmak noktasında var olmalıdır. Romanın başlarında roman kahramanı henüz küçük bir kızken bedeni annesi tarafından kendisine o şekilde tanıtılır. Toplumsal kodlara göre flörtlerinde ve evliliğinde erkekleri cinsel yönden memnun etmek ondan beklenen ilk şeydir. Kadınların duygusal beklentileri görmezden gelinir. Kadın bedeni ve cinselliği erkek egemen sistemin işleyişinde yalnızca bir vasıtaadır. Üremenin ve erkekleri memnun etmenin yegâne aracıdır. Çeşitli sosyal ve kültürel dayatmalarla korkutularak kontrol altına alınması gereken “tehlikeli” bir şeydir. Kadının duygularınınsa pek bir önemi yoktur. İşte Duygu Asena romanında bu problemi vurgulamak istemiş, kadının özgürlük yolculuğun bedenine ve cinselliğine sahip çıkmanın önemini anlatmak istemiştir. Bu nedenle kitap kadınların bedenleriyle yüzleşmelerini işlemesi bakımından Türk edebiyatı için cesur bir adımdır.

Ataerkil Ailede Kız Çocuğu Olarak Yetişmek

Çocukluktan ergenliğe geçiş, ergenliğin ruhsal ve fiziksel değişimleri, ilk aşklar, genç kızın annesi ve babası üzerinden kadın erkek ilişkilerini sorgulayışı romanın ilk bölümlerinde birbiri ardına işlenen konular arasındadır. Babası Türk aile babası tipini fazlaca yansıtan, egemen, güçlü, karısı ve çocukları üzerine hâkimiyetini kurmuş bir babadır. Bütün kaygısı kızlarını toplumun belirlediği ölçülere göre yetiştirmektir. Bu nedenle kızlarının henüz kadın erkek ayrımını fark edemeyecek yaşlardan itibaren erkeklerle oynamasını engeller. Erkeklerle oynanan en masum oyunları bile karşıt cins ilişkisi olarak yorumlar. Kızlarına erkeklerden uzakta durulması gereken varlıklar olduğu öğretilir. Bu da yine korkutarak ve sindirerek gerçekleşir. Kızlarını erkeklerden uzak tutmayı temel mesele olarak gören baba romanda etkili bir biçimde teşhir edilmiştir. Erkek egemen toplumun adım adım ailede nasıl inşa edildiği anlatılmıştır (DAS, 48).

Engellemeler kızların ergenlik çağında hat safhaya ulaşmıştır. Babanın tüm müdahalelerine rağmen kızlarının zaman zaman flörtleri olur. Anne ise pasif, içe dönük, ekonomik özgürlüğü olmayan, babaya bağımlı bir ev hanımıdır. “Otoriteye boyun eğen” ve “öğrenilmiş çaresizlik içinde sesini çıkaramayan” klasik Türk kadını tipidir. Ancak kızları için çok endişelenmektedir. Zaman zaman kızlarını baba baskısından korumak için babaya karşı diklense de siner ve çekilir. Erkek ne yapsa haklıdır ve ne yapsa sorgulanamaz anlayışı ile ezikliğini bir ömür boyu yaşamıştır. Roman kahramanının ilk fark ettiği şeylerden biri annesinin bu denli ezik ve pasif davranmasının en önemli sebebinin parasızlık olduğudur. Ayrıca gücün önemini kavramış, bunun ancak kadınların erkeklerin yapabildikleri işleri yaparak ve cesaretlerini göstererek mümkün olacağını keşfetmiştir.

Gençlik Cinselliği ve Bunun Yarattığı Sıkıntılar

Okul çevresi ve oradaki kız erkek ilişkileri romanın ilk bölümlerinde irdelenen konular arasındadır. “Erkeklerin tehlikeli olduğu ve bir genç kızın mutlaka bedenini sakındırması gerekliliği”nin sürekli vurgulandığı aile eğitiminde kızlar ve erkekler; normal, sağlıklı bir kız erkek arkadaşlık ilişkisi geliştirememekte, kolayca ilişkileri cinselliğe dönüşebilmektedir. Kitabın bu bölümünde genç bireylerin cinselliklerini keşfetmeleri ve akabinde yaşanan ve sadece kadının suçlandığı ve mağdur olduğu durumlar anlatılır. Bilhassa okul arkadaşlarından Fügen’in gençlik heveslerine yenilerek hamile kalışı, çocuğunu aldırırken yaşadığı süreç, erkek arkadaşı tarafından da yalnız bırakılışı, sonrasında yaşadığı ötekileştirme ve diğer travmatik olaylar bir genç kızın oldukça gerçekçi gözlem ve tespitleri ile anlatılır.

Evlilik

Evlilik romanda işlenen temel konulardan biridir. Kendi anne babasından başlayarak arkadaşlarının sonra da kız kardeşinin evliliğine şahit olması yazarın evlilik kavramını sorgulamasına sebep olur. Kendisi de bazen kısa süren bazen evlilik eşliğine gelecek nitelikte birlikteliklerin ardından döneminin standart evlilik anlayışı açısından iyi sayılabilecek bir evlilik yapmıştır. İlk zamanlar ideal bir çerçevede karı-koca hayatının olduğu ve kahramanın ev hanımı olarak görevlerini eksiksiz yerine getirdiği evlilikleri zamanla rutinin yaşandığı seremonilere dönüşür. Kariyer sahibi bir eş, ekonomik rahatlığın, üst düzey sosyal ilişkilerin olduğu bu evlilikte eksik olan şey tutku ve kadının özgürlüğüdür. Ancak çevresinde üst sosyo-ekonomik tabakadaki kadınların durumunu gözlemleyen yazar güçlü erkeklerin yanında statü elde etmeye çalışan kadınlar karşısında şu sözleri sarf etmektedir:

O kalburüstü insanların bulunduğu yemeklerde kendimi gerçekten garip hissediyorum. Kadınlar koskoca kürklerinin içinde, en büyük pırlantaları ve en kalın altınlarıyla, markaları fişkırdığı

giysileri, en son moda, yapılı ve mutlaka boyalı saçlarıyla; o kadınlarla konuşacak hiçbir şeyim yok. Kocasını patron olan kadın, en çok ilgiyi topluyor, en fazla saygı ona gösteriliyor....

Hep birbirimize tanıştırılıyorz..."Efendim, Tü-Pa-Ka AŞ'den Abdullah Günver Bey'in eşleri. "Oooo, memnun oldum efendim, ben de Sam-Kor AŞ'den Hüseyin Topal Bey'in eşiyim, nasılsınız?" Ben mi, benim adım şu, soyadım da şu, ben filanca şirketin, filanca servisinin şefiyim...Memnun oldum, eşiniz kim...

...Kadınlar genellikle oturuyor. Evlerdeki grup grup koltuklar üzerinde grup grup kadınlar oturuyor, ellerinde içki bardakları... Hiç gürültü yapmadan, kocalarının ne kadar yorulduğundan bahsediyorlar, ne kadar şık oldukları hakkında birbirlerine iltifat ediyorlar, Almanya bir köymüş, İngiltere kendi stilinden vazgeçememiş bir türlü, ama ille de Paris, ille de Paris'miş, ya İtalya...

Sonra da çocuklar konuşuluyor, genellikle hangi okulda oldukları, hangi ülkede oldukları, belli ki hiçbirinin çocuklarıyla ilgili eğitimsel sorunları yok. Arada bir yemek tarifi yapan bile çıkıyor. Ne kadar enerji harcıyorum, ne kadar çok düşünüyorum içimden, onların konuşmalarına katılmak için söyleyecek tek bir söz bulamıyorum (Asena, 2008: 96-97).

Ancak gücün kadının cesareti ve ekonomik özgürlükle kazanabileceğini anlayan, sevdiği ve sevildiğine inandığı birkaç ilişkisi olan roman kahramanı bir daha evlenmemiş, evliliğe ve erkeklere olan inancını da kaybetmiştir.

İnsan ilişkileri üzerine çalışmalarıyla tanınan Zygmunt Bauman *Parçalanmış Hayat* adlı eserinde birliktelik biçimlerini "yanında olma", "ile olma" ve "için olma" şeklinde tasnif etmiştir. "Yanında olma; bazen kasıtlı bazen tesadüfi birliktelikleri (sokakta, işyerinde vs.) anlatır ; "ile olmak" ise kişiliğinde eksiklikleri olan benliklerin buluşmasıdır. "İçin olmak"ta ise faydalı, doyurucu ve zevkli bir hayat sürme söz konusudur. Partnerlerin birbirleriyle "ile olmak"tan başka bir türlü davranmaları gerekmektedir. İdeal olan birliktelik "için olmak" birlikteliğidir. (Bauman, 2001: 71-76) Bu tespitten yola çıkarak kahramanımız "ile olmak" şeklindeki ilişki çeşitlerinin kaosunda kaybolmuş ve ilişkilere dair inancını kaybetmiştir.

Evlilik ve eş seçimi ile ilgili olarak kız kardeşi Nilay'ın evliliği de romanda geniş bir yer tutmuştur. Nilay, ablasının aksine kendisine dayatılanlara karşı çıkmayan, kaderine boyun eğen bir karakterdir. Entelektüel yönleri olan bir eşe sahip olduğu halde yine de kısıtlamalar ve riyakârlıklarla karşılaşmıştır. Evlendiği kişi bir tiyatrocudur. Kültürlü bir insan olmasına rağmen karısını sosyal çevresinden uzak tutar, ona evin dışında bir hayat hakkı tanımaz. Kültürlü görünen ama iç dünyasında klasik maço tavırlarını yaşayan bir karakter olarak romanda yerini alır. Çocuk sahibi olduktan sonra kendinden ve ideallerinden adım adım uzaklaşmış bir genç kadının yaşadığı üzüntü verici hayat, evliliğin asıl yükünün kadın tarafından yüklenildiğini ortaya koymaktadır. Nilay'ın eşi ile ilgili şu sözleri dikkat çekicidir:

...Birden kafamda bir nokta aydınlanıyor, ta yıllar önce, tiyatrocunun gözümüze sevimli geldiği dönemde, bir içki sofrasında söylediği sözü anımsıyorum: “Takacaksın kadına iki çocuk, oturacaksın evde, ondan sonra, sen, gel keyfim gel...” Biz bu sözü şaka sanıp gülmüştük...

Tiyatrocu içki kokuları sala sala odadan çıkıyor... Beni küçük düşürmek için birden bire hiç duymadığım edebiyatçıların, tiyatro yazarlarının adlarını ve yapıtlarını sıralamaya başlıyor...”Ya, küçük hanım, duymuş muydun bunları” diyor...

Senin entelektüelliğin batsın, yamalı herif, yamaların sökülünce görülüyor içindeki yırtık” diyorum; ama tabii içimden, bundan sonra kardeşimden hiç söz etmeyeceğim (Asena,2008: 56-57).

Romanda vurgulanan noktalardan biri de “bekâr, boşanmış” kadın algısıdır. Bilhassa bazı kadınlar tarafından evli olmayan kadın potansiyel bir tehdit gibi görülmekte, zaman zaman hemcinslerine yönelik dışlama ve ötekileştirme davranışları sergileyebilmektedirler.

Evli arkadaşlarımla çoğu beni gece toplantılarına çağırıyorlar, tecrit edildim. Cumartesi günleri kadın kadına toplanıyoruz ama gece davetlerinde ben yokum. Bir kocam, bir sahibim olmadığı için göze batıyorum, istenmiyorum. Arada bir iş davetiyeleri geliyor ama hep eşinizle birlikte...(Asena, 2008:182).

Romana Göre Türk Toplumunda Kadın Algısı

Romanda sorgulanan noktalardan biri Türk kadını algısı ve toplumun kadından beklentileridir. Roman kahramanı bu sorgulamayı çocukluğundan beri toplumun normlarına uygun “kız çocuğu (veya genç kız) olma” noktasında yapmış, evlendikten sonra da kendisini kadın olarak sorgulamaya başlamıştır. Hem bir birey olarak hem de toplum normlarına göre kadın olarak çatışmalarını evliliğinin başlarında yaşamıştır. Roman kahramanı çocuk sahibi olma konusu üzerinden çatışmalarını şu cümlelerle çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir:

.... Evleneceksin hemen bir çocuğun olacak, mutlu kadın olacaksın...Mutlu kadın gibi yapacaksın. Evlenir evlenmez, o adamın ilerde bir yabancı olabileceğini bilmeden, o adamın bir gün gelip, o sevdiğin, tanıdığın adam olmayabileceğini bilmeden, bir gün ondan ayrılabilceğini düşünmeden bir çocuk yapmak gerektiğini sanıyordum. Bize öyle öğretmişlerdi çünkü. Kadının en kutsal ve tek görevi analıktır. Ancak ana olamayan kadınlar, eksiklerini telafi etmek için kendilerini yüceltmek isteyip iş hayatına atılır, erkeklerle aşık atmaya kalkarlar (Asena,2008: 113).

Kadının Eğitim Hakkı ve İş Hayatı

Romanda ele alınan konulardan biri de kadının ekonomik özgürlüğünü sağlayacak ve onun “birey olma” yolunda kimliğini güçlendirecek “eğitim”, bilhassa “meslek eğitimi” hakkıdır. İlk ve orta öğretimde bu mesele aşılmış, iş üniversiteye gelince baba engeliyle karşılaşmıştır. Babasının engellemeleri yine birtakım korkulara ve kalıplaşmış ataerkil düzen anlayışına dayanır. Zira babanın istememesine rağmen gizlice üniversite sınavına girmiş, kazanmış, babasına bir emrivaki

ile üniversiteye gideceğini söylemiş ve eğitimini almıştır. Aldığı eğitim evliliğinde aldığı darbeleri yenmesinde, ayakta kalmasını sağlayacak ekonomik ve sosyal özgürlüğünü sağlamasında işe yaramıştır.

Geçmişten bugüne kadının ekonomik hayatında en çok karşılaştığı problemlerden biri ücret eşitsizliğidir. Aynı eğitime, çalışma düzenine (bazen erkeklerden daha fazla olmak üzere) sahip olmasına rağmen bilhassa özel sektörde ücret eşitsizliği ile karşı karşıya gelebilmektedir. Bu problem ne yazık ki kanıksanmış bir durum olarak da süregelmektedir. Ayrıca kadının işe alınması ve iş yerinde statü atlaması, bazı erkekler tarafından doğal bir durum olarak değil, kadınlığını kullandığı şüphesiyle şaibeli bir durummuş gibi karşılanması romanda işlenen sorunlar arasındadır.

Sonuç

Son dönem Türk romanının çok okunmuş, tartılmış ve çeşitli dillere çevrilmiş romanlarından biri Duygu Asena'nın *Kadının Adı Yok* adlı romanıdır. Duygu Asena'nın adıyla bütünleşen eser; kadın meselesini geniş bir toplumsal platforma taşımış, Duygu Asena'yı Türk okuyucusuna iddialı bir isimle tanıtmıştır. Asena'nın yumuşatarak ve sadeleştirerek feminizmin söylemlerini geniş kadın kitlelerine sunduğu *Kadının Adı Yok* dönemi için öncü bir eserdir. Kitap baştan sona bir kadınlık hali öyküsüdür. Türkiye'de eğitilmiş meslek sahibi kadınların dahi hak ve özgürlüklerini kullanmakta nasıl sorunlar yaşadığı, toplumun ve yerleşik değerlerin karşısında kendini savunan kadının nasıl sistem tarafından dışlandığı romanda açık seçik anlatılmıştır. Roman kadının hem bireysel hem de toplumsal sorunlarını tespit etme hem de bu sorunlarla nasıl başa çıkılacağını göstermesi açısından bir özgürleşme hikâyesidir. Aşk yücelten, kadınlara onurlu ve eşit bir hayatın nasıl yaşanacağını, inandığı gibi yaşamayı ve bundan suçluluk duymamayı öğütleyen eser, Şirin Tekeli'nin deyimiyle bir kadın manifestosudur. Bir başka ifadeyle toplumun ikiyüzlülüğüne bir karşı çıkış olarak değerlendirilmesi gereken roman, topluma ve kadına yöneltilen tabularla nasıl hesaplaşılacağını anlatmakta, kadınların kendi hayatlarına ve kadınlıklarına sahip çıkmaları öğütlenmektedir. Eser bütünüyle kadının sosyo-ekonomik ve psikolojik olarak güçlü olmasının özgürlüğüne açılan tek yol olduğunu vurgulamaktadır. Kadının kabul edilebilir sınırlar içinde yaşaması, evine ve kocasına hizmet etmesini öğütleyen sisteme ciddi bir cevap niteliğindedir. *Kadının Adı Yok* edebî yönü zayıf bir eserdir. Yazarının da çeşitli vesilelerle ifade ettiği gibi yalnızca mesaj vermek, kadın sorununu toplumsal düzleme taşımak için yazılmıştır. Gerçekten de eser ve yazarı amacına ulaşmış, roman yayımlandığı tarihten itibaren kadının çığlığını güçlü bir şekilde duyurmuştur.

Kaynakça

Asena, D. (2008). *Kadının Adı Yok*, İstanbul: Doğan Kitap.

- Asena, D. (2016). *Orada Kadınlar Var mı?*, Derleyen: Şadan Maraş Öymen, İstanbul: Doğan Kitap.
- Aytaç, G. (2012). *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Z. (2001) *.Parçalanmış Hayat*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- DAS (Duygu Asena'ya Saygı) (2007). *Gücünüzü Bilin*, Haz. Reyhan Yıldız, İstanbul: Erko Yayıncılık.
- Özturkmen, A. (2000). "A Short History of Kadınca Magazine and Its Feminism," Deconstructing Images of "The Turkish Woman," ed. Zehra Arat. New York: St. Martin's Press, s.275-293.
- Tekeli, Ş. (1983). "Cumhuriyet Dönemi Seçimler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.
- Işık, E. (2013). *Türkiye Ünlüleri Ansiklopedisi, Ünlü Kadınlar*, Ankara: Elvan Yayınları.
- İplikçi, M. (2007). "Çığır Açan Kadının Ardından...", *Duygu Asena'ya Saygı, Gücünüzü Bilin*, Haz. Reyhan Yıldız, İstanbul: Erko Yayıncılık.
- Kadının Adı Yok – Duygu Asena (2010, Eylül 29). Erişim Linki: <https://www.dailymotion.com/>
Erişim Tarihi:26.09.2010.
- Külahlıoğlu İslam, A. (2011). "Cumhuriyet Dönemi Türk Hikâyesi", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Editör: Ramazan Korkmaz, Ankara: Grafiker Yayınları, 370-373.

Türkiye’de Devlet Üniversitelerinin Yönetim Kurullarında Kadın Temsili

Women's Representation in Management Boards of State Universities in Turkey

Sibel Hoştut *

Öz: Türkiye nüfusunun cinsiyet eşitliği konusunda oransal bir denge söz konusudur. Ancak konu eğitim, istihdam ve siyasal katılım olunca kadınların aleyhine dönüşen büyük bir fark oluşmaktadır. Yapılan araştırmanın amacı, Türkiye’deki devlet üniversitelerinin yönetim kurullarının karakteristiğini incelemektedir. Bunun için Yükseköğretim Kurulu’nun web sayfasında açıklanan 129 Devlet Üniversitesi araştırmaya dâhil edilmiştir. Erişime açık olan yönetim kurulu listelerine (%92) içerik analizi tekniği uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre yönetim kurullarındaki üyelerin %83’ü erkek, %17’si kadındır. Yakın zamanda kurulmuş 21 üniversitenin yönetim kurulları tamamen erkeklerden oluşmaktadır. Kadın akademisyenlerin üniversite yönetim kurullarının karar verici pozisyonlarında temsili çok düşüktür. Kadınların hemşirelik, eczacılık ve mimarlık fakültelerinin akademik kadrolarındaki baskın durumu, yönetici pozisyonlarına yansımamıştır. Araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi kadrolarındaki kişilerin tümünün öğretim üyeliği kadrolarına yükselmesi beklenemez ancak kadınlar, sızdıran boru hattı gibi bu süreçte erkeklerden çok daha fazla oranda öğretim üyesi kadrolarına erişememektedir. Bu durum akademiye kadınlar için cinsiyetçi yaklaşımların, yatay ve dikey ayrışmanın, cam tavan metaforunun devam ettiğini ve özellikle yönetici pozisyonlarında daha da derinleştiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Devlet Üniversitesi Yönetim Kurulu, Kadın Akademisyen, Cinsiyet Eşitsizliği

Abstract: Turkey’s population has a proportional balance on gender equality. However, when it comes to education, employment and political participation, there is a big gap that turns against women. The aim of the research is to examine the characteristics of management boards of state universities in Turkey. For this, 129 State Universities announced on the website of the Council of Higher Education have been added in the research. Content analysis was applied to the board lists (92%). According to the research findings, 83% of the board members are men and 17% are women. The boards of the 21 recently established universities are entirely male. The representation of women academics in decision-making positions in university boards is very low. The dominant position of women in academic staff in the Faculties of Nursing,

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, shostut@akdeniz.edu.tr,

ORCID: 0000-0002-5372-1499

Pharmacy, and Architecture has not been reflected in the managerial positions. It cannot be expected that all research assistants and lecturers will be promoted to academic members. However, in this process, women are far more unable to access to professorship positions than men, such as the leaky pipeline. This situation shows that the sexist approaches, horizontal and vertical separation, and the glass ceiling metaphor for women in academia continue which is deepened especially in managerial positions.

Keywords: Gender, Woman, Board of State University, Female Academician, Gender Inequality

Summary

Turkey's population has a proportional balance on gender equality. However, when it comes to education, employment and political participation, there is a big gap that turns against women. Since 2006, the Global Gender Gap Index has measured the extent of the gender gap between four key dimensions: economic participation and opportunity, educational attainment, health and survival, and political empowerment. According to the index in 2020, Turkey ranks 130 out of 153 countries. A wide gap is measured with the economic participation and opportunity subindex, where Turkey ranks at 136. Political empowerment is an area where women are severely under-represented, here Turkey ranks 109. For the subindex educational attainment, Turkey ranks at 113. The health and survival gap is the one advanced sub-index, with a rank at 64 (WEF, 2020). The aim of this study, is to determine the proportion of women in the Executive Boards of State Universities and to explain the faculties of women who take part in the boards. The research question developed in line with this purpose is: How are women represented on university boards? The data source focuses on the lists of board directors available from the official websites of 129 State Universities between 03-11 January 2020. Content analysis was applied to the reached boards of directors (92%). The data form created by the researcher was shaped according to the concepts extracted from the board lists. During the coding process, a subsequent brainstorming process was made by two assistants. 15 vertical Excel © columns were used, leaving one column for annotations and comments. According to the research findings, 83% of the members of the board of directors are men, and 17% are women. The highest number of female board members are at Hacettepe University and Ankara University. However, when the ratio of women to total members is calculated, Boğaziçi University ranks first by far. All three universities are listed in the category of research universities. The boards of the 21 recently established universities are entirely male. While there is a situation close to gender equality in the staff of lecturers and research assistants, there is a gap for women in the positions of phd. lecturers (44% women), associate professors (40% women) and professors (32% women). This gap is deepened by the low visibility level of women, especially in decision-making and management positions. Considering the positions of female members, the Faculty of Health Sciences is by far one of the most female-led departments.

However, the dominant position of women in academic staff in the Faculties of Nursing, Pharmacy, and Architecture has not been reflected in managerial positions. The representation of women in decision-making positions in university management is very low. This situation shows that sexist approaches, horizontal and vertical separation, and the glass ceiling metaphor for women in academia continue and this situation is deepened especially in managerial positions (Acar, 1998; Adak and Cömertler, 2005; Adak, 2018; Tuncer, 2019, Utma, 2019). Gender inequality in the higher education system can only be overcome by removing cultural and structural barriers, introducing supporting mechanisms in the appointment of women to management positions (Özkanlı, 2010: 14), and by developing policies to ensure gender equality, especially in managerial tasks.

Giriş

Meslekler ve istihdam olanakları, toplumun ve kültürün yüklediği cinsiyet kalıpları ve ayrımlarına göre şekillenir (Kahraman vd. 2015, s. 108). Kurumsal uygulamalar da her ne kadar cinsiyetten azade gibi görünseler de her zaman toplumsal cinsiyet normları ve değerleriyle şekillenmektedir (Tuncer, 2019, s. 173). TÜİK (2020) verilerine göre Türkiye’nin nüfusu 83.154.997’dir. Nüfusun %50,2’si erkek, %49,8’i kadındır. Bu oransal denge kadın ve erkek istihdamı söz konusu olduğunda erkeklerin lehine dönüşmektedir (SKD, 2018). Nitekim 2019 verilerine göre kadınların istihdam edilme oranı %29,4’tür (DİSK, 2020).

Gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan ülkelerde kadınların iş gücüne katılma oranı, erkeklerin iş gücüne katılma oranından düşüktür. Ancak Hindistan ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kadın ve erkeklerin istihdam oranları arasındaki fark oldukça belirgindir (Yenilmez ve Kılıç, 2018, s. 56). Durumun erkeklerin lehine olduğunu işsizlik oranları da göstermektedir. OECD’nin (2018) cinsiyete ilişkin işsizlik raporunda kadınların %13,9’u, erkeklerin ise %9,5’i işsiz olarak açıklanmaktadır. 2000 yılında kadın ve erkek arasındaki fark 0,3 iken, her geçen yıl bu fark daha da açılmış ve 2018 yılında 4,4 puanlık bir gedik oluşmuştur (OECD, 2018). Her ne kadar son yıllarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi konusunda önemli reformlar ve iyileştirmeler kaydedilse de Türkiye (Meksika ile birlikte) OECD ortalamasının altında listelenmemektedir (SKD, 2018).

The Economist’in (2020) kadınların eğitime erişimi, iş gücü piyasasındaki durumu, kıdemli işlerde aldıkları ücretler ve temsilleri dâhil olmak üzere on performans göstergesini dikkate alarak açıkladığı cam tavan endeksine göre 15 AB ülkesi ile Yeni Zelanda, Kanada ve Avustralya OECD ortalamasının üzerinde listelenmektedir. Türkiye bu listede 27. sıradadır (OECD ortalamasının altında). İstihdamda cinsiyet eşitliği konusunda en başarılı ülkeler başta İzlanda olmak üzere

İskandinav ülkeleridir. Örneğin İsveç'te kadınların yükseköğretime erişim oranı erkeklerden %13,1 daha yüksektir ve yaklaşık %75'i iş gücüne katılmaktadır. Ayrıca, İsveç ve Norveç'te üst düzey pozisyonlarda %40 gibi büyük bir kadın katılımı vardır. Bu başarı, kadınlar için kurullarda bulunan zorunlu kotalar, 'daha iyi' ebeveyn izni sistemleri ve daha esnek çalışma koşullarıyla açıklanmaktadır (Minter, 2019). WEF'in (Dünya Ekonomi Forumu) “Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporu 2020” verilerine göre Türkiye 153 ülke arasından 130 (2006'da 105), Ekonomik Katılım ve Fırsat konusunda 136 (2006'da 106), Eğitim 113 (2006'da 92), Sağlık 64 (2006'da 85) ve Siyasi Yetki konusunda 109. sırada (2006'da 96. sırada) yer almaktadır. Türkiye'den sonra listelenen ülkeler arasında Mısır, Katar, Sudi Arabistan, İran, Suriye, Pakistan ve Irak sıralanmaktadır (WEF, 2020, s. 9). Türkiye her ne kadar kadınların eğitimde, parlamentoda ve bakanlıklardaki sayılarının artmasında ve iş gücüne katılımında cinsiyet farkını kapatma konusunda ilerleme kaydetse de 153 ülkenin ortalamasının altında bir performans söz konusudur (WEF, 2020, s. 343). Cinsiyet eşitliğinden uzak bir durumu TÜİK verileri de göstermektedir. Örneğin 25 yaş ve üstü okuryazar olmayan nüfusun %7,6'sı kadın, %1,3'ü erkektir; istihdam süresi kadınlarda 19 yıl, erkeklerde 39 yıl; senelik ortalama brüt kazanç kadınlar için 46.208 TL, erkekler için 50.297 TL'dir (TÜİK, 2020).

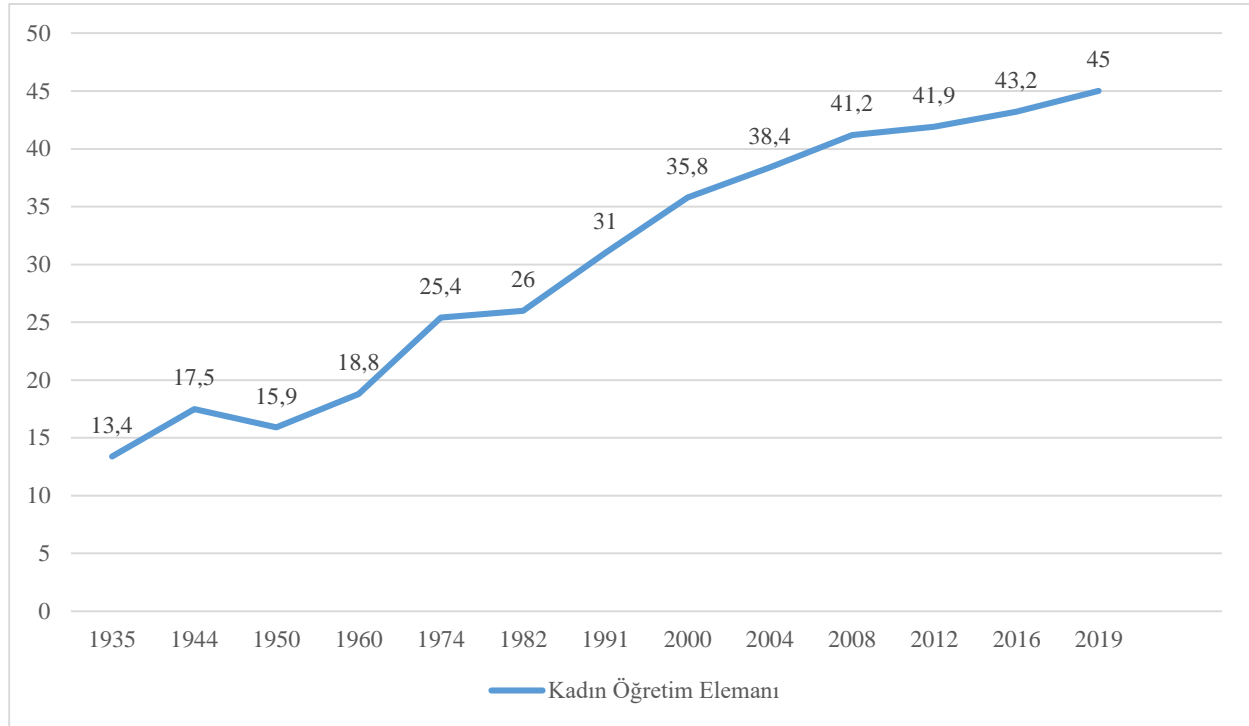
Bu bilgilerle kadınların iş hayatındaki düşük temsili resmedilmekte, kadın ve erkek istihdamı konusundaki farkın giderek açıldığı ifade edilmektedir. Nitekim açıklanan istatistiklere göre ülkemizde kadınların iş gücüne katılım oranları erkeklerden daha düşüktür. Ancak öğretmenlik, çocuk bakımı, sekreterlik veya hemşirelik gibi mesleklerde kadınların istihdam oranı erkeklerden daha fazladır. Örneğin TÜİK verilerine göre öğretmenlerin %60'ı kadın, %40'ı erkektir. Ancak aynı veri tabanının verilerinde erkek ve kadın hemşire oranları ile ilgili bir bilgi bulunmasa da ülkemizde kadın hemşire sayısının baskın olduğu bilinmektedir (Erer vd. 2017, s. 138). Bir meslekte ağırlıklı olarak kadınların istihdam edilmesinde “pembe yaka” veya “pembe getto” kavramları kullanılır. Ancak belli bir meslekte yüksek kadın istihdamının cinsiyet ayrımcı söylemle birleşmesi, “kadına özgü” olarak kabul edilen (duygusallık, anaçlık ve duyarlılık) özelliklerin mesleğin de gerekleri gibi görülmesine neden olmakta ve bu da kadınlaşan mesleğin toplumsal statüsünü olumsuz etkilemektedir (Deren van het Hof ve Hoştut, 2016, s. 102). Bu nedenle kadınlarla ilişkilendirilen meslekler başta olmak üzere tüm mesleklerin günümüz gereklerine uygun şekilde icra edilmesi için cinsiyetçi yaklaşımların ve kalıp yargıların ortadan kaldırılması ve geleneksel bakış açısının azaltılması önemli bir gerekliliktir (Orhan ve Yücel, 2017, s. 57).

Yapılan betimleyici çalışmanın amacı, devlet üniversitelerinin yönetim kurullarında kadın temsiliğini tespit etmek ve kadınların özellikle hemşirelik fakültesi, sağlık bilimleri fakültesi ve

eczacılık fakültesinde öğretim elemanı sayısında erkeklerden sayıca fazla olma durumlarının yönetici pozisyonlarına yansımaya yansımadığını açıklamaktır.

Akademide Kadın

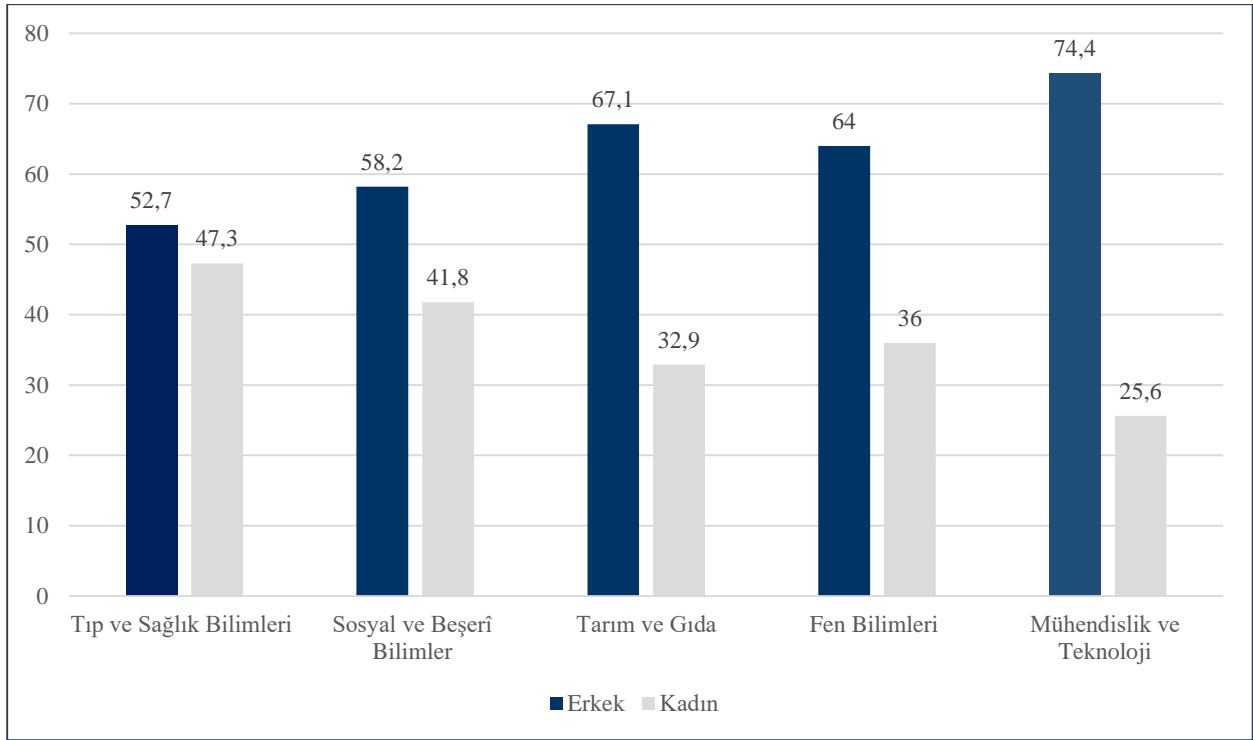
Dünyanın her yerinde eğitime erişim, sağlık, ücret politikaları, istihdama katılım, ekonomik fırsatlar ve siyasete katılım gibi konularda kadınların düşük temsili önemli konuların başında yer almaktadır. Türkiye’de kadınların akademide ilk görevlendirilmeleri 1930’lu yılların başlarında gerçekleşmiş ve hızla artmıştır. İlk kadın akademisyen 1932-1933 eğitim öğretim yılında Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi’nde “Muallim” kadrosuna atanmıştır (Köker, 1988, s. 120-123).

Şekil 1: Yıllara Göre Kadın Öğretim Elamanı Oranları

Kaynak: Köker, 1988; Şentürk, 2015; Veri Kaynağı, 2020.

1934-1935 eğitim-öğretim yılında kadınların akademide oranı %13,4’ten (kadın öğretim elemanı sayısı 93), 2020 yılında %45’e yükselmiştir. Şekil 1’e göre kadınların akademideki oranı özellikle 1950’li yıllardan itibaren her geçen yıl artış gösterdiği görülmektedir.

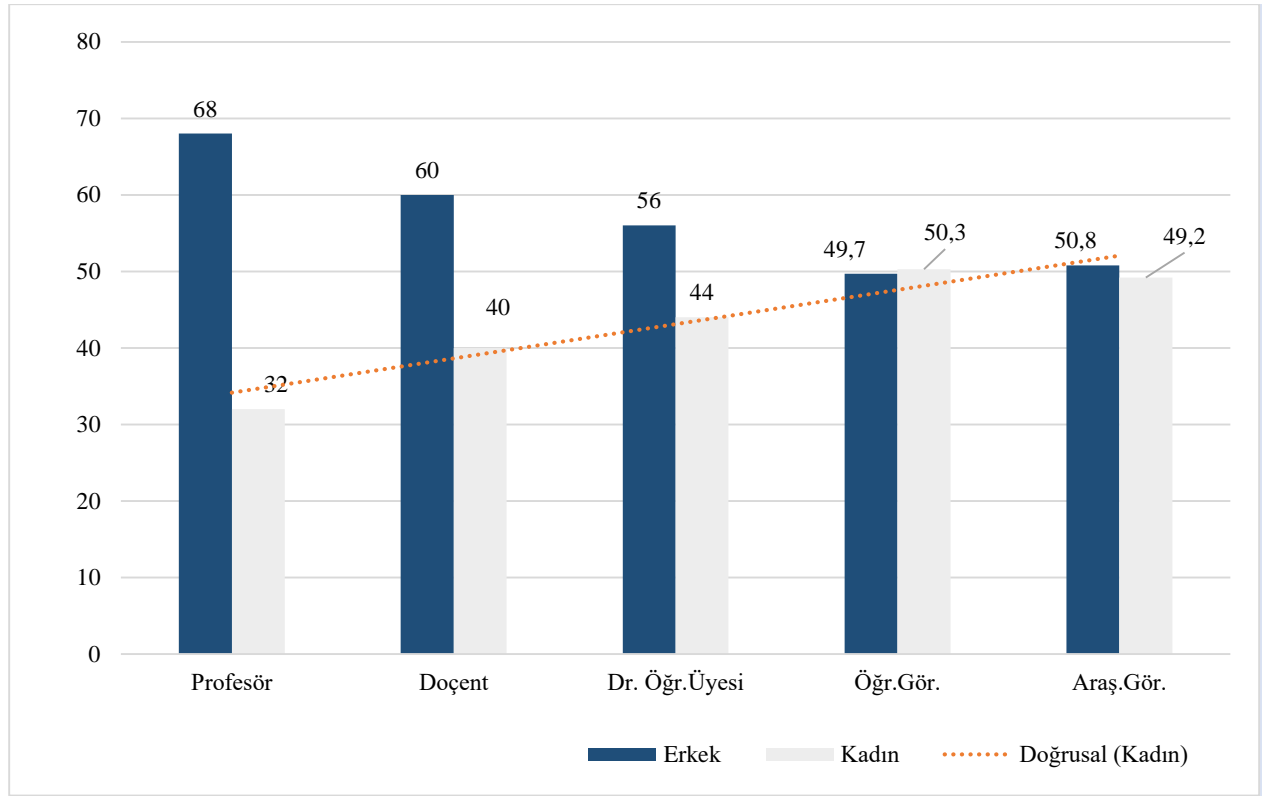

Şekil 2: Kadınların Görev Aldıkları Birimlere Göre Dağılımı (%)

Kaynak: YÖK, 2017. Şekil, yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2'ye göre kadınların en çok görev aldıkları birimlerin başında Tıp ve Sağlık Bilimleri (%47,3) ile Sosyal ve Beşerî Bilimler (%41,8) gelmektedir. Ancak Fen Bilimleri (%36), Tarım ve Gıda (%32,9), Mühendislik ve Teknoloji (%25,6) alanları da kadınların tercihleri arasındadır (YÖK, 2017).

Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezinin yükseköğretim bilgi yönetim sisteminde açıklanan 2019 yılı raporuna göre Türkiye'de Yükseköğretim Kuruluna (YÖK) bağlı 129 devlet üniversitesi, 73 vakıf üniversitesi ve 5 vakıf meslek yüksekokulu bulunmakla birlikte bu kurumlardaki toplam öğretim elemanı sayısı 169.892'dir (%55 Erkek; %45 Kadın) (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2019). Öğretim elemanlarının %16'sı profesör, %9'u doçent, %24'ü doktor öğretim üyesi, %22'si öğretim görevlisi ve %29'u araştırma görevlisidir.

Şekil 3: Üniversitelerdeki Toplam Öğretim Elemanı Sayılarının Cinsiyete göre Dağılımı (%)

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2019). Şekil, yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye’de üniversitelerin sayıları artış gösterse de öğretim üyeleri sayılarının cinsiyete göre dağılımındaki eşitsizliği önemli bir konudur. Öğretim elemanı sayılarının cinsiyete göre dağılımında profesör (%68 erkek, %32 kadın), doçent (%60 erkek, %40 kadın) ve doktor öğretim üyesi (%56 erkek, %44 kadın) kadrolarında erkeklerin kadınlardan sayıca daha fazla olduğu şekil 3’den görülmektedir. Ancak en dikkat çeken fark profesör kadrolarındadır (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2019).

Kadınların, erkeklerden daha fazla atandıkları kadrolar ise öğretim görevlisi (%50,3 kadın, %49,7 erkek) ve araştırma görevlisi (%50,8 kadın, %49,2 erkek) kadrolarıdır. Ancak bu kadrolarda da kadınların baskın bir üstünlüğünden bahsedilemez.

Türkiye’den Kadir Has Üniversitesi’nin katılım sağladığı Toplumsal Cinsiyet Eşitliği için Sistemik Eylem Projesinin (SAGE - Systemic Action for Gender Equality) çalışmalarına göre unvan, okul türü (devlet/vakıf) ve bölgeden bağımsız olarak yükseköğretimdeki cinsiyet eşitsizliği tüm seviyelerde mevcuttur (Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2019). Öğretim üyeliğine yükselme akademik boru hattı metaforuyla açıklanır. Araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi gibi akademik kariyerin başlangıç kadrolarındaki kişilerin tümü öğretim üyeliği kadrolarına yükselemez, ancak kadınlar bu boru hattında erkeklerden çok daha fazla oranda “sızmaktadır” (Wolfinger vd., 2008, s. 389). Kadınların öğretim görevlisi ve

araştırma görevlisi kadrolarında yoğunlaşması ve öğretim üyeleri kadrolarındaki düşük temsilleri sızdıran boru (leaky pipeline) metaforuyla açıklanmaktadır (Kulis vd. 2002; Adak, 2018; Sağlamer vd. 2018).

Sağlamer ve arkadaşlarının (2018) 2011-2013 yılları arasında Türkiye’de yedi üniversitede ortak bir proje (Network of Female Academics-NETFA) kapsamında gerçekleştirdikleri çalışmada yükseköğretimde cinsiyet eşitliği konusu açıklanmaktadır. Çalışma bulgularına göre bilimsel yayınlar, araştırma fonuna erişim ve lisansüstü danışmanlıklar gibi akademik faaliyetlerde kadınların akademik performanslarının erkek meslektaşlarına benzer olduğu, konferans sunumlarında ise kadınların erkeklerden sayıca fazla yer aldığı açıklanmıştır. Gönenç ve arkadaşlarının (2013) çalışmasında kadınların görev birimlerinde cinsiyetleri nedeniyle yıldırma ve ayrımcılığa uğramalarına, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle (ev işleri, çocuk bakımı) bilimsel araştırmalara erkeklerden daha az zaman ayırmalarına rağmen kadın ve erkek akademisyenlerin yayın faaliyetlerinin sayıca benzer olduğu bulgulanmıştır. Yapılan çalışmaların sonuçlarına göre araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi kadrolarındaki cinsiyet eşitliğine yakın bir durumun doktor öğretim üyesi, doçent ve profesör gibi öğretim üyeleri kadrolarında erkeklerin lehine dönüşmesi erkeklerin akademik performans nitelikleriyle ilişkilendirilemez. Üniversite yönetiminde kadınların temsil sorunlarını sorgulayan Suğur ve Cangöz’ün (2016) çalışmasında kadın akademisyenlerin üniversitelerin tepe yönetimine sıcak bakmadıkları ve hem aile hem de akademik yaşamda yaşadıkları toplumsal cinsiyet temelli zorluklar nedeniyle idari görevlere karşı mesafeli durdukları açıklanırken, Özkanlı (2010) ise yükseköğretim kurumlarında kadınların üst yönetime gelmelerine yönelik “gizli cinsiyete dayalı ayrımcılığın devam ettiğini” vurgulamaktadır.

Devlet Üniversitelerinin Yönetim Yapıları ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları

Osmanlı kadınının toplumsal hayattaki önemli dönüşümü Tanzimat’ın (1839-1908) ilanı ile başlamış, I. Meşrutiyet (1876-1878) ve II. Meşrutiyetin (1908-1920) ilanı ile hız kazanmıştır (Güven, 2001, s. 61; Özkiraz ve Arslanel, 2011, s. 1). İlk yapılan reformlar ile yasaklar yumuşatılmış, kanunlarda kadınların lehine değişiklikler yapılmıştır (Taşkiran, 1973, s.24 akt. Özkiraz ve Arslanel, 2011, s. 2). Bu süreçte kadınlara yaşamlarında, örgütlenmelerinde ve mücadelelerinde yeni haklar tanınmış, sınırlı da olsa eğitimden yararlanma hakkı verilmiştir (Güzel, 1985, s. 858 akt. Güven, 2001, s. 61). Kadınlar dernekler kurmuş, dergi ve gazete yayımlamış, söyleşi ve kurslar düzenlemiştir (Özkiraz ve Arslanel, 2011, s. 9). Bu süreçte bir grup kadın hakları savunucuları edebiyat, eğitim ve çalışma gibi alanlarda kadın haklarının ve politikalarının savunulduğu ve kadınlar arası dayanışma projelerinin gündeme getirildiği Kadınlar

Dünyası dergisini 4 Nisan 1913’te yayımlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki ilk kadın dergisi olarak yerini alan derginin başarısı, kadınlar için konferansların düzenlenmesi (ilk konferans tarihi: 07.02.1914) ve etkili lobi çalışmaları Türkiye’de kadınların yükseköğrenime katılmaları sürecinin başlamasına vesile olmuştur (Taşkıran, 1973, s.24; Bilim Akademisi, 2018). 1914 yılında Türkiye'nin ilk kadın üniversitesi 'İnas Darülfünunu' kurulmuştur. Edebiyat ve fen bölümlerini kapsayan üniversitede eğitim üç sene sürmekteydi. 1919 yılında kapatılan üniversitede 129 kadın öğrenci öğrenim görmüştür (Altay Karataş, 2019).

Cumhuriyetin ilanının ardından Ankara’da 1925 yılında Hukuk Mektebi, 1926 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü, 1930 yılında Ziraat Enstitüsü kurulmuştur (Erdoğan, 2002, s. 6 akt. Sargın 2007). 1933 yılında 2252 Sayılı Kanun ile Darülfünun’un (Fen Evi) üniversiteye çevrilmesi ile Türkiye’nin ilk resmi üniversitesi İstanbul Üniversitesi, ikinci resmi üniversitesi ise 1944 yılında 4619 Sayılı Kanun ile Yüksek Mühendis Mektebi’nin İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) adlandırılmasıyla kurulmuştur (Saygın, 2007, s. 137; Kömürlü, 2019, s. 36-38).

Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK), 06 Kasım 1981’de çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile kurulmasıyla yükseköğretim akademik, kurumsal ve idari yönden yeni bir yapılanma sürecine girmiştir. 1981 yılındaki Üniversite reformundan önceki yıllarda, Türk yükseköğretim sistemi üniversitelerden, Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı akademilerden, üç yıllık eğitim veren enstitülerden, iki yıllık meslek yüksekokullarından, konservatuvarlardan ve mektupla öğretim yapan YAYKUR dan oluşmaktaydı. Ancak dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik sorunları; yükseköğretim kurumlarının sayısı, çeşidi ve öğrenci sayılarının hızlı artışıyla birlikte koordineli bir merkezi plânlamanın eksikliği yükseköğretim sisteminin başarısızlık göstermesine neden olmuştur. Türk yükseköğretim sistemi 1982 yılı itibarıyla fakülte, enstitü, yüksekokul, konservatuvar ve yüksekokullarından oluşan birleşik bir yapıya dönüştürülmüştür (YÖK, 2020a). Üniversitelerde Akademik Teşkilât Yönetmeliği’nin 3. Maddesine göre “Üniversite; bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip, yüksek düzeyde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve yayın yapan ve fakülte, enstitü, yüksekokul, bölüm, anabilim dalı, anasanat dalı, bilim dalı, sanat dalı, araştırma ve uygulama merkezlerinden oluşan bir yükseköğretim kurumudur” (YÖK, 2020b).

Üniversitelerin akademik organları rektör, senato, üniversite yönetim kurulu, dekan, fakülte kurulu, fakülte yönetim kurulu, enstitüler ve yüksekokullardan oluşmaktadır (YÖK, 2020b). 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu’nun 13. Maddesine göre devlet ve vakıf üniversitelerine rektör, Cumhurbaşkanı’nca atanır. Rektörün görevi, üniversitenin birimleri ile idari ve akademik personeli üzerinde genel gözetim ve denetim işlevlerini sürdürmektir (YÖK, 2020b). Hem akademik hem de idari teşkilatın başı olan rektör, bu yetki ve görevlerini akademik organ olan üniversite

senatosuna ve idari organ olan üniversite yönetim kuruluna başkanlık ederek yerine getirir (Özdemir, 2017, s. 179). 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 14. Maddesine göre üniversitenin akademik organı olarak senato, rektörün başkanlığında rektör yardımcıları, dekanlar ve her fakülteden fakülte kurullarınca üç yıl için seçilecek birer öğretim üyesi ile rektörlüğe bağlı enstitü ve yüksekokul müdürlerinden oluşur ve üniversitenin eğitim - öğretim, bilimsel araştırma ve yayım faaliyetlerinin esasları hakkında karar alır. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 15. Maddesine göre üniversite yönetim kurulu idari faaliyetlerde rektöre yardımcı bir organ olup yükseköğretim üst kuruluşları ile senato kararlarının uygulanmasında belirlenen programların uygulanmasını sağlar, birimlerin önerilerini dikkate alarak yatırım programını, bütçe tasarısı taslağını inceler ve önerileri ile birlikte rektörlüğe sunar (YÖK, 2020b).

Kamusal alanda toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları devlet tarafından uygulanmaktadır (Komsuoğlu, 2020). Türkiye’de kadın erkek eşitliği başta Anayasanın 10. Maddesinde - “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.” güvence altına alınmıştır. Yükseköğretim Kurulunda 29.05.2015 tarihinde Akademide Kadın Çalışmaları ve Sorunları Birimi kurulmuş ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında çalışmalar yapacak bir komisyon oluşturulmuştur. Yapılan çalışmaların amacı, “kadınların sosyal ve ekonomik konumlarını güçlendirmek, ülke ekonomisine katkılarını artırmak, karar mekanizmalarında, liderlik konumlarında varlıklarını desteklemek ve üniversitelerimizde bu tip çalışmaların daha fazla önünün açılmasına gayret etmektir” (Komsuoğlu, 2020). Nitekim yapılan reformlar ve alınan kararlar kadınların akademide her geçen gün daha fazla yer aldığını göstermektedir.

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sisteminin 2019 verilerine göre üniversitelerdeki toplam kadın öğretim elemanı oranı %45’e ulaşmıştır. Nicel olarak olumlu bir gelişme olarak değerlendirilen bu oranın ancak nitel de bir analizine ihtiyaç vardır. Nitekim özellikle profesör kadrolarının sadece %32’si kadınlardadır. Bu duruma sızdıran boru hattı metaforu, toplumsal cinsiyete dayalı yatay ve dikey ayrışma kavramlarıyla açıklık getirilmektedir. Yatay ayrışma (horizontal segregation), belirli meslek veya sektörlerde kadın veya erkeklerin baskın temsilini açıklarken dikey ayrışma (vertical segregation) ile kadınların mesleki hiyerarşi içindeki konumu (gelir ve prestij gibi "arzu edilen" nitelikler) açıklanır (Charles, 2003; Bettio ve Verashchagina, 2009). Cinsiyete dayalı eşitsizliğin açıklandığı bir diğer unsur da cam tavan metaforudur. Cam tavan, özellikle kadınların üst düzey pozisyonlara yükselmesini engelleyen görünmez bir bariyerdir. Kadınların maruz kaldıkları cam tavan unsuru dikey ayrışmayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Araştırma ve Yöntem

Yapılan araştırmanın amacı, Türkiye’deki devlet üniversitelerinin yönetim kurullarının karakteristiğini açıklamaktır. Üniversitelerin tespiti için Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) web sayfasındaki “Üniversiteler” linkinden “Üniversitemiz” sekmesinde açıklanan 129 Devlet Üniversitesi araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmanın evrenini ilgili üniversitelerin 03-11 Ocak 2020 tarihleri arasında resmî web sitelerinde açıkladıkları yönetim kurulu listeleri oluşturmaktadır. Yönetim kurulu listelerine ulaşamayan 12 üniversiteye ilişkin ikinci bir araştırma 02 Mayıs 2020 tarihinde yapılmış ve iki üniversitenin açıklamış olduğu yönetim kurulu listeleri araştırmaya dâhil edilmiştir. 10 üniversitenin yönetim kurulu listelerine ulaşamamıştır.

Yönetim kurulu üyelerinin açıklandığı web sitelelerinde (%92) üyelerin kadro dereceleriyle birlikte isimleri ve temsil ettikleri birimler açıklanmıştır. Yönetim kurulu üyelerine ilişkin bilgilere ulaşamayan üniversitelerin web sayfalarında ya “yönetim kurulu” sekmesine yer verilmemiş ya da boş bir sayfa sunulmuştur. Devlet üniversitelerinin yönetim kurulu listelerine içerik analizi tekniği uygulanmıştır. İçerik analizi, nicel ölçekler elde etmek için bir birimin seçilmesi (Guthrie ve diğerleri, 2004, s. 288) ve buradaki nitel bilgilerin belirli bir kategoriye yerleştirilmesiyle karakterize edilen (Holsti, 1969, s. 116) bir araştırma tekniğidir. Analiz edilen metinden sayısal ölçümler ve yüzdesel dağılımlar gibi çeşitli analizler yapılmaktadır (Lober vd., 1977, s. 59; Hackston ve Milne, 1996, s. 84). Krippendorf (2004, s. 18-19), içerik analiziyle tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımların yapılabildiğini ifade ederken Berelson (1952, s. 17) ve Stone vd. (1966, s. 213) içeriğin tarafsız, sistematik ve niceliksel sonuçlar sağladığını vurgulamaktadır.

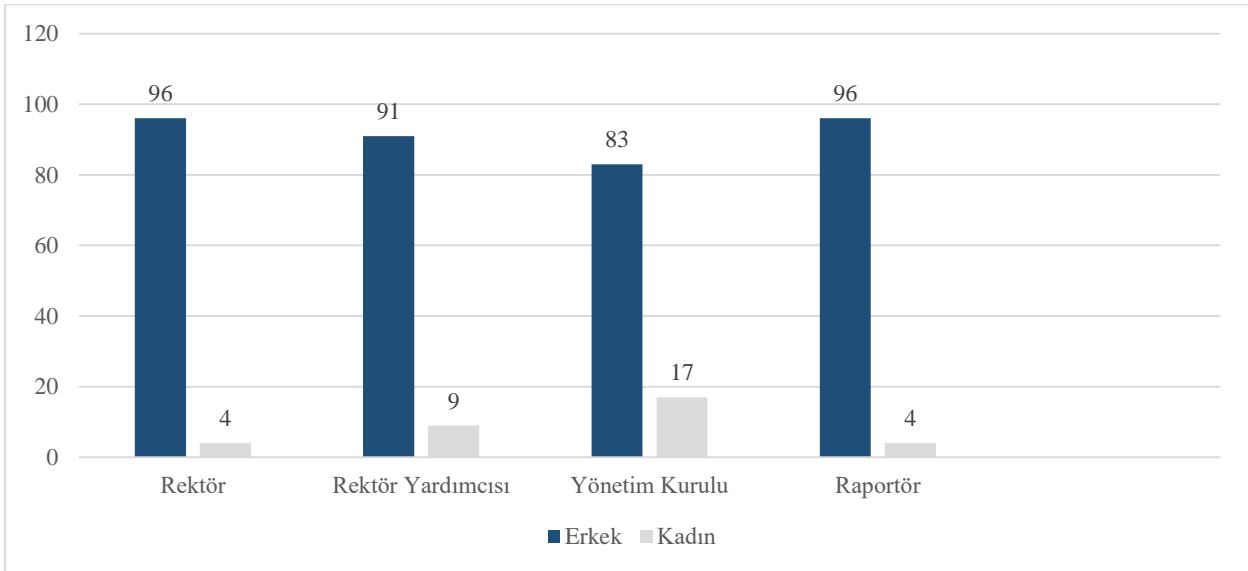
Çalışma kapsamında geliştirilen temel araştırma sorusu “Üniversite yönetim kurullarında kadınların temsil edilme durumu nedir?” şeklindedir. Temel araştırma sorusuyla bağlantılı olarak üniversitelerin resmi web sayfalarında yönetim kurulu sekmesi bulunmakta mıdır? Yönetim kurulu sekmesinde yönetim kurulu üyelerinin isimleri açıklanmakta mıdır? Yönetim kurulu sekmesinde yönetim kurulu üyelerinin bağlı oldukları fakülteler açıklanmakta mıdır? Yönetim kurullarında yer alan kadınlar, daha çok kadınlarla ilişkilendirilen meslek gruplarını (hemşirelik ve eğitim gibi) mı temsil etmektedir? gibi alt sorular belirlenmiştir. Belirlenen amaç, temel araştırma sorusu ve alt sorular araştırma için kullanılacak kategorilerin dayanağını oluşturmaktadır.

Araştırmacı tarafından oluşturulan veri formu yönetim kurulu listelerinden çıkartılan kavramlara göre şekillendirilmiştir. İki akademisyen tarafından kodlamaların denenmesi ve sonrasındaki beyin fırtınası sürecinde özellikle bir kategorinin daha net bir tanıma ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Üniversitelerin sundukları yönetim kurulu listelerinde bazı kişiler birden fazla görevle farklı fakülteleri temsil edebiliyorlardı. Bu durumun yönetim kurulundaki kişi sayılarını

etkilediği tespit edilmiştir. Bu konuda ilgili birim dikkate alınarak temsil eden kişinin cinsiyeti sayılmıştır. Nitekim aynı kişinin hem Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanı hem de vekaleten İletişim Fakültesi Dekanı olarak sayıldığı durumlar olmuştur. Nihai formda üniversitelerin isimleri, rektör ve rektör yardımcıları, yönetim kurulu üyeleri, raportör ve kadınların görev birimleriyle ilgili kategoriler oluşturulmuş ve her bir kategorideki kişilerin sayısı ile birlikte cinsiyetler (isimleri açıklanan kişilerin isimlerinin ve varsa fotoğraflarının değerlendirilmesiyle) belirlenmeye çalışılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'in (2011, s. 228) ifade ettikleri gibi oluşturulan kodlama formu nitel verilerin düzenlenmesinde önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Yaşar, Özen, Öznur, Suna, Günay, İlkay, İsmet, Beraat, Ufuk, Yüksel ve Ender adları hem kadın hem de erkek için kullanıldığından bu kişiler internet ortamında ayrıca araştırılmıştır. Formda ek açıklamalar ve yorumlar için de bir sütün bırakarak 15 dikey Excel © sütunu kullanılmıştır.

Üniversite Yönetim Kurullarında Kadın Temsili

Devlet üniversitelerine atanan rektörlerin %96'si erkek, %4'ü kadındır. Bir üniversitede görev alan rektör yardımcı sayısı en az 1 ile en fazla 5 arasında değişmektedir. Toplam rektör yardımcısı görevine atanan 325 kişinin %91'i erkek, %9'u kadındır. Devlet üniversitelerinin %92'sinde yönetim kurullarına ilişkin üyeler açıklanırken %8'inde açıklama yapılmamıştır. Üniversitelerin %60'ı raportöre ilişkin bilgi sunmuştur. İsimleri açıklanan raportörlerin %96'sı erkek, %4'ü kadındır. Kadın raportörlerin görev aldıkları üniversiteler Çukurova Üniversitesi, Erzurum Teknik Üniversitesi ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'dir.

Şekil 4: Yönetimde Cinsiyet Eşitsizliği (%)

Devlet üniversitelerinin yönetim kurullarında toplam 1715 üye vardır. Şekil 4'e göre bu üyelerin %83'ü erkek, %17'si kadındır; ortalama yönetim kurulu büyüklüğü 15'tir. Yönetim

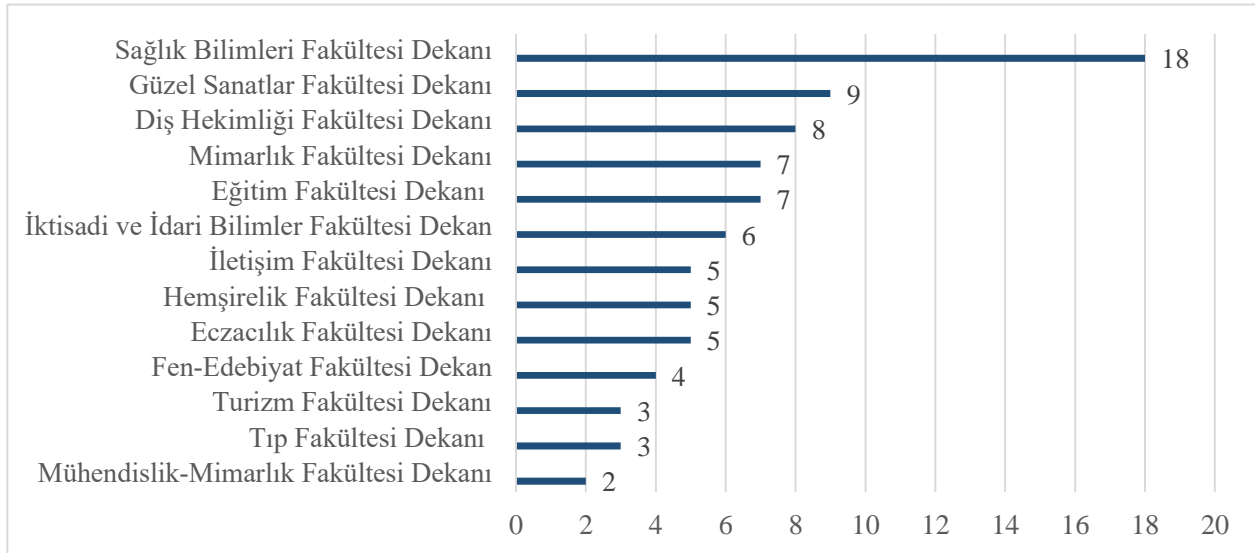
kurulunda tek bir kadın üye bulunan üniversitelerin oranı %18, iki kadın üye bulunan üniversitelerin oranı %27 ve üç kadın üye bulunan üniversitelerin oranı ise %14’tür.

Yönetim kurullarını açıklayan üniversiteler arasında 21 üniversitenin (%16) yönetim kurulları tamamen erkeklerden oluşmaktadır. Bu üniversiteler köklü üniversiteler değil, 2006-2018 yılları arasında kurulmuş üniversitelerdir (Adıyaman Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Bayburt Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Hakkari Üniversitesi, Iğdır Üniversitesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Konya Teknik Üniversitesi, Samsun Üniversitesi, Siirt Üniversitesi ve Şırnak Üniversitesi)

Tablo 1: Üniversite Yönetim Kurullarında En Yüksek Kadın Temsili

Sıra	Üniversite	%	Yönetim Kurulunda Kadın Sayısı
1	Boğaziçi Üniversitesi	63	7
2	Hacettepe Üniversitesi	50	14
3	İzmir Demokrasi Üniversitesi	50	6
4	Mardin Artuklu Üniversitesi	50	7
5	Ankara Üniversitesi	41	11
6	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	43	3
7	Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi	43	3
8	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	43	6

En fazla kadın yönetim kurulu üyesi 14 ile Hacettepe Üniversitesi ve 11 ile Ankara Üniversitesi’nde bulunmaktadır (tablo 1). Ancak kadınların toplam üyeler içindeki oranı hesaplandığında Boğaziçi Üniversitesi, açık ara ile ilk sırada yer almaktadır. Bu üniversitede kadınlar yönetim kurulunun %63’ünü oluşturmaktadır. Cinsiyet eşitliğinin sağlandığı diğer üniversiteler ise Hacettepe Üniversitesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi ve Mardin Artuklu Üniversitesi’dir.

Şekil 5: Kadın Üyelerin İdari Görevleri (%)

Kadınların idari görev yerleri esas alındığında “Sağlık Bilimleri Fakültesi” açık ara ile kadınlar tarafından en çok yönetilen bölümlerin başında gelmektedir. Dikkat çeken bir bulgu ise Hemşirelik Fakülteleri’nde kadınların hem profesör kadrolarında (%97 kadın profesör) hem de genel öğretim elemanı sayısında (%95 kadın) baskın olmalarına rağmen bu durumun yönetici pozisyonlarına yansımamış olmasıdır. Benzer bir durum Eczacılık Fakültesi (%65 kadın profesör) ve Mimarlık Fakültesi (%67 kadın profesör) için de geçerlidir.

Tablo 2: Birim Gruplarına Göre Akademisyen Sayıları

Fakülteler	Profesör					Genel Toplam ¹				
	Erkek	%	Kadın	%	Toplam	Erkek	%	Kadın		Toplam
Hemşirelik Fakültesi	3	3	115	97	118	32	5	652	95	684
Sağlık Bilimleri Fak.	170	32	362	68	532	1182	23	3918	77	5100
Eczacılık Fakültesi	145	35	268	65	413	531	31	1189	69	1720
Mimarlık Fakültesi	107	33	217	67	324	711	34	1386	66	2097
Diş Hekimliği Fak.	374	49	391	51	765	2030	38	3260	62	5290
İletişim Fakültesi	174	50	172	50	346	1075	49	1108	51	2183
Güzel Sanatlar Fak.	160	58	114	42	274	1033	49	1088	51	2121
İlahiyat Fakültesi	577	97	15	3	592	2612	80	663	20	3275
Mühendislik Fakültesi	2293	80	587	20	2880	8751	69	3940	31	12691
Mühendislik Mim. Fak.	266	84	51	16	317	1603	66	841	34	2444
Ziraat Fakültesi	861	77	251	23	1112	1797	67	881	33	2678
Siyasal Bilgiler Fak.	154	77	47	23	201	539	64	299	36	838
Turizm Fakültesi	74	75	25	25	99	472	56	378	44	850
İktisadi İdari Bil. Fak.	1133	74	395	26	1528	5083	62	3107	38	8190
Hukuk Fakültesi	367	76	118	24	485	1861	53	1631	47	3492
Fen Edebiyat Fakültesi	1619	70	699	30	2318	5715	55	4588	45	10303
Tıp Fakültesi	5006	65	2685	35	7691	20014	56	15819	44	35833
Eğitim Fakültesi	1036	64	582	36	1618	4882	50	4842	50	9724

Kaynak: Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2020)

¹ Genel Toplam: Profesör, Doçent, Dr. Öğretim Üyesi, Öğretim Görevlisi ve Araştırma Görevlisi kadrolarını kapsamaktadır.

Birim gruplarının cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde kadınların Hemşirelik Fakültesi (%97 kadın profesör), Sağlık Bilimleri Fakültesi (%68 kadın profesör), Mimarlık Fakültesi (%67 kadın profesör), Eczacılık Fakültesi (%65 kadın profesör) ve Diş Hekimliği Fakültesi’nde (%51 kadın profesör) hem profesör kadrolarında hem de genel öğretim elemanı toplamında erkeklerden sayıca fazla oldukları tablo 2’de görülmektedir. Erkeklerin hem profesör kadrolarında hem de genel öğretim elemanı toplamında domine ettikleri birimler ise İlahiyat Fakültesi (%97 erkek profesör), Mühendislik Mimarlık Fakültesi (%84 erkek profesör), Mühendislik Fakültesi (%80 erkek profesör), Ziraat Fakültesi (%77 erkek profesör), Siyasal Bilgiler Fakültesi (%77 erkek profesör), Hukuk Fakültesi (%76 erkek profesör), Turizm Fakültesi (%75 erkek profesör), İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (%74 erkek profesör), Fen Edebiyat Fakültesi (%70 erkek profesör), Tıp Fakültesi (%65 erkek profesör) ve Eğitim Fakültesi (%64 erkek profesör) dir.

Profesör kadrolarında eşit bir dağılım İletişim Fakülteleri’nde bulgulanmıştır. Eğitim Fakülteleri’nde genel öğretim elemanı toplamında cinsiyet eşitliği söz konusu iken, bu durum profesör kadrolarında erkeklerin lehine (%64 erkek profesör) dönüşmektedir. Güzel Sanatlar Fakülteleri’nde ise kadınlar genel öğretim elemanı toplamında sayıca üstünlüklerini profesör kadrolarına taşıyamamışlardır.

Sonuç

Yapılan nicel çalışma ile devlet üniversitelerinin yönetim kurullarında kadın temsiline ilişkin mevcut eğilim resmedilmektedir. Devlet üniversitelerinin %92’sinde yönetim kurullarına ilişkin üyeler üniversitelerin resmî web sitelerinde açıklanmaktadır. Araştırma bulgularına göre kadınların, üniversite yönetim kurullarının karar verici pozisyonlarında temsili çok düşüktür (%17), hatta yakın zamanda kurulmuş 21 üniversitenin yönetim kurulları tamamen erkeklerden oluşmaktadır. En fazla kadın yönetim kurulu üyesi 14 ile Hacettepe Üniversitesi ve 11 ile Ankara Üniversitesi’nde bulunmaktadır. Ancak kadınların toplam üyeler içindeki oranı dikkate alındığında Boğaziçi Üniversitesi açık ara ile ilk sırada yer almaktadır. İfade edilen üniversiteler aynı zamanda araştırma üniversiteleri kategorisinde listelenmektedir. Yönetim kurullarında kadın üyelerin idari görev birimleri esas alındığında Sağlık Bilimleri Fakültesi açık ara ile kadınlar tarafından en çok yönetilen fakültelerin başında gelmektedir. Kadınların özellikle Hemşirelik, Eczacılık ve Mimarlık Fakülteleri’nde akademik kadrolardaki baskın durumu, yönetici pozisyonlarına yansımamaktadır. Şentürk (2015) çalışmasında bu durumu “çokuz ama yokuz” başlığını kullanarak özetlemektedir.

Öğretim görevlisi ve araştırma görevlisi kadrolarında cinsiyet eşitliğine yakın bir durum söz konusu iken doktor öğretim üyesi, doçent ve profesörlük kadrolarında kadınların aleyhine

giderek açılan bir fark oluşmaktadır. Bu durum, kadınların özellikle karar verici yönetim pozisyonlarında düşük görünürlük düzeyde temsil edilmesiyle daha da derinleşmektedir. Araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi kadrolarındaki akademisyenlerin tümünün doçentlik veya profesörlük kadrolarına yükselmesi beklenemez ancak kadınlar, sızdıran boru hattı benzerliğiyle bu süreçte erkeklerden çok daha fazla oranda öğretim üyesi kadrolarına erişememektedir. Bu durum, akademiye cinsiyete dayalı bir tabakalaşmanın olduğunu, kadınlar için ayrımcılığın ve cinsiyetçi yaklaşımların çeşitli sosyo-kültürel faktörlerin etkisiyle yatay ayrışmaya ek olarak kariyerlerinde toplumsal cinsiyete dayalı dikey ayrışmanın ve cam tavan metaforunun devam ettiğini göstermektedir (Acar, 1998; Adak ve Cömertler, 2005; Adak, 2018; Tuncer, 2019, Utma, 2019). Yükseköğretim sistemindeki cinsiyet eşitsizliği ancak kültürel ve yapısal engellerin ortadan kaldırılması, kadınların yöneticiliğe atanmasında destekleyici mekanizmaların getirilmesi (Özkanlı, 2010: 14) ve özellikle idari görevlerde cinsiyet eşitliğini sağlayacak politikaların geliştirilmesiyle aşılabılır.

Yazar Notu

Bu çalışma Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje No: SBG-2020-5162).

Kaynakça

- Acar, F. (1998). Türkiye Üniversitelerinde Kadın Öğretim Üyeleri. Ayşe Berktaş Hacimirzaoglu (der.), 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. *İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları*, 313–321.
- Adak, N. (2018). Akademiye Kadınlar: Yükseköğrenime Giriş ve Kariyerde İlerleme. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(1), 23-38.
- Adak, N. ve Cömertler, N. (2005). Türkiye’de Akademiye ve Akademik Yönetimde Kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 5-22.
- Altay Karataş, A. (10.07.2019). *Türkiye'nin ilk kadın üniversitesi 1914'te kuruldu*. <https://www.haberler.com/turkiye-nin-ilk-kadin-universitesi-1914-te-kuruldu-12230221-haberi/>; Erişim Tarihi: 06.03.2020.
- Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe: Free Press.
- Bettio, F. ve Verashchagina, A. (2009). *Gender segregation in the labour market. Root causes, implications and policy responses in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the EU.
- Bilim Akademisi. (05.03.2018). *İnas Darülfünunu/Kadın Üniversitesi 1914-1919 Sergisi*. <https://sarkac.org/2018/03/kadin-universitesi-sergisi/>; Erişim Tarihi: 06.03.2020.

- Charles, M. (2003). Deciphering sex segregation: Vertical and horizontal inequalities in ten national labor markets. *Acta Sociologica*, 46(4), 267–287.
- Deren van Het Hof, S. ve Hoştut, S. (2016). Pembe Getto: Türkiye'de Kurumsal İletişim Yöneticileri. *Fe Dergi*, 8(2), 101-109.
- DİSK (2020). *Emek Araştırma Raporu: Türkiye'de Kadın Emeği (Mart-2020)*. <https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/002/916/original/rapor.pdf?1583398048>; Erişim Tarihi: 05.05.2020.
- Erdoğan, İ. (2002). *Yeni Bin Yıla Doğru Türk Eğitim Sistemi Sorunlar ve Çözümler*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Erer, M.T., Kanat, C., Şahin, E. ve Öger, Ö. (2017). Toplumun Erkek Hemşirelere Bakışı: Mersin Örneği. *Uluslararası Hakemli Hemşirelik Araştırmaları Dergisi*, 11, 137-156.
- Gönenç, İ., Akgün, Ş., Özvarış, S.B. ve Tunç, T.E. (2013). Hacettepe Üniversitesi'nde Cinsiyet ile Akademik Kariyer Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 38(170), 166–178.
- Guthrie, J., Petty, R. ve Yongvanich, K. (2004). Using content analysis as a research method to inquire into intellectual capital reporting. *Journal of Intellectual Capital*, 5(2), 282-293, DOI 10.1108/14691930410533704.
- Güven, İ. (2001). Tanzimattan Cumhuriyete Kadın Eğitimi Düşüncesinin Gelişimi (Osmanlı Düşünürlerinin Kadın Eğitimine Bakışları). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 34(1), 61-70.
- Güzel, Ş. (1985). Tanzimattan Cumhuriyete Toplumsal Değişim ve Kadın. *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3 içinde. İletişim Yayınları, İstanbul, 858-874.
- Hackston, D. ve Milne, J.M. (1996). Some Determinants of Social and Environmental Disclosures in New Zealand Companies, Accounting. *Auditing And Accountability Journal*, 9(1), 77-108.
- Holsti, O.R. (1969). *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. MA Reading: Addison-Wesley.
- Kahraman, A.B., Ozansoy Tunçdemir, N. ve Özcan, A. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Hemşirelik Bölümünde Öğrenim Gören Erkek Öğrencilerin Mesleğe Yönelik Algıları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 108-144.
- Köker, E.D. (1988). *Türkiye'de Kadın, Eğitim ve Siyaset Yüksek Öğrenim Kurumlarında Kadının Durumu Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Komsuoğlu, S.Ş. (2020). *Akademik Kadın Çalışmaları Birimi*.
<https://kadincalismalari.yok.gov.tr/hakkimizda>; Erişim Tarihi: 16.01.2020.
- Kömürlü, E. (2019). 1960'lara kadar Türkiye'de İlk Üniversitelerin Kuruluşları. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 35-42.
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. CA: Sage Publications, Second Edition.
- Kulis, S., Sicotte, D. ve Collins, S. (2002). More than a pipeline problem: Labor supply constraints and gender stratification across academic science disciplines. *Research in Higher Education*, 43, 657–690.
- Lober, D.J., Bynum, D., Campbell, E. ve Jacques, M. (1997). The 100 Plus Corporate Environmental Report Study: A Survey of an Evolving Environmental Management Tool. *Business Strategy and the Environment*, 6, 57-73.
- Minter, E. (2019). *Economist's latest glass ceiling index released*.
<https://www.minterellison.com/articles/summary-economists-glass-ceiling-index-2019>;
Erişim Tarihi: 19.08.2020.
- OECD. (2018). *Employment: Unemployment rate, by sex and age group*.
<https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54743>; Erişim Tarihi: 13.01.2020.
- Orhan, B. ve Yücel, Ö.R. (2017). Türkiye'de Sağlık Hizmetleri Sunumuna Cinsiyet Açısından Bakış. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1, 53-59.
- Özdemir, A. (2017). Üniversitelerin Türk idari teşkilatı içerisindeki yeri ve üniversite teşkilatı. *İktisadiyat Dergisi*, 1(1), 171-192.
- Özkanlı, Ö. (2010). *Türkiye ve Avustralya'da Yükseköğretim Kurumlarında Üst Düzey Kadın Yöneticilerin Durumu*. Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu.
- Özkiraz, A. ve Arslanel, M.N. (2011). İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-10.
- Sağlamer, G., Tan, M.G., Dursun Çebi, P., Çağlayan, H., Korucu Gümüsoğlu, N., Poyraz, B., Öztan, E., Özdemir, İ., Tekcan, M., Adak, N. ve Kahraman, S.Ö. (2018). Gendered patterns of higher education in Turkey: Advances and challenges. *Women's Studies International Forum*, 66, 33–47.
- Sargın, S. (2007). Türkiye'de üniversitelerin gelişim süreci ve bölgesel dağılımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 133-150.

SKD. (08.03.2018). *1857’de başlayan bir yolculuk: Çalışma Hayatını Değiştiren Kadınlar*. <http://www.skdturkiye.org/blog/1857de-baslayan-bir-yolculuk-calisma-hayatini-degistiren-kadinlar>; Erişim Tarihi: 12.01.2020.

Stone, P.J., Dunphy, D.C., Marshall, S.S. ve Ogilvie, D.M. (1966). *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis*. Massachusetts: The MIT Press.

Suğur, S. ve Cangöz, İ. (2016). Üniversite Yönetiminde Kadınların Eksik Temsili Üzerinde Toplumsal Cinsiyet İlişkilerinin Rolü. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(3), 89-115.

Şentürk, B. (2015). Çokuz Ama Yokuz: Türkiye’deki Kadın Akademisyenler Üzerine Bir Analiz. *ViraVerita E-Dergi*, 2, 1-22.

Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

The Economist. (2020). *Iceland leads the way to women’s equality in the workplace*. <https://www.economist.com/graphic-detail/2020/03/04/iceland-leads-the-way-to-womens-equality-in-the-workplace>; Erişim Tarihi: 19.08.2020.

Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi. (2019). *Türkiye’de Yükseköğretimdeki Cinsiyet Eşit(siz)liği*. <https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/inline-files/Yuksekogretimdeki%20Cinsiyet%20Esitsizligi%20TR.PDF>; Erişim Tarihi: 08.08.2020.

TÜİK. (03.03.2019). *İstatistiklerle Kadın, 2018*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30707>; Erişim Tarihi: 12.01.2020.

TÜİK. (06.03.2020). *İstatistiklerle Kadın, 2019*. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33732>; Erişim Tarihi: 10.08.2020.

Tuncer, S. (2019). Cinsiyetlendirilmiş Bir Kurum Olarak Akademi: Türkiye’de Akademinin Cinsiyet Kültürüne Bakmak. *Kültür ve İletişim*, 22(44), 173-208.

Utma, S. (2019). Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cam Tavan Sendromu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 11(1), 44-58.

Veri Kaynağı. (2020). *Öğretim Elemanı Sayısında Kadınların Oranı*. <https://www.verikaynagi.com/grafik/ogretim-elemanı-sayısında-kadınların-oranı/>; Erişim Tarihi: 07.09.2020.

WEF. (2020). *Global Gender Gap Report 2020*. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf; Erişim Tarihi: 10.08.2020.

- Wolfinger, N.H., Mason, M.A. ve Goulden, M. (2008). Problems in the Pipeline: Gender, Marriage, and Fertility in the Ivory Tower. *The Journal of Higher Education*, 79(4), 388-405.
- Yenilmez, F. ve Kılıç, E. (2018). Türkiye’de İşgücüne Katılma Oranı-İşsizlik Oranı İlişkisi: Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Dayalı Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2), 55-76.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YÖK. (2017). *Kadınların Mesleki Eğitimi ve Kadın İstihdamı*.
https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/Kadinlarin_Mesleki_Egitimi_ve_Kadin_%C4%B0stihdami_Sempozyumu.pdf; Erişim Tarihi: 16.01.2020.
- YÖK. (2020a). *Tarihçe*. <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/tarihce>; 10.05.2020.
- YÖK. (2020b). *Üniversitelerde Akademik Teşkilât Yönetmeliği*.
<https://www.yok.gov.tr/kurumsal/mevzuat>; Erişim Tarihi: 10.08.2020.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. (2019). *Öğretim Elemanı Sayıları Raporu*.
<https://istatistik.yok.gov.tr/>; 03.01.2020; 15.01.2020
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2020). *Birim Grubu İsmine Göre Öğretim Elemanı Sayıları Raporu*. <https://istatistik.yok.gov.tr/>; 12.08.2010

LGBT Bireylerin Yalnızlık, Yaşam Memnuniyeti ve Sosyal Uyum Düzeylerinin İncelenmesi

*Examination of Loneliness, Life Satisfaction and Social Adjustment Levels of LGBT
Individuals*

Özlem Sezer * Vesile Oktan**

Öz: Günümüz dünyasında ayrımcılık ve ötekileştirmeye karşı çıkan ve eşitliğe vurgu yapan bir anlayış artmaktadır. Ancak buna rağmen cinsel kimlik ve yönelimi nedeniyle ayrımcılık yaşayan insanlar azımsanmayacak sayıda. Bu araştırmanın amacı, LGBT bireylerin yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyum düzeylerini incelemektir. Araştırma grubunu, LGBT bireylerin üye olduğu sosyal platformlarda (Facebook, Türkiye'deki bazı LGBT dernek ve topluluklarına ait web siteleri) yer alan 245 LGBT birey oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak U.C.L.A. Yalnızlık Ölçeği, Yaşam Memnuniyeti Ölçeği, Sosyal Uyum Kendini Değerlendirme Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırma verilerinin internet üzerinden toplanmasının daha uygun olacağı düşünülmüş ve çalışmada kullanılacak olan ölçme araçları internette cevaplanacak şekilde form haline getirilmiştir. Bu formun linki LGBT bireylerin üye olduğu sosyal platformlarda (Facebook, web sitesi vb.) ve Türkiye'deki bazı LGBT derneklerinin ve topluluklarının sayfasında paylaşarak katılımcılara ulaşılmıştır. Verilerin analizi SPSS 22.0 programı ile gerçekleştirilmiştir. Bulgular, LGBT bireylerin yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyum düzeylerinin yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermediğini, yalnızlık ve yaşam memnuniyetinin eğitim düzeyine göre farklılaşmadığını ancak sosyal uyumlarının eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Diğer yandan LGBT bireylerin yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyum düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu ve yalnızlık ve sosyal uyumun yaşam memnuniyetinin anlamlı yordayıcıları olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: LGBT bireyler, Yalnızlık, Yaşam Memnuniyeti, Sosyal Uyum.

Abstract: In today's world, an understanding that opposes discrimination and otherization and emphasizes equality is increasing. However, there are a considerable number of people who experience discrimination due to their sexual identity and orientation. The aim of this study is to investigate the loneliness, life satisfaction and social adjustment levels of LGBT individuals. The research group consists of 245 LGBT

* Uzm. Rehber Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Araklı Merkez İlkokulu, sezerozlem.09@gmail.com.

ORCID: 0000-0002-1505-6467

** Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, vesile@trabzon.edu.tr, **ORCID:** 0000-0001-8968-408X

individuals on social platforms (Facebook, websites belonging to some LGBT associations and communities in Turkey) where LGBT individuals are members. UCLA Loneliness Scale, Life Satisfaction Scale, Social Adjustment Scale Self-Report and Personal information form were used to collect data. The measurement tools to be used in the study have been turned into forms on the internet. Participants have been reached through sharing the link of the study on social media platforms and websites of some LGBT associations and groups. Version 22.0 of SPSS Statistics Program was used for data analysis. The findings showed that loneliness, life satisfaction and social adjustment levels of LGBT individuals did not show a significant difference according to their ages; loneliness and life satisfaction did not differ according to their education levels, but social adjustment showed a significant difference according to their education levels. On the other hand, there was a significant relationship between loneliness, life satisfaction and social adjustment levels of LGBT individuals, and loneliness and social adjustment were significant predictors of life satisfaction.

Keywords: LGBT individuals, Loneliness, Life Satisfaction, Social Adjustment.

Summary

Gender identity, which is the most important element in an individual's self-perception, begins to be acquired before puberty and is defined as the feeling of a certain gender as behavior and self. Sexual orientation, on the other hand, determines the gender of a person's sexual impulses. It is defined as "homosexuality" when one's sexual impulses are directed to one of the same sex, the orientation of these impulses to one of the opposite sex is defined as "heterosexuality" and sexual attraction for both sexes is defined as "bisexuality". The concept of transgender applies to men and women who feel themselves as opposite sexes in their inner worlds. The term LGBT is generally used to express gender identity and sexual orientations other than heterosexual orientation. This concept consists of the first letters of the words that are lesbian, gay, bisexual, and transgender. Considering that there is a strong possibility that LGBT individuals are more exposed to rejection and social exclusion due to their sexual orientation and identities, it is thought that they will experience adaptation challenges. It is thought that LGBT individuals who are not accepted and respected by the society in which they live, their relations with others and their social adjustment will be adversely affected by this situation. In the light of all these evaluations about LGBT individuals, this study aims to investigate the loneliness, life satisfaction and social adjustment levels of LGBT individuals. It is expected that the data obtained as a result of the study will guide the researchers for future studies and contribute to the literature. The research group consists of 245 LGBT individuals on social platforms (Facebook, websites belonging to some LGBT associations and communities in Turkey) where LGBT individuals are members. Personal information form, UCLA Loneliness Scale, Life Satisfaction Scale and Social Adjustment Scale

Self-Report were used to collect data. In a city where the research will be conducted, it is thought that it would be more convenient to collect the data through the internet because it is difficult to reach the research group. Participants have been reached through sharing the link of the study on social media platforms and websites of some LGBT associations and groups. Version 22.0 of SPSS Statistics Program was used for data analysis. The results of the study revealed that the loneliness levels of LGBT individuals did not differ according to age and education level variables. Kim and Fredriksen-Goldsen (2014), in their study with LGB individuals, showed that loneliness level varies according to age and loneliness increases with age. Martin and Knox (1997) found that the loneliness levels of the participants did not show a significant difference according to age, education level and income level. The loneliness level of LGBT individuals does not differ according to age and education level, and there are different results in the literature; cultural factors may affect the level of loneliness and loneliness is a concept that contains more internal processes. It was found that social adjustment levels of LGBT individuals did not differ according to age but showed a significant difference according to education level. High level of social adjustment of the group with postgraduate education can be related to the fact that the university environment brings together individuals with different cultures and experiences, creates an opportunity to develop an individual's ability to adapt to new environments and groups, and paves the way for the diversification of one's social relations. Loneliness, life satisfaction and social adjustment of LGBT individuals were positively significant. There are different results in the literature. Hu et al. (2015) found a significant negative correlation between life satisfaction and loneliness levels of LGB individuals. Studies have shown that LGBT individuals have high levels of anxiety and depression, and suicidal thoughts and stress sources are higher (Baydar, 2015). On the other hand, there is a positive relationship between self-labeling behavior and depressive symptoms of LGBT individuals with low self-esteem (Feinstein et al., 2012) and individuals believe that they are likely to be subjected to violence due to physical reasons (Çağlar & Dürüst, 2015). Despite the increasing awareness of LGBT individuals and efforts to prevent homophobia in today's world, it is observed that most of the society defines and label LGBT individuals as diseased and deviant. Informing and raising awareness about the negative effects of discrimination and othering on mental health in all areas of school, work, and social life, describing differences as wealth and creating an accepting atmosphere can be realized through public spot works.

Giriş

Günümüz dünyasında ayrımcılık ve ötekileştirmeye karşı çıkan ve eşitliğe vurgu yapan bir anlayış artan bir biçimde yaygınlaştırılmaya çalışılsa da cinsel kimlik ve yönelimi nedeniyle birçok ülkede dışlanmaya maruz kalan bireyler göz ardı edilemeyecek düzeydedir (Detenber ve diğ.,

2013; Kates, Ranji, Beamesderfer, Salganicoff ve Dawson, 2015; Polimeni, Hardie ve Buzwell, 2000; Şah, 2012). Yapılan bilimsel çalışmaların sonuçları ve medyadaki yansımalar göz önüne alındığında, cinsel kimlik ve yönelimi farklı olan bireylere yönelik şiddet, ötekileştirme ve ayrımcılık tutumlarının devam ettiği görülmektedir (Meyer, 2003; Uluyol, 2016). Cinsel kimlik ve cinsel yönelim, kişinin benliğini oluşturan ve kişiden ayrı düşünülemeyen kavramlardır ve cinsel hormonlar, kromozomlar, cinsel organlar, üreme hücrelerinin geliştirdiği dokuları kapsayan biyolojik özelliklerdir (Strickland, 2001).

Bireyin benlik algısında önemli öğelerden biri olan cinsel kimlik, ergenlikten önce kazanılmaya başlar ve kişinin kendini davranış ve kendilik olarak belli bir cinsiyete ait hissetmesi olarak tanımlanır. Cinsel yönelim ise kişinin cinsel dürtülerinin hangi cinsiyetteki bireylere ilişkin olduğunu belirler. Kişinin cinsel dürtülerinin hemcinsine yönelmesi "eşcinsellik" (homoseksüellik), bu dürtülerin karşı cinsiyetten birine yönelmesi "karşıcinsellik" (heteroseksüellik) ve her iki cinsiyete yönelik cinsel çekim ise "biseksüellik" olarak tanımlanmaktadır (Strickland, 2001). Transseksüel kavramı ise iç dünyasında kendini karşı cinsten biri olarak görüp hisseden kadın ve erkekler için geçerlidir (Kaos GL, 2014). Heteroseksüel yönelim haricindeki cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimleri ifade etmek için genel olarak "LGBT" kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram, lezbiyen, gey, biseksüel ve transgender kelimelerinin ilk harflerinden oluşmaktadır.

Geç ergenlik dönemindeki bireylerin çoğu, cinsel birlikteliğin de yer aldığı cinsel yaşama psikolojik olarak hazırdır. Bu dönemde cinsel yönelimler fark edilmeye başlar ve eşcinsel olduğu konusunda farkındalık yaşayan gençler, özellikle okul ortamında olmak üzere, sosyal çevreleriyle şiddetli fikir ayrılıkları ve uyuşmazlık yaşayabilirler (Kates, Ranji, Beamesderfer, Salganicoff ve Dawson, 2015; Phoenix, Frosh ve Pattman, 2003). Bununla birlikte eşcinsel gençlerin aile yaşamları, arkadaşlık ilişkileri ve diğerleriyle olan yakın ilişkileri de bu durumdan olumsuz etkilenebilmektedir (Göregenli, 2006; Phoenix, Frosh ve Pattman, 2003; Ryan ve Rivers, 2003). Buna bağlı olarak hemcinslerine ilgi duyan gençlerin sosyal etiketlenme nedeniyle kimlik duygusu ve öz saygı geliştirme yeteneklerinde düşüş gözlenebilmekte ve bu durum eşcinsel gençleri yalnızlık, dışlanma ve depresyona yatkın hale getirebilmektedir (Sakallı-Uğurlu, 2006; Yadegarfar, Meinhold-Bergmann, & Ho, 2014).

Türkiye’de ve diğer pek çok ülkede yaygın olarak kabul gören cinsel yönelim şeklinin heteroseksüellik olması, LGBT bireylerin yok sayılmasına ve toplumun dışına itilmesine neden olmaktadır. Özellikle LGBT bireyler için sosyal yaşamın her alanı, farklı dışlanma dinamiklerini bünyesinde barındırmaktadır (Erdoğan ve Köten, 2015; Lannutti, 2016). Cinsel yönelimi nedeni ile kabul görmeyen ve dışlanma yaşayan birey, sosyal yaşamdan soyutlanabilme ve alışık olmadığı

ortamlar ve ilişkilerden uzak durma davranışı gösterebilmektedir. Toplumdaki tüm bireyler temelde aile olmak üzere, farklı sosyal, ekonomik, siyasal, dinsel ve mesleki gruplara üyedirler ve üyesi olduğu gruplarla ilişkilerini sürdürebilmek için uyum davranışı göstermelidirler. Bu uyumu sağlayamayan bireylerde bedensel ve ruhsal birtakım sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bununla beraber bireyin içinde bulunduğu sosyal çevreye uyduramadığı davranışlar, toplumun değerlerine göre olumlu veya olumsuz olarak değerlendirilmekte, bu değerlendirmeler bireyin sosyal ortam veya gruba kabul sürecini etkilemektedir (May, 2000). Çünkü uyum davranışı gösterebilmenin temel gerekçelerinden biri, asgari düzeyde saygı ve kabul ortamının oluşmasıdır.

LGBT bireyler, farklı toplumlarda farklı bakış açılarıyla karşılanmakla birlikte, toplumun geneli tarafından dışlanmayı en fazla yaşayan gruplar arasında yer almaktadır (Erdoğan ve Köten, 2015; Lannutti, 2016). Toplum tarafından kabul görmemek, bu bireyleri ve yer aldıkları grupları dezavantajlı hale getirebilmektedir. LGBT bireylerin maruz kaldığı ayrımcılık ve dışlanma, onların toplumun diğer üyeleriyle karşı karşıya gelmesine, toplumda yok sayılmasına ve ötekileştirilmelerine neden olmakta ve bu süreçler yaşam hakkı ihlallerine kadar ulaşan sonuçlara yol açabilmektedir (Buz, 2011).

LGBT bireylerin cinsel kimlik ve yönelimleri nedeniyle içinde yaşadığımız toplum tarafından kabul görmeme ve dışlanma davranışına daha fazla maruz kalma ihtimalinin yüksekliği göz önüne alındığında, topluma uyum sağlama süreçlerinde sorunlar yaşayacağı düşünülmektedir. İçinde yaşadığı toplumun geneli tarafından kabul görmeyen ve saygı duyulmayan LGBT bireylerin, diğerleri ile olan ilişkilerinin ve sosyal uyum düzeylerinin bu durumdan olumsuz yönde etkileneceği düşünülmektedir. LGBT bireylerle ilgili yapılan tüm bu değerlendirmeler ışığında bu çalışma, LGBT bireylerin yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyum düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin, gelecekte yapılacak çalışmalara ve literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Bu nedenle bu araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır.

1. LGBT bireylerin yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyum düzeyleri yaş ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?
2. LGBT bireylerin yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. LGBT bireylerin sosyal uyum ve yalnızlık düzeyleri yaşam memnuniyetini yordamakta mıdır?

Yöntem

Araştırma Grubu

Araştırma grubunu, LGBT bireylerin üye olduğu sosyal platformlarda (Facebook, Türkiye'deki bazı LGBT dernek ve topluluklarına ait web siteleri) yer alan 245 LGBT birey

oluşturmaktadır. Çalışmaya katılanların %64.4'ü (N=158) 18-26 yaş aralığındadır. 27-40 yaş aralığındaki bireyler, grubun %26.5'ini (N= 65) oluştururken 41-56 yaş aralığındaki katılımcıların oranı %8.9'dur (N=22). Lisansüstü eğitim mezunları %15.1 ile (N=37) en düşük orana sahipken üniversite mezunları, %68.6'lık (N=168) bir oran ile çalışma grubunun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların %16.3'ü (N=40) ise lise mezunudur.

Veri Toplama Araçları

U.C.L.A. Yalnızlık Ölçeği

Russell, Peplau ve Ferguson (1978) tarafından bireyin genel yalnızlık düzeyini belirlemek amacıyla geliştirilen U.C.L.A. Yalnızlık Ölçeği, 20 maddeden oluşan Likert tipi bir ölçektir. Maddelerin 10'u ters, 10'u düz yönde kodlanmıştır. Ölçekten alınan puanın yüksek olması, katılımcının güçlü yalnızlık duyguları yaşadığının belirtisi olarak kabul edilmektedir (Demir, 1989).

Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması Demir (1989) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlığı ile ilgili analizler tüm deneklerin her maddeye verdikleri yanıtlar üzerinden Cronbach alfa katsayısı hesaplanarak yapılmıştır. Elde edilen katsayı $\alpha = .96$ 'dır ($p < 0.001$). Ölçeğin beş hafta ara ile tekrarlanan sonucunda iki uygulamada alınan puanlar arasındaki ilişki Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı ile hesaplanmış ve .94 olarak bulunmuştur ($p < 0.001$). Ölçeğin geçerliliğinin incelenmesinde yalnızlıktan yakınan ve yakınmayan grupların ölçekten aldıkları puanların ortalamaları arasındaki farkın analizi t-testi kullanılarak yapılmıştır. İki grup arasındaki farkın anlamlı ($t = 6.29$; < 0.001) olduğu saptanmıştır (Demir, 1989).

U.C.L.A. Yalnızlık Ölçeği'nin araştırma grubuna ilişkin geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmış ve Cronbach Alpha katsayısının $\alpha = .92$ olduğu görülmüştür. Geçerlik çalışması için yapılan Bartlett testi sonucunda ($KMO = 0.921 > 0,70$) örneklem büyüklüğünün faktör analizi uygulanması için yeterli olduğu tespit edilmiştir. Faktör analizi uygulanırken faktörler arası ilişki yapısının aynı kalması için varimax yöntemi seçilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda, toplam varyansın %65,95'ini açıklayan 5 faktör elde edilmiştir.

Yaşam Memnuniyeti Ölçeği

5 maddeden oluşan ve 7'li likert tipi bir derecelendirmeye sahip olan Yaşam Memnuniyeti Ölçeği, Lavalley ve diğerleri (2007) tarafından geliştirilmiştir. Yüksek puan, yüksek yaşam memnuniyetini işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması Akın ve Yalnız (2015) tarafından yapılmıştır.

Yaşam Memnuniyeti Ölçeği'nin maddelerinin ayırt etme gücünü belirlemek amacıyla madde analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayılarının .31 ile .61 arasında sıralandığı görülmüştür. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .73 olarak bulunmuştur... Yaşam Memnuniyeti Ölçeği'nin yapı geçerliği için DFA uygulanmıştır. Ölçeğin tek boyutlu modelin iyi uyum verdiği görülmüştür ($\chi^2=11.46$, $sd=4$, $RMSEA=.080$, $CFI=.98$, $IFI=.98$, $GFI=.98$, $AGFI=.94$, $SRMR=.033$). Ancak, 3. ve 4. maddeler arasında ikili hata kovaryansı tanımlanmıştır (Akın ve Yalnız, 2015).

Yaşam Memnuniyeti Ölçeği'nin araştırma grubuna ilişkin geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmış ve Cronbach Alpha katsayısının $\alpha=.79$ olduğu görülmüştür. Geçerlik çalışması için yapılan Bartlett testi sonucunda ($KMO=0.761>0.70$) örneklem büyüklüğünün faktör analizi uygulanması için yeterli olduğu tespit edilmiştir. Faktör analizi sonucunda 1 faktör tek başına toplam varyansın %55.18'ini açıklamıştır.

Sosyal Uyum Kendini Değerlendirme Ölçeği (SUKDÖ)

Bosc ve diğerleri (1997) tarafından geliştirilmiş 21 maddeli bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Katılımcılar meslek durumlarına göre ölçeğin 1. ve 2. maddelerinden sadece birini doldurur. Bu nedenle ölçekte toplam cevap verilen madde sayısı 20'dir. Kişinin normal bir sosyal işlevselliğe sahip olabilmesi için, ölçekten en az 35 puan alması gerekli görülmektedir. 25'in altındaki puanlar, kişinin sosyal işlevselliğinde sorun olduğuna işaret etmektedir (Akkaya ve diğ., 2008).

Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması Akkaya ve diğerleri (2008) tarafından gerçekleştirilmiştir. Güvenirlik analizinde ölçeğin iç tutarlılığı Cronbach alfa değeri hesaplanarak incelenmiştir. Cronbach alfa değeri tüm grup değerlendirildiğinde 0.90, yalnızca depresyon grubu dikkate alındığında ise 0.87 olarak elde edilmiştir. Güvenirlik analizi açısından madde-toplam puan korelasyonlarına bakıldığında tüm grupta 0.22-0.66, depresyon grubunda ise 0.21-0.59 arasında bulunmuştur ve hepsi istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.01$). Ölçeğin geçerliği eşzamanlı geçerlik ve yapı geçerliği ile incelenmiştir, Eşzamanlı geçerlik analizinde, tüm grupta SUKDÖ'nün İGD ile korelasyonu $r=0.620$ ($p<0.0001$), HAM-D ile korelasyonu $r=-0.597$ ($p<0.0001$) ve HAM-D madde 7 ile korelasyonu $r=0.569$ ($p<0.0001$) olarak elde edilmiştir. Korelasyon katsayılarının anlamlılığı iki yönlüdür. Yapı geçerliğinde, ana bileşenler yöntemiyle faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizi sonucunda öz değeri 1'den büyük dört faktör elde edilmiştir. Bu faktörler içinden yalnızca birinci faktör 7.169 öz değeri ile toplam varyansın %35.8'ini açıklayarak tüm ölçeği tek başına temsil etmiştir (Akkaya ve diğ., 2008).

Sosyal Uyum Kendini Değerlendirme Ölçeği'nin araştırma grubuna ilişkin geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmış ve Cronbach Alpha katsayısının $\alpha = .78$ olduğu görülmüştür. Geçerlik çalışması için yapılan Bartlett testi sonucunda ($KMO=0.739>0,70$) örneklem büyüklüğünün faktör analizi uygulanması için yeterli olduğu tespit edilmiştir. Faktör analizi sonucunda 7 faktör elde edilmiştir. Elde edilen 7 faktör, toplam varyansın %61.78'ini açıklamıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanmış olup yaş ve eğitim durumu gibi demografik bilgileri elde etmeye yönelik soruları içermektedir.

İşlem

Araştırma verilerinin internet üzerinden toplanmasının daha uygun olacağı düşünülmüş ve çalışmada kullanılacak olan ölçme araçları internette cevaplanacak şekilde form haline getirilmiştir. Bu formun linki LGBT bireylerin üye olduğu sosyal platformlarda (Facebook, web sitesi vb.) ve Türkiye'deki bazı LGBT derneklerinin ve topluluklarının sayfasında paylaşarak katılımcılara ulaşılmıştır. Ölçme araçlarının bulunduğu formun başlangıcında çalışmanın amacı, konusu, gizlilik konularına ait bilgilendirme bölümü yer almıştır. Ölçme araçlarının bulunduğu link, ilk olarak LGBT gruplarından birinde destek ve danışma vermek amacıyla çalışan, aynı zamanda kendisi de LGBT birey olan bir katılımcıya gönderilmiştir. Bir sonraki aşamada Facebook üzerinden en fazla üyesi bulunan LGBT gruplardan birinin yöneticisi ile yürütülen araştırmaya katılımcı sağlamaya dair görüşülmüştür. Grup yöneticisi, kendi gruplarının herkese açık olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle bazı bireylerin, LGBT olmadığı halde, yürütülen araştırmanın sonucunu etkilemek ve bu durumu suistimal etmek için ölçme araçlarını yanıtlama ihtimali olduğunu belirtmiştir. Bu ihtimal göz önünde bulundurularak kapalı LGBT grupların yöneticileri ile görüşülmüş, izinleri doğrultusunda ölçme araçlarının yer aldığı forma ait link gruplarında paylaşılmış ve böylece araştırmanın verileri toplanmıştır. Ölçme araçlarının yer aldığı forma ait link, yaklaşık iki ay araştırmaya katılmak isteyen bireylerin doldurabilmesi için aktif halde kalmış ve bu sürenin sonunda yanıtlanmaya kapatılarak veri toplama süreci sonlandırılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS Veri Analiz Programı'nın 22.0 versiyonu kullanılmıştır. Yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyum değerlerin normal dağılım gösterip göstermediği basıklık ve çarpıklık değerleri ile sınınmış ve sonuçların -1 ve +1 arasında olduğu görülmüştür. Araştırmada kullanılan ölçme araçlarına ait güvenilirlik çalışması tekrar edilmiş ve ölçme araçlarının güvenilirliğine ait değerler Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ile elde edilmiş, geçerlik çalışması ise faktör analizi yöntemi ile tekrar edilmiştir. Araştırmada Tek Yönlü Varyans Analizi

Tekniği, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Tekniği ve Regresyon Analizi kullanılmıştır.

Bulgular

LGBT bireylerin yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyum düzeylerinin yaş değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. LGBT Bireylerin Yalnızlık, Yaşam Memnuniyeti ve Sosyal Uyumlarının Yaşa Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Varyans Analizi

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	P
Yalnızlık	Gruplar Arası	0.78	2	.49	.88	.37
	Gruplar İçi	88.52	242	.41		
	Toplam	99.73	244			
Yaşam Memnuniyeti	Gruplar Arası	2.04	2	1.02	.52	.57
	Gruplar İçi	447.64	242	1.79		
	Toplam	449.72	244			
Sosyal Uyum	Gruplar Arası	.49	2	.26	1.89	.17
	Gruplar İçi	31.34	242	.18		
	Toplam	31.91	244			

Tablo 1 incelendiğinde LGBT bireylerin yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyum düzeylerinin yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya konulmuştur ($F(2 - 242) = .88, p = .36$; $F(2 - 242) = .52, p = .49$; $F(2 - 242) = 1.89, p = .17$).

LGBT bireylerin yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyum düzeylerinin eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış, sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. LGBT Bireylerin Yalnızlık, Yaşam Memnuniyeti ve Sosyal Uyumlarının Eğitim Düzeyine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Varyans Analizi

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	P
Yalnızlık	Gruplar Arası	1.79	2	.89	2.20	.11
	Gruplar İçi	98.57	242	.40		
	Toplam	100.36	244			
Yaşam Memnuniyeti	Gruplar Arası	1.31	2	.65	.35	.70
	Gruplar İçi	448.40	242	1.85		
	Toplam	449.72	244			
Sosyal Uyum	Gruplar Arası	.99	2	.49	3.75	.02*
	Gruplar İçi	31.91	242	.13		
	Toplam	32.90	244			

* $p < .05$

Tablo 2 incelendiğinde, LGBT bireylerin yalnızlık ve yaşam memnuniyetinin eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır ($F(2, 242) = 2.20, p = .11$; $F(2, 242) = .35, p = .70$). LGBT bireylerin sosyal uyumlarının eğitim düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir ($F(2, 242) = 3.75, p = .02$). Yapılan Post Hoc Tukey testi sonuçları, bu farklılığın eğitim düzeyi lisansüstü olan grup lehine olduğunu göstermiştir.

Araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı tekniği uygulanmış, sonuçlar Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Sosyal Uyum, Yaşam Memnuniyeti ve Yalnızlık Değişkenlerine İlişkin Korelasyonel Bulgular

	Sosyal Uyum	Yaşam Memnuniyeti	Yalnızlık
Sosyal Uyum	1	.	
Yaşam Memnuniyeti	.56**	1	
Yalnızlık	.72**	.53**	1

** $p < .01$

Tablo 3 incelendiğinde LGBT bireylerin yaşam memnuniyeti ile sosyal uyum düzeyleri arasında ($r = .56$), yalnızlık ile sosyal uyum düzeyleri arasında ($r = .72$) ve yalnızlık ile yaşam memnuniyeti arasında ($r = .53$) pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Araştırmada LGBT bireylerin yalnızlık ve sosyal uyum düzeylerinin yaşam memnuniyetinin anlamlı yordayıcıları olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla regresyon analizi uygulanmış, sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Yaşam Memnuniyetinin Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi

Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	P	R	R^2	F	ΔR^2	P
Sabit	-.14	.35	.56	-.39	.69	.56	.31	112.60	.31	.00**
Sosyal Uyum	2.08	.19		10.61	.00*					
Sabit	.54	.31	.52	1.72	.08	.52	.27	93.49	.27	.00**
Yalnızlık	1.11	.11		9.66	.00*					

** $p < .01$

Tablo 4 incelendiğinde LGBT bireylerin yaşam memnuniyetine ilişkin toplam varyansın %31'i sosyal uyum düzeyleri ile açıklanabildiği görülmektedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçlarına bakıldığında ise sosyal uyumun anlamlı olduğu anlaşılmaktadır ($B = 2.08, t = 10.61, p < .01$). Analiz sonuçlarına göre sosyal uyumun yaşam memnuniyetinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($R = .56, R^2 = .31, F = 112.60$).

LGBT bireylerin yaşam memnuniyetine ilişkin toplam varyansın %27'si, yalnızlık düzeyleri ile açıklanabildiği görülmektedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçlarına bakıldığında yalnızlığın anlamlı olduğu ($B = 1.11, t = 9.66, p < .01$) tespit edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre yalnızlığın yaşam memnuniyetinin anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmektedir ($R = .52$, $R^2 = .27$, $F = 93.49$).

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonuçları, LGBT bireylerin yalnızlık düzeylerinin yaş ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Kim ve Fredriksen-Goldsen (2014) LGB bireylerle yaptıkları çalışmada yaşa göre yalnızlık düzeyinin farklılık gösterdiğini ve yaş ilerledikçe yalnızlığın arttığını ortaya koymuşlardır. Fokkema ve Kuyper (2009) da farklı yaş gruplarından LGB ve heteroseksüel bireylerle yürüttükleri çalışma sonucunda, gerek LGB gerekse heteroseksüellerde yaş ilerledikçe ve eğitim düzeyi arttıkça yalnızlığın arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Martin ve Knox (1997) eşcinsel erkeklerle yürüttükleri çalışmanın sonucunda katılımcıların yalnızlık düzeylerinin yaş, eğitim düzeyi ve gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini saptamışlardır. Literatürde araştırma sonuçlarını destekleyen ve desteklemeyen çalışmalar olduğu görülmektedir. LGBT bireylerin yalnızlık düzeyinin yaşa ve eğitim düzeyine göre farklılaşmaması ve literatürde farklı sonuçların yer alması, kültürel faktörlerin yalnızlık ve eğitim düzeyini etkileyebilmesi ve yalnızlığın daha çok içsel süreçleri barındıran bir kavram olması ile açıklanabilir. Yalnızlık kavramının gerek toplumsal gerekse psikolojik yalnızlık bağlamında ele alınmasının LGBT bireylerde daha ayrıntılı sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Bu değerlendirme daha sonra yapılacak çalışmalar açısından faydalı olacaktır.

LGBT bireylerin yaşam memnuniyeti düzeylerinin yaş ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre farklılaşmadığı görülmüştür. Literatürde LGBT bireylerin yaşam memnuniyeti düzeylerinin yaş ve eğitim düzeyine göre incelendiği gerek yurt içi gerekse yurt dışı çalışmaya ulaşılammış olması bu bulgunun başka çalışma sonuçları ile karşılaştırılmasına imkân vermemiştir. Bireyin sürdürmekte olduğu yaşamından ne kadar hoşlandığını ve memnun olduğunu ifade eden yaşam memnuniyetinin (Veenhoven, 1996) özellikle yaşla ve eğitim düzeyi ile artan hoşgörü ve kabul ile birlikte artması beklenebilir. LGBT bireylerin kendi gerçek durumlarını değerlendirmeleri ve bununla yüzleşebilmeleri ve bunu açıkça ifade edebilmeleri genellikle genç yetişkinlik ve yetişkinlik dönemlerine denk gelmektedir. Genç yetişkinlik ve yetişkinlik dönemi çocukluk ve ergenliğe göre daha çok yaşantı zenginliğine sahip oldukları ve kendilerini karşı karşıya kalabilecekleri eleştiri ve dışlanma ile mücadele edebilecek yeterlik ve güçte hissettikleri bir dönem olabilmektedir. Diğer yandan yaşamın hangi aşamasında olursa olsun, yaşı ve eğitim düzeyi ne olursa olsun bireyin tüm yaşamına ilişkin değerlendirmesini içeren yaşam memnuniyetinin bu değişkenlerden bağımsız olabileceği düşünülebilir. Bu nedenle LGBT bireylerin yaş ve eğitim düzeyine göre yaşam memnuniyetlerinin farklılık göstermemesi çalışma

grubu ve kültürel farklılıklarla açıklanabileceği gibi, yaş ve eğitim düzeyinin çalışma grubundaki LGBT bireylerin yaşam memnuniyetlerini belirleyici bir etkisinin olmadığı şeklinde de yorumlanabilir.

LGBT bireylerin sosyal uyum düzeylerinin yaşa göre farklılık göstermediği ancak eğitim düzeyine göre anlamlı şekilde farklılık gösterdiği bulunmuştur. Lisansüstü eğitim düzeyine sahip grubun sosyal uyumlarının yüksek olması; üniversite ortamının farklı kültür ve yaşantılara sahip bireyleri bir araya getiriyor olması, bireyin yeni ortam ve gruplara uyum sağlama becerisini geliştirme fırsatı yaratması açısından katkı sağlıyor olması ve kişinin sosyal ilişkilerinin çeşitlenmesine zemin hazırlıyor olması ile ilişkilendirilebilir. Diğer yandan Savcı (2015) Türkiye’de yaşamakta olan LGBT bireylerin bağımlılık ve sosyal uyum düzeylerini incelediği çalışmasının sonucunda LGBT bireylerin sosyal uyum düzeylerinin yaş ve eğitim değişkenlerine göre farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Bu farklı ve yetersiz sonuçlar, LGBT bireylerin sosyal uyumlarının değerlendirilmesine ilişkin daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. LGBT bireylerin yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyumlarının yaşa göre herhangi bir farklılık göstermemiş olması, ulaşılması zor olan bir katılımcı grup içerisinde yaşa göre dağılımın dengeli bir şekilde sağlanamamış olmasından kaynaklanıyor olabilir ve bu durum araştırma için bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir.

LGBT bireylerin yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyumları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Literatürde farklı sonuçlarla karşı karşıya kalınmaktadır. Hu ve diğerleri (2015) LGB bireylerin yaşam doyumu ve yalnızlık düzeyleri arasında anlamlı negatif yönde bir ilişki saptamışlardır. LGBT bireylerin toplum içerisindeyken sözel veya fiziksel şiddete uğramaya, dışlanmaya, ötekileştirilmeye; trans bireylerin ise sonu cinayete varan nefret eylemlerine maruz kaldıkları bilinmektedir. Bu olumsuz yaşantılardan kaçınmaya bağlı olarak LGBT bireylerin yalnızken kendilerini daha güvende hissettikleri söylenebilir. Yapılan çalışmalarla LGBT bireylerin yüksek anksiyete ve depresyon düzeyine sahip olduğu, intihar düşüncelerinin ve stres kaynaklarının daha fazla olduğu görülmüştür (Kates, Ranji, Beamesderfer, Salganicoff ve Dawson, 2015). LGBT bireyler, içinde yaşadıkları toplumun bir getirisi olarak düşük sosyal desteğe sahiptirler ve duygusal izolasyona maruz kalmaktadır. Bu durum, LGB’li bireylerin geleceğe ilişkin algıları olarak tanımlanan gelecek yönelimlerini kısıtlamakta (Çelik ve ark., 2017) ve yalnızlığa neden olmaktadır. Diğer yandan düşük benlik saygısına sahip LGBT bireylerin kendini etiketleme davranışı ile depresif belirtileri arasındaki pozitif ilişkinin bulunduğu (Feinstein, Davila, ve Yoneda, 2012), bireylerin fiziksel olarak farklı olmalarından kaynaklanan nedenlerle şiddet görme olasılıkları olduğuna inandıkları (Dürüst ve Çağlar, 2016) görülmektedir.

Diğerleri tarafından maruz kalınan olumsuz tutumlar ve zarar verici deneyimlerden yalnız kalarak kendilerini koruyor olmaları yaşamlarından memnun olmalarına neden olmuş olabilir.

Domínguez-Fuentes ve diğerleri (2012) LGBT bireylerin yaşam memnuniyetlerinin aile ve arkadaş çevresinden gelen duygusal ve sosyal destek ile pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu ilişkinin nedeni, LGBT bireylerin sosyal çevresinden gördüğü destek ve sosyal ilişkilerinden aldığı doyumla beraber sosyal uyum davranışının artması ve buna bağlı olarak yaşam memnuniyeti düzeyinin de artmış olması olabilir. Yapılan çalışmalar LGBT bireylerin özellikle aile kabulü ile daha yüksek benlik saygısı, daha fazla kendilik kabulü ve daha iyi bir genel sağlık durumuna sahip olduklarını belirtmişlerdir (Lannutti, 2016; Ryan ve diğ., 2010, Shilo ve Savaya, 2011). Bireyin içinde bulunduğu grubun normlarına göre inanç ve davranışlarını değiştirme eğilimi olarak tanımlanan uyum davranışı, geniş ölçüde sosyal ilişkileri içermektedir. Bireyin sosyal ilişkilerine dair motivasyonu arttıkça içinde bulunduğu grupla uyumunun da arttığı düşünülmektedir. LGBT bireylerde yüksek sosyal ağ boyutu ve sosyal desteğe sahip olmak, düşük depresyon olasılığı (Fredriksen-Goldsen ve diğ., 2013), yalnızlık (Kim & Fredriksen-Goldsen, 2014), yüksek düzeyde yaşam kalitesi (Fredriksen-Goldsen, Kim, Shiu, Goldsen, & Emler, 2015; Kim, Fredriksen-Goldsen, Bryan ve Muraco, 2017) ile ilişkili bulunmuştur. LGBT bireylerin her ne kadar toplumun geneli tarafından kabul görmediği bilinse de farklılıklara saygı gösteren, benzer cinsel kimlik ve yönelime sahip bireylerin bulunduğu, LGBT hareketini destekleyen bireylerin oluşturduğu grupların sayısı hem sosyal medyanın etkisi hem de dernekler aracılığıyla artmaktadır. Günümüz dünyasında bu gruplara ulaşabilmek ve dahil olmak çok daha kolay hale gelmiştir. Bu sosyal gruplardan, arkadaş çevresi ve aileden sosyal ve duygusal destek görebilmek, LGBT bireylerin sosyalleşmesine, sosyal uyum düzeylerinin artmasına ve bunun bir sonucu olarak yaşam memnuniyeti düzeyinin de artış olmasına neden olmuş olabilir. LGBT bireyler ilişkilerini ağırlıklı olarak bu gruplar üzerinden sürdürerek karşı karşıya kalacakları dışlanma ve eleştirilmenin olumsuz etkilerinden de kendilerini kısmen korumuş olmaktadır.

Günümüzde LGBT bireylere dönük farkındalığın artırılmasına ve homofobiye engel olmaya dönük çalışmalara rağmen toplumun önemli bir çoğunluğunun LGBT bireyleri hastalıklı ve sapkın olarak nitelendirdiği ve etiketlediği gözlenmektedir (Kaos GL, 2019; Kaos GL, 2020; Kaos GL, 2020). Okul, iş ve sosyal yaşamın her alanında ayrımcılık ve ötekileştirmenin psikolojik sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerine vurgu yapan, farklılıkları zenginlik olarak nitelendiren ve kabul edici bir atmosferin oluşturulması konusunda bilgilendirme ve bilinçlendirme, kamu spotu çalışmaları ile gerçekleştirilebilir. Psikolojik danışman ve diğer ruh sağlığı çalışanlarının eğitiminde, LGBT bireylere karşı farkındalığın ve bilincin oluşturulması konusunda uygulamaların yapılması da gerekli görülmektedir. Türkiye’de LGBT bireylerle yürütülen

çalışmaların sınırlı sayıda olması dikkat çekmektedir. İlerleyen yıllarda daha kapsamlı ve her bir cinsel yönelime dayalı ayrı ayrı çalışmaların yapılması literatürdeki boşluğun giderilmesi için faydalı olacaktır.

Bu çalışma literatüre katkı sağlamayı amaçlamakla birlikte bazı sınırlılıkları da içermektedir. Yalnızlık kavramının gerek toplumsal gerekse psikolojik yalnızlık bağlamında ele alınması, ayrıca LGBT bireylerin herhangi bir gruba üye olup olmadıkları ve grupla ilişkilerinin düzeyini değerlendirerek yalnızlık düzeylerinin incelenmesi daha ayrıntılı sonuçlar elde etme açısından faydalı olacaktır. Diğer yandan yalnızlık, yaşam memnuniyeti ve sosyal uyumu incelerken LGBT bireyleri bir bütün olarak ele almak yerine, lezbiyen, gey, biseksüel ve transseksüel bireyleri ayrı ayrı değerlendirmek daha kapsamlı ve geçerli sonuçlar elde etmek açısından önemli görülmektedir.

Sonuç olarak dünyada ve Türkiye’de LGBT bireyler çeşitli biçimlerde ön yargılar ve ayrımcılıklarla karşılaşmaktadır. LGBT kimliğini sahiplenme ve bu kimliği toplumsal alanda açık olarak yaşama, yeni mücadele alanlarını beraberinde getirmektedir. LGBT bireylerle ilgili yapılacak olan çalışmaların gerek literatüre gerekse bu sürece katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yazarın Notu:

Bu çalışma, birinci yazarın “LGBT Bireylerin Yalnızlık, Yaşam Memnuniyeti ve Sosyal Uyum Düzeylerinin İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Kaynakça

- Akın, A. ve Yalnız, A. (2015). Yaşam Memnuniyeti Ölçeği (YMÖ) Türkçe formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(54), 95-102.
- Akkaya, C., Sarandöl, A., Danacı, A. E., Sivrioğlu, E. Y., Kaya, E. ve Kirli, S. (2008). Sosyal Uyum Kendini Değerlendirme Ölçeği (SUKDÖ) Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3), 292-299.
- Buz, S. (2011). Lezbiyen gey biseksüel transseksüel travesti bireylerle sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 22(2), 137-148.
- Çelik, M., Sanberk, İ., & Şahin, İ. (2017). Türk LGB Bireylerin Yaşam Doyumlarının Yordamada Psikolojik Dayanıklılık. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1203-1213.
- Demir, A. (1989). UCLA yalnızlık ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Psikoloji Dergisi*, 7(23), 14-18.

- Detenber, B. H., Ho, S. S., Neo, R. L., Malik, S., & Cenite, M. (2013). Influence of value predispositions, interpersonal contact, and mediated exposure on public attitudes toward homosexuals in Singapore. *Asian Journal of Social Psychology*, 16(3), 181-196.
- Dominguez-Fuentes, J. M., Hombrados-Mendieta, M. I. & Garcia-Leiva, P. (2012). Social support and life satisfaction among gay men in Spain. *Journal Of Homosexuality*, 59(2), 241-255.
- Dürüst, Ç. ve Çağlar, M. (2016). LGBTQ bireylerin sosyal ve bireysel yaşam algılarının değerlendirilmesi. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counselling (TIJSEG)*, 4(2), 33-48.
- Erdoğan, B. ve Köten, E. (2015). "As kendini de hepimiz kurtulalım artık!": Sosyal dışlanmadan intihara LGBT gençler. *Alternative Politics*, 7(1), 142-167.
- Feinstein, B. A., Davila, J. & Yoneda, A. (2012). Self-concept and self-stigma in lesbians and gay men. *Psychology & Sexuality*, 3(2), 161-177.
- Fredriksen-Goldsen, K. I., Emler, C. A., Kim, H. J., Muraco, A., Erosheva, E. A., Goldsen, J., & Hoy - Ellis, C. P. (2013). The physical and mental health of lesbian, gay male, and bisexual (LGB) older adults: the role of key health indicators and risk and protective factors. *The Gerontologist*, 53, 664-675.
- Fokkema, T. & Kuyper, L. (2009). The relation between social embeddedness and loneliness among older lesbian, gay, and bisexual adults in the Netherlands. *Archives of Sexual Behavior*, 38(2), 264-275.
- Göregenli, M. (2006). Gruplararası ilişki ideolojisi olarak homofobi. Kaos GL, Geylerin ve lezbiyenlerin sorunları ve toplumsal barış için çözüm arayışları içinde (142-148). Ankara: Kaos GL Kitapları.
- Hu, J., Hu, J., Huang, G., & Zheng, X. (2016). Life satisfaction, self-esteem, and loneliness among LGB adults and heterosexual adults in China. *Journal of homosexuality*, 63(1), 72-86.
- Kaos GL. (2014). *Heteronormatif olmayan bir sosyal hizmet için*. http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/sosyal_hizmet_2018.pdf#page=27.
- Kaos GL. (2019). Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliğine Dayalı Şiddet ve Ayrımcılığa Karşı Koruma Üzerine Bağımsız Uzman Raporu. http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/birlesmis_milletler_cinsel_yonelim_ve_cinsi_yet_kimligine_dayali_siddet_ve_ayrimciliga_karsi_koruma.pdf

- Kaos GL. (2020). Homofobik ve Transfobik Nefret Söyleminin İnternet Seyri. http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/2019nefretsoylemi_internet_e_brosur2.pdf
- Kaos GL. (2020). Türkiye’de Özel Sektör Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İntersekslerin Durumu. http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/ozel_sektor_2019_web.pdf
- Kates, J., Ranji, U., Beamesderfer, A., Salganicoff, A., & Dawson, L. (2015). Health and access to care and coverage for Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender (LGBT) individuals in the US. http://lgbtbar.org/annual/wpcontent/uploads/sites/6/sites/9/2019/03/20190301_123314_26384.pdf
- Kim, H. J. & Fredriksen-Goldsen, K. I. (2014). Living arrangement and loneliness among lesbian, gay, and bisexual older adults. *The Gerontologist*, 56(3), 548-558.
- Kim, H. J., Fredriksen-Goldsen, K. I., Bryan, A. E., & Muraco, A. (2017). Social network types and mental health among LGBT older adults. *The Gerontologist*, 57, 84-94.
- Lannutti, P. (2016). The International Encyclopedia of Interpersonal Communication, First Edition. Edited by Charles R. Berger and Michael E. Roloff. John Wiley & Sons, Inc.
- Martin, J. I. & Knox, J. (1997). Loneliness and sexual risk behavior in gay men. *Psychological Reports*, 81(3), 815-825.
- May, R. (2000). *Kendini arayan insan* (A. Karpaz, Çev.). İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: Conceptual Issues and Research Evidence. *Psychology Bulletin*, 5 (129), 674–697.
- Phoenix, A., Frosh, S. & Pattman, R.(2003). Producing contradictory masculine subject positions: Narratives of threat, homophobia and bullying in 11-14 year old boys. *Journal of Social Issues*, 59, 179-195.
- Polimeni, A., Hardie, E., & Buzwell, S. (2000). Homophobia among Australian heterosexuals: The role of sex, gender role ideology and genderrole traits. *Current Research in Social Psychology*,5(4), 47-62.
- Ryan, C., & Rivers, I. (2003). Lesbian, gay, bisexual and transgender youth: Victimization and its correlates in the USA and UK. *Culture, Health and Sexuality*, 5, 103-119.

- Ryan, C., Russell, S. T., Huebner, D., Diaz, R., & Sanchez, J. (2010). Family acceptance in adolescence and the health of LGBT young adults. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing, 23*, 205–213.
- Sakallı-Uğurlu, N. (2006). Eşcinsellere İlişkin Tutumlar: Türkiye’de Yapılan Görgül Çalışmalar. *Türk Psikoloji Yazıları, 9*(17), 53-69.
- Savcı, G. (2015). *Türkiye’de yaşayan LGBT bireylerinde sosyal uyum ve bağımluluk ilişkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Shilo, G., & Savaya, R. (2011). Effects of family and friend support on LGB youths’ mental health and sexual orientation milestones. *Family Relations, 60*, 318–330.
- Strickland, B. R. (2011). *The Gale encyclopedia of psychology*. Gale group. <http://www.al-edu.com/wp-content/uploads/2014/05/Gale-Encyclopedia-of-Psychology-2nd-ed.-2001.pdf>
- Şah, U. (2012). Eşcinselliğe, Biseksüelliğe ve Transseksüelliğe İlişkin Tanımlamaların Homofobi ve LGBT Bireylerle Tanışıklık Düzeyi ile İlişkisi. *Psikoloji Çalışmaları, 32* (2), 23-49.
- Uluyol, F. M. (2016). Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime bağlı zorbalığa maruz kalma, sosyal destek ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişki. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 19*(2), 87-96.
- Veenhoven, R. (1996), “The Study of Life Satisfaction” (Ed.: W. E. Saris, R. Veenhoven, A. C. Scherpenzeel ve B. A. Bunting), *Comparative Study of Satisfaction with Life in Europ.*, Eötvös University Pres, 11-48.
- Yadegarfar, M., Meinhold-Bergmann, M. E., & Ho, R. (2014). Family rejection, social isolation, and loneliness as predictors of negative health outcomes (depression, suicidal ideation, and sexual risk behavior) among Thai male-to-female transgender adolescents. *Journal of LGBT Youth, 11*(4), 347-363.

Gender As The Missing Component In The Turkish Climate Change Policies And Academic Papers

İklim Değişikliği Politikalarının ve Akademik Makalelerin Toplumsal Cinsiyet Perspektifi Açısından Sorgulanması

Rakibe Külcür*

Abstract: Turkey is extremely vulnerable to the adverse consequences of climate change due to its location. The effects of climate change are not gender neutral and women are more vulnerable than men to adverse effects of climate change. Although the implications of gender in relation to climate change has been extensively researched in the Global South and has started to emerge in the Global North, gender dimensions and analysis of climate change is absent from public policy discussions and academic papers in Turkey. This paper has a dual aim of revealing the gender invisibility with regard to climate change in academic literature and in the national climate change policies in Turkey as well as of increasing the academic understanding of gender dimensions of climate change to inform the public policy in the country. To this end, a combination of broad systematic literature review and document analysis method were used. In addition, decision-making bodies were analysed. I argue that the absence of critical gender analysis in policy and research in relation to climate change reduces the country's ability to develop adequate adaptation and mitigation strategies since the impacts of climate change can exacerbate existing inequalities with regard to gender. This failure may weaken Turkey's positions in the international climate change politics and the harmonisation with the European Union.

Keywords: Climate Change, Gender, Turkey, Environmental Policies, Gender Mainstreaming.

Öz: Türkiye hassas bir iklim kuşağında olduğu için iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine maruzdur. İklim değişikliğinin etkileri toplumsal cinsiyet ekseninde farklıdır. Bu farklı etkiler, güney yarım küre ülkeleri diye de adlandırılan ekonomik açıdan gelişmemiş ülkelerde yeterince araştırılmış ve genelde kuzey yarım kürede bulunan gelişmiş ülkelerde araştırılmaya başlanmış olmasına rağmen, Türkiye'de hem ulusal iklim değişikliği politikalarında hem de akademik çalışmalarda ihmal edilmektedir. Bu makale, bu eksikliği ortaya çıkarmayı ve araştırmayı ve iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet eksenindeki farklı etkilerini aydınlatmayı ve böylece ilgili politikalara yön vermeyi amaçlamaktadır. Bunun için, akademik makaleleri kapsayan sistematik literatür taraması yapılarak ayrıca ulusal iklim değişikliği politika belgeleri ve karar alma mekanizmaları analiz edildi. Toplumsal cinsiyet analizlerinin iklim değişikliği politikalarında ve araştırmalarında ihmal edilmesi, ülkenin iklim değişikliğine uyum ve etkilerinin azaltılması politikalarının

*Dr., Researcher and founder of RK Unternehmensberatung, 6060 Hall i.T. Austria, rakibe.k@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-1874-2822

gücünü azaltmaktadır, çünkü iklim değişikliği toplumsal cinsiyet farklarını ağırlaştırabilir. Ayrıca bu ihmal, Türkiye'nin uluslararası iklim değişikliği politikalarında konumunu ve Avrupa Birliği ile uyumunu da zayıflatabilir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Toplumsal Cinsiyet, Türkiye, Çevre Politikaları, Ana-akımlaştırma.

Genişletilmiş Özet

Türkiye orta kuşağın güneyinde subtropikal bölgede Ekvator'a yakın konumlandığı için iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine maruzdur. Bu nedenle iklim değişikliğinin etkileri son yıllarda daha belirgin hale gelmiştir. İklim değişikliğinin olumsuz etkileri arasında kuraklık, olağanüstü hava olayları gibi doğrudan doğruya iklime bağlı olan faktörler ve arazi kullanımındaki değişiklikler ile sosyoekonomik ve çok boyutlu eşitsizliklerden doğan ama doğrudan iklim değişikliğinden kaynaklanmayan etkiler de bulunmaktadır.

İklim değişikliğinin kadınlar ve erkekler üzerinde etkileri farklıdır (cinsiyete özgü sonuçlar) ve kadınlar bu etkilerden erkeklere göre daha orantısız etkilenmektedirler. Bu durumun nedenleri arasında kadınların toplum, üretim ve ev yaşamına dair toplumsal cinsiyet rolleri bulunmaktadır. Ayrıca, kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik marjinalleşmesi bu kırılgenlikte önemli rol oynamaktadır, çünkü kadınlar iklim değişikliğine uyum ve değişim etkilerinin hafifletilmesindeki araçlar olan eğitim, bilgi ve kaynaklara erişimde erkeklere göre daha dezavantajlıdır. Dolayısıyla bunlar üzerindeki kontrolleri de daha azdır. İklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasında adaptasyon ve risk yönetimi stratejileri kritik rol oynamaktadır. Bu nedenle kadınların karar alma mekanizmalarında yeterince temsil edilmesi ve kendilerini etkileyen kararlarda söz sahibi olmaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra, iklim değişikliğinin yoksul ve marjinal gruplara etkisi daha fazladır. Çünkü, çevre sorunlarına ve bunun getirdiği etkilere en açık ve savunmasız olan kişiler yoksulluk içinde yaşayan ve uyum sağlamada politik, ekonomik ve örgütsel kapasiteye daha az sahip kişilerdir.

Öte yandan, akademik araştırmaların yeni bilgilerin üretimine, dönüşümüne ve yaygınlaştırılmasına katkısı azımsanamaz. Akademik araştırmalar aynı zamanda, strateji ve politika belgelerini de etkilemektedirler. Ülkemizde kadın araştırmaları merkezlerinin sayısının yüksek olması ve iklim değişikliğinin Türkiye'de giderek artan bir akademik araştırma alanı olduğu göz önüne alındığında, iklim değişikliğinin cinsiyet boyutlarının akademik tartışmalara dahil edilmesi beklenmelidir. Bu farklı etkiler, güney yarım küre ülkeleri diye de adlandırılan ekonomik açıdan gelişmemiş ülkelerde yeterince araştırılmış ve genelde kuzey yarım kürede bulunan gelişmiş ülkelerde araştırılmaya başlanmıştır.

İklim değişikliği ve toplumsal cinsiyet bağlantısının Türkiye’de ulusal iklim değişikliği politikalarında ve akademik çalışmalarda araştırılması önem taşımaktadır. Bu makale, bu eksikliği ortaya çıkarmayı, iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet eksenindeki farklı etkilerini aydınlatmayı ve böylece ilgili politikalara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, akademik makaleleri kapsayan sistematik literatür taraması yapılmış, ayrıca ulusal iklim değişikliği politika belgeleri ve karar alma mekanizmaları analiz edilmiştir. Bu araştırma sonucunda, iklim değişikliği ile ilgili makale sayısının hızla artmasına rağmen, iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet eksenindeki farklı etkilerinin ülkemizdeki yayımlanan akademik çalışmalarda ihmal edildiği görülmüştür. Ayrıca, araştırma kadınların politika ve ilgili bakanlık pozisyonlarını da kapsayan karar alma mekanizmalarındaki sayılarının oldukça sınırlı olduğunu ve Türkiye’de toplumsal cinsiyet anaakımlaştırma (Gender Mainstreaming) stratejisinin olmadığını; dolayısıyla bu konuda var olan eksikliğin giderilmesine yönelik bir çalışmanın olmadığını göstermektedir. Bunun yanında, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne göre, Türkiye’nin Birleşmiş Milletler’e sunduğu Ulusal Bildirim Belgeleri ve İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planları ve Strateji Belgeleri araştırıldığında, iklim değişikliğinin toplumsal cinsiyet eksenindeki farklı etkilerinin ülkemiz için somut anlamda analizinin yapılmadığı ve bu konuda yapılan atıfların da yüzeysel ve sembolik olarak kullanıldığı ve bu konuda herhangi bir eylem planının olmadığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet analizinin, iklim değişikliği politikalarında ve araştırmalarında ihmal edilmesi, ülkenin iklim değişikliğine uyum ve etkilerinin azaltılması politikalarının gücünü zayıflatmaktadır. Sonuç olarak bu ihmal iklim değişikliği nedeniyle toplumsal cinsiyet farklarını ağırlaştırabildiği gibi Türkiye’nin uluslararası iklim değişikliği politikalarında konumunu ve Avrupa Birliği ile uyumunu da zayıflatabilir.

Introduction

Turkey is an important country due to its strategic geopolitical position between Europe and Asia and the size of its economy¹ and population. As a Muslim-majority country, it has a unique position since it was re-established in 1923 as a secular modern state. Major political, social and economic reforms were introduced until 1938 by M. K. Atatürk to transform the country where secularism and liberation and emancipation of women played a central element in the reforms (Inan, 1982) when basic women’s rights were considered as radical in the West (White, 2003). Furthermore, the Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) was signed by Turkey and the country committed itself to achieve equality between women and men as well as to empower women in decision making. Turkey is also expected to

¹ Turkey is among the largest trade partners of the European Union (Eurostat 2020).

harmonise its national legislation with the European Union (EU)'s *acquis* as part of the accession process and the EU promotes strong climate action.

Turkey is extremely vulnerable to the adverse consequences of climate change since the consequences of climate change have been predicted to be more severe in the Eastern Mediterranean Basin (MedECC, 2019). It has been acknowledged that climate change related risk assessments should include exposure and vulnerability and it 'is important to include the widest possible range of impacts' (IPCC, 2014: 13). Since differential risks are greater for disadvantaged people (IPCC, 2014), adaptation to the climate change requires evidence-based risk assessment to inform public policy (UNFCCC, 2019). Gender plays an important aspect since it is known that the effects of climate change on women and men vary (UN, 2019a). The factors responsible for the gender-specific characteristics of climate change are linked to historical and existing gender inequalities² and discrimination (UN, 2019a). Hence, it is vital to conduct gender analysis and understand climate change through gender and power relations because poor and marginalised people have less ability to cope with its consequences (Kronsell, 2017).

Gender has been identified as an important element in research (Coltrane, 2000). Moreover, integration of gender considerations in climate change related issues is vital (UNFCCC, 2020). Although inequalities are the outcome of different factors including location, experience, and power relations and intersectionality³ plays an important role in inequities including age, race, disability, class, and religion in climate change policies, this paper focuses on gender because gender issues seems to neglected in the national climate change policies in Turkey.

Academic papers contribute to the production and dissemination of knowledge and academic research is likely to influence policy making (Beck et al., 2019; Boa et al., 2010). The gender related implications of climate change have been extensively researched worldwide, but gender dimensions and analysis of climate change are absent from the public climate change policies and academic literature in Turkey.

This paper has a dual aim of revealing the gender invisibility with regard to climate change in academic literature and in the national climate change policies in Turkey as well as of increasing the academic understanding of gender dimensions of climate change to inform the public policy in the country. I argue that the neglect of gender aspects⁴ in relation to climate change reduces the country's ability to respond and adapt to the consequences of climate change, particularly taken

² Gender inequalities can be measured by certain indicators including labour market participation, involvement and empowerment in decision making (UNDP, 2020).

³ Which is the interplay of gender with other vectors of disadvantage.

⁴ It covers women's involvement as well as a recognition of the gendered impacts of climate change.

into account that women have been identified as important agents of both adaptation and mitigation to climate change (UN, 2018b).

The following section will provide the methodology and an overview of the gendered effects of climate change, followed by the literature review section on climate change to reveal the invisibility of gender in academic papers as well as in the national public policy documents in Turkey.

Methodology

In order to explore the neglected gender aspects both in climate change policies and academic research, a combination of broad systematic literature review and document analysis method were used. Firstly, a literature search process was conducted in the peer reviewed Turkish journals using the databases Google scholar, DergiPark, Web of Science Core Collection published between 1975 – 2020⁵ in English and Turkish as well as YÖK Akademik website. This was done to examine Turkish academic literature on climate change in relation to gender. I used the search terms including ‘climate change, gender, Turkey’ and ‘climate change, gender’⁶ in Turkish and English. Secondly, I examined the climate change related papers, in Turkish and English, to see whether they included any of the term ‘woman’, ‘gender’, ‘gender inequalities’, ‘Gender Mainstreaming’. Moreover, I also analysed the official Turkish national policy documents on climate change, in terms of gendered implications of climate change, published by the Ministry of Environment and Urbanisation.

In addition, I examined the gender compositions of decision-making bodies in the country since I believe that the information on gender representation in policy making can also shed a light on the existing and future development of climate change policies in the country.

Gender Dimensions of Climate Change

Climate change influences lives of people and it is known that the consequences of climate change vary for women and men (gender-specific consequences) with regard to vulnerability as well as adaptive capacity due to women’s roles in society, production and domestic life. The social, political and economic marginalisation of women plays an important role in vulnerability. Adaptation and mitigation to climate change are closely linked to factors including wealth, education, skills, information, access to and control to resources as well as to the decision-making process.

⁵ Until 1 August 2020.

⁶ İklim değişikliği, toplumsal cinsiyet, Türkiye.

Climate change hits the poor and marginalised people the hardest (CEEa, 2009). The impacts of environmental problems are heaviest on people who have less political, economic and organisational capacity to adapt. Women particularly women-headed households, are poorer as a result of various factors including unequal opportunities in education/career; gendered differences in women's labour market participation, gender pay gaps and lower pension entitlements (OECD, 2020). Because women are more likely to have jobs that are at the lower end of the pay scale, they have less resources and influence over family finances. Particularly, female-headed households are more likely to live in poor-quality housing (European Union, 2015), therefore they are at greater risk when their homes are threatened. In Turkey, gender gaps remain large due to patriarchal relations, which are reflected in labour force participation, educational attainment and decision-making (OECD, 2018). In comparison to the OECD average of 64%, in Turkey female labor force participation is very low (29,3%) and women are still 20% less likely than men to attain upper secondary (lise) or tertiary degrees (OECD, 2018). Therefore, the possibility of Turkish women to live below 50% of the median income is higher than men (UN, 2020) which makes particularly female headed households more vulnerable.

It is known that gender inequalities and relations play a vital role with regard to vulnerability and adaptation to climate change (UN, 2019). Despite significant variation in levels of so-called growth and development between rich and poor countries, women have remarkably similar roles, responsibilities and patriarchal experiences worldwide, including gendered divisions of labour by which women are usually the primary caregivers (WEF, 2020). Although it could be argued that gender is constructed differently in different places, women face gendered division of domestic labour in all societies. As a consequence of increased extreme weather events (heavy rain, storms, flooding, heatwaves and droughts epidemics) caring responsibilities are intensified as in extraordinary times the number of people in need increases. Consequently, women's domestic labour and care giving responsibilities increase. Women are also dominated in caring occupations such as nursing and therapy. An analysis conducted in more than 100 countries clearly shows that 70% of workers in the social and health sector⁷ are women (Boniol et al., 2019; Ilkcaracan, 2016), where the workload during extreme events intensifies. These workers face an elevated risk as it has been reported that 72% of health workers in Spain and 66% in Italy that were infected with COVID-19 were women (UN Women, 2020). In Turkey, during the recent pandemic, healthcare workers have faced increased violence from the relatives of COVID-19 patients as they demand more services including visiting rights (Birgun, 2020).

⁷ In Turkey, the percentage of female students in the health sector related studies is %78,5 (YÖK, 2020).

Extreme weather events may also provide a challenging task for women when it comes to secure food and clean water for their dependants and restricted mobility and gendered practices increase exposure to risk (WHO, 2012). The research undertaken from 1981 to 2002 in 141 countries showed that due to disasters, women's life expectancy decreases more than men's (UNDP, 2010). Gendered social factors increase women's vulnerability to disasters among other things due to socio-cultural norms and restricted livelihood options. As an example, higher number of women and children died in the Van⁸ earthquake in 2011, which occurred at daytime on Sunday, due to the social norms that force women to stay at home (Işık et al., 2015). Women also suffer disproportionately during post-disasters if a gender perspective is not integrated and special needs of women and girls including those of pregnant and breast-feeding women are not met (Chindarkar, 2012; UNDP, 2016).

Although vulnerability to climate change goes beyond biological differences between women and men, climate change affects men and women's health differently. Women face increased health consequences including stress-related illnesses, an increased vulnerability to infectious diseases, and risk of malnutrition. For example, pregnant women have certain health and nutritional demands that make them more vulnerable to diseases such as vector-borne diseases (Enarson and Chakrabarti, 2009) and climate related risks including heat increases 'propensity for hypertensive crises and stillbirth and during climate-related disasters, women suffer disproportionate mortality, and survivors experience decreased life expectancy' (Sorensen, Murray, Lemery, & Balbus, 2018: 2-3).

It has been documented that regardless of whether they are located in the Global South or North, women face increased domestic and sexual violence during emergencies and disasters (Sanz-Barbero et al., 2018) as it was reported after the Marmara earthquake in 1999 (Pincha, 2009). A growing number of calls for domestic violence helplines and shelters across the world and in Turkey have also been observed during the COVID-19 pandemic lock down in 2020 (UN Women, 2020; Sözcü, 2020).

Climate Change And Turkey

The effects of climate change have been more evident over the past years in Turkey. The impacts arise from direct and indirect climate related hazards like extreme weather events, vulnerability from non-climatic factors including land use change, socio-economic and multidimensional inequalities (IPCC, 2014). While in the Mediterranean basin the temperature is expected to increase 1°C to 2°C, in Turkey the average increase is estimated to be higher, namely

⁸ Southeastern Turkey.

2.5°C to 4°C, over the period from 2071 to 2100 compared to the baseline period from 1971 to 2000 (EEA, 2017).

The adverse effects of climate change have been experienced in diverse ways in Turkey, including unpredictable and extreme weather events including floods, frosts, hails, droughts and heat waves. Turkey is highly vulnerable to water resources depletion, land degradation, forest fires, loss of biological diversity and desertification (Türkeş, 2018; Bucak et al., 2017; Aktaş, 2014). Although annual number of precipitation days and rainfall is expected to be reduced, the intensity and frequency of rainfall is anticipated to increase, which will lead to water shortages (water insecurity) as well as water-related hazards such as severe and frequent floods (Turkes et al., 2020; Yilmaz, 2015). In 2017, the damage due to the floods and landslides in the Mediterranean and Black Sea regions was around 2 billion USD (UNDP, 2020a). Substantial adverse impacts will increasingly be seen on the agriculture, tourism, energy and transportation sectors (OECD, 2019). As an example, the agriculture sector will be impacted due to the climate change induced impacts and potential rise in food insecurity is expected due to considerable losses of crops (Gürsoy, 2020; Dudu and Çakmak, 2018). Moreover, having 8333 km of coastline, the sea-level rise will impact the coastal zones, marine ecosystems and freshwater resources adversely (Özyurt and Ergin, 2009; Demirkesen et al., 2008). Since the vast majority of the country's Gross National Product (GNP) is produced in the cities located at the coastal strip including Marmara, the related loss and adaptation costs are expected to be high on the economy (Karaca and Nicholls, 2008).

Given that environmental factors have a significant effect on migration, and climate change shapes patterns of migration (Kaczan and Orgill-Meyer, 2020), worldwide more than 25 million environmental refugees are expected to be moving within their countries or across borders by 2050 to escape the consequences of severe environmental problems including climate change (IOM, 2020). Gendered dimensions of migration are widely accepted. It is known that exposure to risks and threat are high for women migrants (Mahon, 2020; UNHCR, 2020). Turkey has already been facing mass migration problem as a transit route for irregular migrants to the western European countries due to its proximate location to the conflict and natural disaster-prone areas. Climate-driven migration is anticipated to increase within and outside Turkey, particularly due to climate-induced displacement from the Middle East and Sub-Saharan Africa as a direct consequence of environmental degradation, sea level rise as well as from political and social unrests triggered by climate change (Linares et al., 2020; Lieven, 2020; Bozoglu et al., 2019; Gorguner et al., 2019).

Moreover, past disasters have proven that it is important to involve women in disaster relief. As an example, the absence of women's consultation in the planning and construction of shelter

houses after the 1999 Earthquake in the Marmara Region in Turkey resulted in inappropriate temporary housing facilities for families (Yonder et al., 2005).

The following section will review the academic literature on gender and environment.

Gender And Climate Change In Scientific Discourse

Scholars of ecofeminism formulated the connections between gender and environment in the 1970s (D'Eaubonne, 1974; Daly, 2016; Griffin, 1978; Merchant, 1996; Shiva, 1988). They explored a number of issues including how gender inequality plays an important role in shaping environment-human relations, environmental degradation and natural resource use (Goldman and Schurman, 2000). Ecofeminists suggest that the exploitation of nature and the domination and oppression of women are interlinked (Agarwal, 1992; Plumwood, 2002; Shiva, 1988) through a common dominant world view of hierarchy and exploitation by a privileged elite. Ecofeminism provides insights into that environmental degradation is not gender neutral which needs to be taken into account by decision makers.

Ecofeminist philosophy influenced other theories of environmental feminism including feminist political ecology (FPE), which has evolved since it emerged in the 1990s. FPE explores power relations with gender aspects. By analysing relations between nature and society through the gender lens, FPE offers a significant contribution to gender issues. It has addressed a number of issues including ecological, political and economic relations of power such as resource distribution; the differential challenges and opportunities that women and men have; scales; migration; intersectionality; environmental injustices (Elmhirst, 2015; Nightingale, 2006; Rocheleau, Thomas-Slayter & Wangari, 2013). Moreover, materialist ecofeminism (Barry, 1998; Mellor, 2000) provides ways of understanding the gender division of labour as well as, by offering a discussion on the low value jointly accorded to women and nature, the interlinkages between the domination of the environment and women.

Worldwide gendered impacts of climate change have begun to be well established in academic research. A wide range of evidence-based literature in the Global North and Global South shows the importance of gender responsive climate change policies. Scholars have examined factors including, as a power relationship, how gender impacts strategies in relation to climate change (Kronsell, 2017); the gendered dimensions of climate change and the public policy issues (Buckingham & Külçür, 2017); climate change impacts on gender relations (Nelson et al., 2002); adaptation and vulnerability (Kendall and Spang 2020; Jerneck, 2018); activism and climate change (Geiger and Swim, 2018) and climate justice (MacGregor, 2019).

In Turkey, as an interdisciplinary field of academic study ‘gender and women's studies’ trace back to early 1990s, when women's studies were accepted as an independent academic discipline after the formation of the Women’s Studies Centre (Kadın Araştırmaları Merkezi) at University of Istanbul (Parmaksız, 2019). Currently, there are more than 85 Women’s Studies Centres at universities in Turkey which have the potential to contribute to academic feminism.

Given the high number of women’s studies centres and considering that climate change is a growing field of academic enquiry in Turkey, it could be expected gender dimensions of climate change to be included in the academic discussions. I have used a systematic literature review to test this assumption. A broad literature search in Turkish peer reviewed academic papers on climate change in Turkish and English was undertaken to see whether gendered implications of climate change have been explored. The first search terms were ‘climate change, gender, Turkey’ and ‘climate change, gender’. The search results showed almost no relevant articles (except Külcür et al., 2019) for the search criteria ‘climate change, gender, Turkey’. The search terms ‘gender and climate change’ showed only few papers including (Talu, 2016) where she provides an overall view of the gendered impacts.

Then, I conducted systematic qualitative analysis throughout the scanning process in the climate change related papers that I found. I searched for ‘woman’, ‘gender’, ‘gender inequalities’, ‘Gender Mainstreaming’ in the papers. I analysed the papers, both the abstracts and contents to see if they included any of the search terms. The papers on climate change mainly consider agricultural and economic impacts (Yeldan, 2017; Aydınlı and Cresser, 2008), security (Albayrakoğlu, 2011) and food security (Gürsoy, 2020) and they do not include any gendered aspects or implications of climate change although these issues are closely linked to gender. In the few papers where the term ‘gender’ was used, gender was only used as a variable on perceptions and public awareness regarding climate change in addition to other variables including education level, age and marital status (Ergun and Rivas, 2019; Korkmaz, 2018; Ateş et al., 2017).

This examination reveals that gendered implications or inequalities of climate change have been largely absent in academic literature in Turkey. It is not surprising that gender is completely non-existent in the climate change related scientific literature (see for example, Demirci & Peker, 2008) since science is still a masculine arena as Harding (1986) argued more than 30 years ago. However, it is surprising that both, old and recently published papers on climate change by Turkish scholars, resulted in similar outcomes, namely invisibility of women and gender in relation to climate change (exception Yıldız & Kovancı, 2020; Kovancı, 2017 and Alıca, 2017). Even in the relatively recent paper, where the climate change impacts are discussed on the basis of global,

regional and urban level by female academics (see Kahraman & Şenol, 2018) or the paper that examines the issues related to climate change as a public policy problem (see Demirci, 2015) the words 'gender or woman' are non-existent. This is surprising considering that Turkish universities participate in the European research area where they have been actively taking part since 2002 to the EU Framework Programmes. Moreover, there is an Academic Network platform for European Union Studies (A-NEST) where the academics can exchange information and publications.

The invisibility of gender could be due to the gender denial in academic community or because the fact that climate related discussions in the country follow a male agenda and rather concentrate on technological and scientific methods to combat climate change related issues. More importantly, I argue that the blindness in the academic community has also impacts on climate change related public policies in the country since research contributes to advancing knowledge and informs decision-making. Hence, public policy developers are influenced by academic research as they refer to academic literature when policy documents are drafted. I will explore this in the following section.

Decision-Making Structures And Climate Change Policies in Turkey

Decision-making bodies

Turkey has high level of Greenhouse Gases (GHG) (526 MtCO₂e) and the increase in emissions has been the largest among the OECD countries over the last decade due to the growth of its population and economy (OECD, 2019). Turkey aims to contribute to climate change efforts and reduce its GHG emissions by 21% from business as usual level by 2030 (INDC, 2015) and it is vital to develop solid policy analysis and plans.

Decision-making plays a crucial role for adaptation and mitigation strategies because of the complex adaptation and risk management strategies. An iterative risk management (Figure 1) is suggested in adaptation to climate change where 'multiple feedbacks and people and knowledge shape the process and its outcomes' (IPCC, 2014: 9).

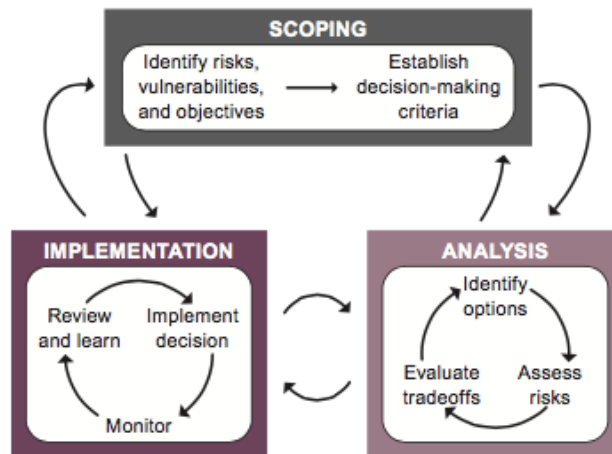

Figure 1: Climate change related iterative risk management process,

Source: (IPCC 2014: 9)

Procedural justice and ethical considerations are important in climate change governance to ensure fair involvement of all impacted parties in decision-making procedure (Grasso and Sacchi, 2015). In 1992 the United Nations (UN) Agenda 21 identified women as a particularly disadvantaged group and urged governments to collect information on target groups and evaluate gender specific programmes. Under the UN Gender Mainstreaming (GM) (UN, 2018), women's participation shall be achieved at all levels of decision-making to reach a gender balance.

Women are absent in decision-making bodies in Turkey and more importantly there is a lack of government commitment on gender issues. The Climate Change Coordination Board of the Ministry of Environment assists with the climate change strategy and policy development in the country. Despite the UN call in 1992 to 'formulate and implement well-defined national policies, strategies and guidelines in order to achieve equality in all aspects of society and to increase the number of women as decision makers and women in environment and development fields' (UN, 1992), both the Board and the Department are male dominated at senior management positions (Table 1).

Table 1. Male domination in senior positions at the Ministry of Environment and Urbanisation).

Directorate General (DG)	% in senior roles (M) ⁹	Head of the department/DG
DG EIA, Permits and Inspection	90% (8 out of 9)	M
DG Environmental Management ¹⁰	80% (8 out of 10)	M
DG Protection of Natural Resources	90% (9 out of 10)	M
DG Local Management	100% (9 out of 9)	M
DG Strategic Planning	90% (5 out of 6)	M
DG Infrastructure and Urban Transformation	73% (11 out of 15)	M

Source: (MoEU, 2020b)

This bias is apparent at all levels in decision making, both in terms of participatory exclusion and in terms of under representation in authorities. For example, there are 18 committees playing an important role in the planning and preparation of regulations in the Turkish Parliament. Except for the equal opportunities for woman and men committee, all the committees are by far male dominated (Table 2).

Table 2. Women's representation at the Turkish Parliament/Parliamentary Committees.

Institution	(Men %)	Head
Members of the Parliament	82,52	M (chairperson)
Environment Committee (Parliament)	92 (23 out of 25)	M
Committee of Justice	88 (23 out of 26)	M
Committee of the EU Harmonisation	76 (20 out of 26)	M
Committee of Agriculture, Forestry and Rural Affairs	92 (24 out of 26)	M

Source: (TBMM, 2020)

Similarly, only 4 female mayors out of 81 cities were elected in the last local elections on 31 March 2019 (TBB, 2020) and currently (July 2020) only 2 out of 81 of the governors appointed are women (MoI, 2020). Also, there is a clear male domination in all ministries, namely 15 out of 17 ministers at the presidential cabinet is male (TCCB, 2020). It is therefore not surprising that the senior roles at the Ministry of Environment and Urbanisation, that has a crucial role in the

⁹ Management positions including managers and heads of departments.

¹⁰ The Climate Change Department is under this DG and the Head of the Department is male.

preparation and implementation of the climate change policies in the country, are mainly occupied by men. Most importantly, currently there is no affirmative action to overcome this power order. This lack of participation in senior roles renders women to influence decisions and policies that impact them directly.

I acknowledge that not all women experience gendered practices in the same way and intersectionality can play an important role to reveal multiple forms of oppression. However, ‘power provides the ability to act and to affect’ (Nightingale, 2019: 21), and currently, politics and ministries that play an important role in the design/implementation of climate change policies are highly male dominated in Turkey. This is not surprising considering the conservative public policy change over the last decades where the society has been moved in a more conservative direction and women have been disempowered (Güneş-Ayata and Doğangün, 2017; Zeytinoglu and Bonnabeauis, 2015). Despite the early liberalisation of Turkish women between 1920-1935¹¹, traditional gender roles remain intact (neo-conservatism and neo-traditionalism), gendered employment patterns and violence towards women are increasing. At political level, conventional gender relations are normalised and frequent speeches are given to disempower women by putting family as a priority on women’s life, reinforcing motherhood¹² as a women’s biological destiny idea and imposing behaviour and dress codes for women in public spaces. A close examination of regulatory and policy instruments passed after 2002 shows a clear ‘incomplete and highly contradictory attitude regarding work and family life reconciliation’ (Kazanoğlu, 2019: 2), which reinforced the existing patriarchal norms and roles. As an indicator, currently Turkey has a SIGI Value¹³ of 25%, which is classified as low (OECD, 2019b).

Although climate change debate has gained prominence at policy level in Turkey, the gendered impacts of climate change have still been neglected on the political agenda which will be discussed in the following heading.

National Climate Change Public Policy Documents

Turkey became a party to the UNFCCC in 2009. A number of policy documents setting climate change objectives and action plans as well as the National Communication submitted to

¹¹ In 1926 the adopted Civil Code aimed to establish gender equality and to change gender relations. The Code banned polygamy, women were granted equal rights including in employment, divorce, custody of children and inheritance. By 1935, Turkish women were granted universal full suffrage in national and local elections.

¹² Urging women to have at least three children.

¹³ The Gender Index (SIGI) of the OECD measures discrimination against women in social institutions across 180 countries. It takes into account laws, social norms and practices and captures the underlying drivers of gender inequality to provide the data necessary for transformative policy-change (OECD, 2020a).

the UNFCCC have been published. First, the documents that are displayed as the current documents on the Ministry of Environment and Urbanisation's websites¹⁴ were examined.

- The National Climate Change Strategy (2010-2020) (MoEU 2010) and its updated version (2020-2023) (MoEU, 2020a),
- The National Climate Change Adaptation Strategy and Action Plan (2011-2023) (MoEU, 2012) and
- The 7th National Communication to the UNFCCC of 2018 (MoEU, 2018).

The National Climate Change Strategy (2010-2020) document is considered as the central policy document by the Ministry of Environment and Urbanisation. The document sets out objectives to be achieved in short, medium and long term (1 to 10 years period). The document was developed 'through an effective working process by the participation of public institutions, private sector establishments, non-governmental organizations and universities, and was approved by the Prime Ministry Higher Planning Council' (MoEU, 2010: 3). Since some non-governmental organisations and universities were involved in the preparation, it could be expected that it includes a gender perspective.

Considering a number of factors including the gender invisibility in ENGOS' environmental campaigns (Külçür et al., 2019), no affirmative action on empowering women in decision-making (neo-conservatism) as well as the lack of gendered implications of climate change in academic community, it is not surprising that in Turkey climate change related public policies are gendered. The gender differentiated effects of climate change is barely mentioned in the Plan.

The National Climate Change Strategy (2010-2020) and the National Climate Change Action Plan (TNCCAP) (2011-2023) were prepared to fulfil the UNFCCC obligations and to reduce Green House Gas (GHG) emissions. In the introduction section of the Action Plan 'Gender Mainstreaming' is mentioned very briefly, and it is stated that 'it was given attention to integrate gender issues into the policies and strategies to combat climate change' (TNCCAP: 1), however, the plan does not include any gender aspects or any hint regarding how to attain Gender Mainstreaming (GM). More importantly, the updated version of the National Climate Change Strategy (2020-2023) does not include any reference to gender or women.

The National Climate Change Adaptation Strategy and Action Plan (2011-2023) aims to set up an action plan. To this end, a number of issues are pointed out to be important including resources management, biodiversity, natural hazards management, agriculture and food security

¹⁴ <https://cygm.csb.gov.tr/iklim-degisikligi-i-84367> and <https://iklim.csb.gov.tr/strateji-belgeleri-i-305>

and human health. Gender equality is mentioned in only one instance as important for climate change adaptation. The plan briefly mentions some gendered impacts including natural disasters and vector borne diseases, but it does not include any gender perspective, apart from mentioning gender in few instances such as awareness rising, nor it provides any concrete measures for gendered implications. In one instant, it is acknowledged that 70% of farmers in Turkey are women and therefore they face adverse consequences (health effects and losses in crop production) due to climate change (p.29). It is also acknowledged in the Plan that ‘in Turkey the research on the gendered impacts of climate change in relation to agriculture is very limited’ (p.29).

Similarly, the 7th National Communication of Turkey which was submitted to the UNFCCC does not address any gendered implications. Women are mentioned solely with regard to ‘awareness raising on sustainability of forestlands’ (p.108) and ‘energy consumption’ (p.228) due to the assumption of gender roles within families and the unequal involvement in household chores between men and women, which, again, reflects patriarchal policy making. Although, this official document states that women can be key agents in achieving sustainability in relation to forestlands, Gender Mainstreaming is also absent in the document.

Moreover, I also examined the previous National Climate Change Adaptation Strategy and Action Plan of Turkey of 2011 to see whether it included any gender dimensions. The document mentions ‘Gender Mainstreaming’ in one instant as a crossing point of the vulnerability themes chosen, namely ‘agricultural sector, water resources, food security, ecosystem, natural disaster risk management, public health, biodiversity and forestry’ (p.55). In a Turkish context, gender is seen as relevant only with respect to the ‘agriculture sector’ and ‘gender’ is only mentioned in the document including the socio-economic impacts of climate change on the agriculture sector. Most importantly, the plan also mentions that in Turkey ‘the studies that deal with the gendered impacts of climate change are limited and mostly at academic level’ (p.73). This is an evidence that there are interlinkages between public policy making and academic research. However, as was described in the previous section of this paper, the academic literature including gender aspects of climate change is still very limited. As an example, the academic paper that examined the Turkish National Climate Change Action Plan (NCCAP) to propose new policy directions does not include any gender aspects (Alkan et al. 2018).

Conclusions and Policy Recommendations

This research shows that gender aspects have been neglected in academic research in Turkey and gender is under-represented or non-existing variable in the current policy documents in relation to climate change. The official documents also lack a gender perspective in future policy

recommendations. I argue that the term gender is used in a 'tokenistic' and 'superficial' way in the policy papers and strategy documents since no concrete gender analysis is undertaken or any gender action plan is formulated. Moreover, due to the unequal representation of women in positions of power, women's capacity to influence the decisions that impact them directly remains limited and systematic exclusion from political power structures deepens gender-based inequities.

Negative effects of climate change exacerbate due to gender inequalities and these impacts can worsen existing gender inequalities. It is known that gender differentiated impacts are more severe in countries with higher gender inequalities (UN, 2019). Turkey rank 130th out of 149 countries in global gender parity in 2020 where the aspects including educational attainment, employment, political empowerment and health survival are considered (WEF, 2020). Adaptation strategies to climate change should encompass human development including reducing gender inequality and poverty. Thus, policies and programmes should include how gendered implications and gender inequalities are planned to be addressed explicitly rather than glossing over the words 'gender or Gender Mainstreaming' in policy making documents. However, currently, there is no genuine public plan or strategy that aims to implement Gender Mainstreaming or observe gender balance in decision-making bodies in the country.

In order to adapt the effects of climate change adequately, it is vital for researchers and policy makers to acknowledge and analyse the gender differential vulnerabilities of climate change and how men and women respond to climate change induced disasters. The analysis should include how gender division in labour, social roles and responsibilities in the workplace, family and community as well as in decision-making impact women and men differently when it comes to climate change. These are the issues that influence differentiated power relations and individuals' capability to access to and control of resources which impact vulnerability and response. Moreover, it should be analysed that how public policy affects women and men differently.

Given the emphasis on general equity issues and importance of gender in mitigation and adaptation to climate change in the EU policies, the lack of gender perspective is a significant failure by the policy makers and researchers since it jeopardises achieving sustainability and country's ability to combat and reduce the potential effects of climate change (climate change adaptation).

References

- Agarwal, B. (1992). The Gender and Environment Debate: Lessons from India. *Feminist Studies*, 18(1), 119–158.

- Aktaş, Ö. (2014). Impacts of Climate Change on Water Resources in Turkey. *Environmental Engineering Andmanagement Journal*, 13 (4): 881–889.
- Albayrakoğlu, E.P. (2011). Climate Change and Security: The Case for Turkey. *Journal of Gazi Academic View*, 5 (9).
- Alkan, A., Binatlı, A.O. and Değer, Ç. (2018). Achieving Turkey’s INDC Target: Assessments of NCCAP and INDC Documents and Proposing Conceivable Policies. *Sustainability*, 10 (6). Multidisciplinary Digital Publishing Institute: 1722.
- Ateş, D., Teksöz, G. and Ertepnar, H. (2017). “Exploring the Role of Future Perspective in Predicting Turkish University Students’ Beliefs About Global Climate Change.” *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 8 (1). Walter de Gruyter GmbH: 32–52.
- Aydinalp, C. and Cresser, M.S. (2008). “The Effects of Global Climate Change on Agriculture.” *American-Eurasian Journal of Agricultural & Environmental Sciences*, 3 (5). Citeseer: 672–676.
- Barry, J. (1998). The emergence of ecofeminist political economy. *Environmental Politics*, 7(3), 150–155.
- Beck, S., Mahdad, M., Beukel, K. and Poetz, M. (2019). “The Value of Scientific Knowledge Dissemination for Scientists—A Value Capture Perspective. *Publications* 7 (3). MDPI AG: 54.
- Birgun. (2020). “Sağlık Emekçisi Kadınlar Anlatıyor: Bir Yanda Virüs Diğer Yanda Şiddet.” <https://www.birgun.net/haber/saglik-emekcisi-kadinlar-anlatiyor-bir-yanda-virus-diger-yanda-siddet-298152>. (accessed on 11.06.2020)
- Boa, I., Johnson, P. and King, S. (2010). *The Impact of Research on the Policy Process*. HM Stationery Office.
- Boniol, M., McIsaac, M., Xu, L., Wuliji, T., Diallo, K. and Campbell, J. (2019). *Gender Equity in the Health Workforce: Analysis of 104 Countries*. World Health Organization.
- Bozoglu, M., Baser, U., Alhas Eroglu, N. and Kılıç Topuz, B. (2019). Impacts of Climate Change on Turkish Agriculture. *Journal of International Environmental Application and Science*, 14 (3): 97–103.
- Bucak, T., Trolle, D., Andersen, H., Thodsen, H., Erdoğan, Ş., Levi, E., Filiz, N., Jeppesen, E. and Beklioğlu, M. (2017). Future Water Availability in the Largest Freshwater Mediterranean Lake Is at Great Risk as Evidenced from Simulations with the SWAT Model. *Science of the Total Environment* 581. Elsevier: 413–425.

- Buckingham, S. and Masson, V. L. (2017). *Understanding Climate Change through Gender Relations*. Taylor & Francis.
- Buckingham, S. and Külçür, R. (2017). "It's Not Just The Numbers: Challenging Masculinist Working Practices in Climate Change Decision-Making in UK Government and Environmental Non-Governmental Organizations." *In Climate Change and Gender in Rich Countries*, 35–51. Routledge.
- CEE (2012). *Council Conclusions on Gender Equality and the Environment: Enhanced Decision-Making, Qualifications and Competitiveness in the Field of Climate Change Mitigation Policy in the EU*. <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST 8876 2012 INIT>. (accessed on 11.06.2020).
- CEEA (2009). *Council Conclusions on Climate Change and Development, 2974th External Relations Council Meeting*.
https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/gena/111278.pdf. (accessed on 11.06.2020).
- Chindarkar, N. (2012). Gender and Climate Change-Induced Migration: Proposing a Framework for Analysis. *Environmental Research Letters*, 7 (2): 25601.
- Cohen, M. G. (2017). *Climate Change and Gender in Rich Countries: Work, Public Policy and Action*. Taylor & Francis.
- Coltrane, S. (2000). *The Gender Lens: Gender and Families*. Oxford: AltaMira Press.
- D'Eaubonne, F. (1974). *Le féminisme ou la mort*. Paris: P. Horay.
- Daly, M. (2016). *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism*. Beacon Press.
- Demirci, M. and Peker, O. (2008). Climate Change from a Post-Normal Science Perspective. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (1).
- Demirci, M. (2015). İklim Değişikliğinin Yerel Bir Sorun Olarak İnşası. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7, Aksaray University: 103–114.
- Demirkesen, A. C., Evrendilek, F. and Berberoglu, S. (2008). Quantifying Coastal Inundation Vulnerability of Turkey to Sea-Level Rise. *Environmental Monitoring and Assessment*, 138 (1): 101–106.
- Dudu, H. and Çakmak, E. H. (2018). Climate Change and Agriculture: An Integrated Approach to Evaluate Economy-Wide Effects for Turkey. *Climate and Development*, 10 (3), 275–88.

- EEA. (2017). *Climate Change, Impacts and Vulnerability in Europe 2016, An Indicator-Based Report*. <https://www.eea.europa.eu/publications/climate-change-impacts-and-vulnerability-2016>. (accessed on 15.06.2020).
- Elmhirst, R. (2015). *Feminist political ecology*. In *The Routledge handbook of gender and development* (pp. 58–66). Routledge.
- Enarson, E. and Chakrabarti, D. P. G. (2009). *Women, Gender and Disaster: Global Issues and Initiatives*. SAGE Publications India.
- Ergun, S. J. and Rivas, M. F. (2019). The Effect of Social Roles, Religiosity, and Values on Climate Change Concern: An Empirical Analysis for Turkey. *Sustainable Development*, 27 (4): 758–69.
- European Union (2015). *Main Causes of Female Poverty, Compilation of in-Depth Analyses Workshop 30 March 2015, European Parliament*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/519193/IPOL_STU\(2015\)519193_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/519193/IPOL_STU(2015)519193_EN.pdf). (accessed on 12.06.2020).
- Eurostat 2020. *Turkey-EU - International Trade in Goods Statistics*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Turkey-EU_-_international_trade_in_goods_statistics. (accessed on 01.07.2020).
- Geiger, N. and Swim, J. K. (2018). Gendered Impressions of Issue Publics as Predictors of Climate Activism. *Frontiers in Communication*, 3: 54.
- Gökalp A. and Süheyla, S. (2017). Kadın ve Çevre. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 1 (2017): 151–72.
- Goldman, M. and Schurman, R. A. (2000). Closing the “Great Divide”: New Social Theory on Society and Nature. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 563–584.
- Gorguner, M., Kavvas, M. L. and Ishida, K. (2019). Assessing the Impacts of Future Climate Change on the Hydroclimatology of the Gediz Basin in Turkey by Using Dynamically Downscaled CMIP5 Projections. *Science of the Total Environment* 648. Elsevier: 481–99.
- Grasso, M. and Sacchi, S. (2015). Impure Procedural Justice in Climate Governance Systems. *Environmental Values*, 24 (6). White Horse Press: 777–98.
- Griffin, S. (1978). *Woman and Nature: The Roaring Inside Her*. New York: Harper and Row.

- Güneş-Ayata, A. and Doğangün, G. (2017). Gender Politics of the AKP: Restoration of a Religio-Conservative Gender Climate. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 19 (6). Routledge: 610–27.
- Gürsoy, S. (2020). “Addressing the Challenge of Food Security in Turkey”. In *Environmental Law and Policies in Turkey*, edited by Vakur Savaşan Zerrin and Sümer, 127–40. Cham: Springer International Publishing.
- Harding, S. (1986). *The Science Question in Feminism*. Ithaca: Cornell University.
- Ilkcaracan, P. (2016). *Deconstructing Sexuality in the Middle East: Challenges and Discourses*. Taylor & Francis.
- INDC (2015). “Republic of Turkey Intended Nationally Determined Contribution.” https://www4.unfccc.int/sites/submissions/INDC/PublishedDocuments/Turkey/1/The_INDC_of_TURKEY_v.15.19.30.pdf. (accessed on 19.06.2020).
- IOM (2020). “World Migration Report (2020).” https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/wmr_2020.pdf. (accessed on 19.06.2020).
- IPCC. (2014). “Climate Change: Synthesis Report Summary for Policy Makers.” http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar5/syr/AR5_SYR_FINAL_SPM.pdf. (accessed on 20.06.2020).
- Işık, Ö., Özer, N., Sayın, N., Mishal, A., Gündoğdu, O. and Özçep, F. (2015). Are Women in Turkey Both Risks and Resources in Disaster Management?. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 12 (6). Multidisciplinary Digital Publishing Institute: 5758–5774.
- Jerneck, A. (2018). “What about Gender in Climate Change? Twelve Feminist Lessons from Development.” *Sustainability*, 10 (3). MDPI AG: 627.
- Kaczan, D. J. and Orgill-Meyer, J. (2020). “The Impact of Climate Change on Migration: A Synthesis of Recent Empirical Insights.” *Climatic Change*, 158 (3): 281–300.
- Kahraman, Sümeyye, and Şenol, Pervin. (2018). “İklim Değişikliği: Küresel, Bölgesel ve Kentsel Etkileri.” *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 4: 353–370.
- Karaca, M. and Nicholls, R. J. (2008). “Potential Implications of Accelerated Sea-Level Rise for Turkey.” *Journal of Coastal Research*, 24 (2 (242)): 288–298.
- Kazanoğlu, N. (2019). “Work and Family Life Reconciliation Policies in Turkey: Europeanisation or Ottomanisation?” *Social Sciences*, 8 (2). MDPI AG: 36.

- Kendall, A. and Spang, E. S. (2020). “The Role of Industrial Ecology in Food and Agriculture’s Adaptation to Climate Change.” *Journal of Industrial Ecology*, 24 (2): 313–317.
- Korkmaz, M. (2018). “Public Awareness and Perceptions of Climate Change: Differences in Concern about Climate Change in the West Mediterranean Region of Turkey.” *Applied Ecology and Environmental Research*, 16 (4): 4039–4050.
- Kovancı, E. (2017). Kronik: Kadınların Sürdürülebilir Gelişme İçin Örgütlenme Deneyimlerinden ve Toplumsal Cinsiyet Analizinden İklim Değişikliğini Anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72 (2): 493–503.
- Kronsell, A. (2017). Perspectives to Climate Governance. *Understanding Climate Change through Gender Relations*. Taylor & Francis, p. 104-120.
- Külcür, R., Buckingham, S. and Ansell, N. (2019). Exposing the Lack of Gender in Climate Change Campaigns: Evidence from the UK and Turkey. *Dokuz Eylul University Journal of Graduate School of Social Sciences*, 21(3): 923-942.
- Lieven, A. (2020). Climate Change and the State: A Case for Environmental Realism. *Survival*, 62 (2). Routledge: 7–26.
- Linares, C. Díaz, J., Negev, M., Sánchez M. G., Debono, R. and Paz, S. (2020). Impacts of Climate Change on the Public Health of the Mediterranean Basin Population - Current Situation, Projections, Preparedness and Adaptation. *Environmental Research*, 182: 109-107.
- MacGregor, S. (2010). Gender and Climate Change’: From Impacts to Discourses. *Journal of the Indian Ocean Region*, 6 (2). Routledge: 223–238.
- MacGregor, S. (2019). “Zooming in, Calling out: (M)Anthropogenic Climate Change through the Lens of Gender, In Climate Futures: Re Imagining Global Climate Justice.” *In Climate Futures : Re-Imagining Global Climate Justice*, edited by Kum-Kum Bhavnani. Zed Books Ltd.
- Mahon, R. (2020). “Gendering Migration Management.” *In The International Organization for Migration*, 53–73. Springer.
- MedECC. (2019). “Risks Associated to Climate and Environmental Changes in the Mediterranean Region.” http://planbleu.org/sites/default/files/publications/medecc_booklet_en_web.pdf.
- Mellor, M. (2000). Feminism and Environmental Ethics: A Materialist Perspective. *Ethics and the Environment*, 5(1), 107–123.
- Merchant, C. (1996). *Earthcare: Women and the Environment*. New York: Routledge.

- MoEU (2010). “National Climate Change Strategy (2010-2020).”
http://www.dsi.gov.tr/docs/iklimdegisikligi/ulusal_iklim_degisikligi_strateji_belgesi_eng.pdf?sfvrsn=0. (accessed on 15.06.2020).
- MoEU (2012). “Turkey’s National Climate Change Adaptation Strategy and Action Plan (2011-2023).” http://www.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/Adaptation_Strategy.pdf. (accessed on 15.06.2020).
- MoEU (2018). “7th National Communication of Turkey to the UNFCCC.”
https://unfccc.int/sites/default/files/resource/14936285_Turkey-NC7-2-Seventh_National_Communication_of_Turkey.pdf . (accessed on 15.06.2020).
- MoEU (2020a). “National Climate Change Strategy (2020-2023) (Updated Version).”
[https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/iklim_degisikligi_stratejisi_EN\(2\).pdf](https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/iklim_degisikligi_stratejisi_EN(2).pdf).
 (accessed on 15.06.2020).
- MoEU (2020b). “Organisation Chart.” <https://csb.gov.tr/teskilat-semasi>. (accessed on 10.07.2020).
- MoI. 2020. “Valilikler.” <https://www.icisleri.gov.tr/valilikler> . (accessed on 10.07.2020).
- Nelson, V., Meadows, K., Cannon, T., Morton, J. and Martin, A. (2002). Uncertain Predictions, Invisible Impacts, and the Need to Mainstream Gender in Climate Change Adaptations. *Gender & Development*, 10 (2). Taylor & Francis: 51–59.
- Nightingale, A. J. (2019). Commoning for Inclusion? Commons, Exclusion, Property and Socio-Natural Becomings. *International Journal of the Commons*, 13 (1).
- Nightingale, A. J. (2006). The nature of gender: work, gender, and environment. *Environment and Planning D: Society and Space*, 24(2), 165–185.
- OECD (2019). “Women at Work in G20 Countries: Progress and Policy Action.”
<https://www.oecd.org/g20/summits/osaka/G20-Women-at-Work.pdf>. (accessed on 11.06.2020).
- OECD (2020). “Employment Outlook.” https://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2020_1686c758-en . (accessed on 11.06.2020).
- OECD (2018). “Economic Surveys Turkey Overview.” <http://www.oecd.org/eco/surveys/Turkey-2018-OECD-economic-survey-overview.pdf> . (accessed on 18.06.2020).
- OECD (2020b). “What Is SIGI?” <https://www.genderindex.org/> (accessed on 18.06.2020).
- OECD (2019b). “Turkey SIGI 2019.” <https://www.genderindex.org/wp-content/uploads/files/datasheets/2019/TR.pdf> . (accessed on 18.06.2020).

- Özyurt T.G. and Ergin, A. (2009). Application of Sea Level Rise Vulnerability Assessment Model to Selected Coastal Areas of Turkey. *Journal of Coastal Research*. JSTOR, 248–251.
- Parmaksız, P. and Yesalı, M. (2019). “Thirty Years of Gender and Women’s Studies in Turkey.” In *Women’s Studies International Forum*, 77:102279. Elsevier.
- Pincha, C. (2009). “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Afet Yönetimi.” Uygulamacılar İçin El Kitabı. Çeviri: Derya Keskin Demirer.(Kocaeli Üniversitesi Yayınları: 362, 11–76.
- Plumwood, V. (2002). *Feminism and the Mastery of Nature*. Taylor & Francis.
- Rocheleau, D., Thomas-Slayter, B., & Wangari, E. (2013). *Feminist Political Ecology: Global Issues and Local Experience*. Taylor & Francis.
- Sanz-Barbero, Belén, Linares, Cristina, Vives-Cases, Carmen, González, José Luis, López-Ossorio, Juan José and Díaz, Julio. (2018). “Heat Wave and the Risk of Intimate Partner Violence.” *Science of The Total Environment* 644: 413–419.
- Shiva, V. (1988). *Staying alive: women, ecology, and development*. London: Zed Books.
- Sorensen, C., Murray, V., Lemery, J. and Balbus, J. (2018). Climate Change and Women’s Health: Impacts and Policy Directions. *PLoS Medicine*, 15 (7). Public Library of Science San Francisco, CA USA: e1002603.
- Sözcü (2020). “Korona Virus Siddeti.” <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/corona-virusu-siddeti-sokaklardan-eve-tasidi-5728085/>. (accessed on 25.06.2020).
- Talu, N. (2016). İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet Politika Belirleme Süreçleri. *Yasama Dergisi*, no. 33: 68–87.
- TBB (2020). “Belediye Başkanları.” <http://www.tbb.gov.tr/belediyelerimiz/mahalli-idare-birlikleri>. (accessed on 27.06.2020).
- TBMM (2020). “Members of the Parliament.” https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim. (accessed on 27.06.2020).
- TCCB (2020). “Kabine.” <https://www.tccb.gov.tr/en/cabinet/>.(accessed on 25.06.2020).
- Turkes, M., M Tufan Turp, Nazan An, Tugba Ozturk, and M Levent Kurnaz. (2020). “Impacts of Climate Change on Precipitation Climatology and Variability in Turkey.” In *Water Resources of Turkey*, 467–91. Springer.

- Türkeş, M. (2018). “Küresel ve Bölgesel İklim Değişikliklerinin Anadolu Coğrafyasına Etkileri.” *Bilim ve Ütopya*, 292: 37–44.
- UN (1992). “Agenda 21 of Rio Declaration 1992.” <http://www.un-documents.net/a21-24.htm>.
- UN (2018). “Gender Mainstreaming.” <http://www.un.org/womenwatch/osagi/conceptsanddefinitions.htm>. (accessed on 25.06.2020).
- UN (2019). “Differentiated Impacts of Climate Change on Women and Men; the Integration of Gender Considerations in Climate Policies, Plans and Actions; and Progress in Enhancing Gender Balance in National Climate Delegations, Synthesis Report by the Secretariat.” FCCC/SBI/2019/INF.8 <https://undocs.org/pdf?symbol=en/FCCC/SBI/2019/INF.8>. (accessed on 29.06.2020).
- UN (2020). “Chapter 1 Inequality: Where We Stand Today.” <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/02/World-Social-Report-2020-Chapter-1.pdf>. (accessed on 29.06.2020).
- UN Women (2020). “COVID-19: Emerging Gender Data and Why It Matters.” <https://data.unwomen.org/resources/covid-19-emerging-gender-data-and-why-it-matters>. (accessed on 25.06.2020).
- UN (2018b). “Women, Gender Equality and Climate Change.” http://www.un.org/womenwatch/feature/climate_change/factsheet.html. (accessed on 29.06.2020).
- UNDP (2016). “No Title Filling Buckets, Fuelling Change: Ensuring Gender-Responsive Climate Change Adaptation.” <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/climate-and-disaster-resilience-/gender-responsive-climate-change-adaptation.htm>. (accessed on 24.06.2020).
- UNDP (2020). “Gender Inequality Index (GII).” <http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>. (accessed on 24.06.2020).
- UNDP (2010). “Gender and Disasters, Bureau for Crisis Prevention and Recovery.” https://www.undp.org/content/dam/undp/library/crisis_prevention/disaster/7Disaster_Risk_Reduction_-_Gender.pdf. (accessed on 28.06.2020).
- UNDP (2020a). “Türkiye’de İklim Değişikliği Kaynaklı Krizler Artıyor.” <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/pressreleases/2020/02/ipa-acilis-toreni.html>. (accessed on 28.06.2020).

- UNFCCC (2020). “Introduction to Gender and Climate Change.” <https://unfccc.int/gender>. (accessed on 10.06.2020).
- UNFCCC (2019). “Elaboration of the Sources of and Modalities for Accessing Financial Support for Addressing Loss and Damage, Technical Paper by the Secretariat (FCCC/TP/2019/1).” https://unfccc.int/sites/default/files/resource/tp2019_1_advance.pdf. (accessed on 10.06.2020).
- UNHCR (2020). “Gender, Displacement and Climate Change.” <https://www.unhcr.org/protection/environment/5f21565b4/gender-displacement-and-climate-change.html>. (accessed on 23.06.2020).
- WEF (2020). “The Global Gender Gap Report, Insight Report 2020.” http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf. (accessed on 23.06.2020).
- White, Jenny B. (2003). “State Feminism, Modernization, and the Turkish Republican Woman.” *NWSA Journal*. JSTOR, 145–59.
- WHO (2012). “Gender, Climate Change and Health.” <https://www.who.int/globalchange/GenderClimateChangeHealthfinal.pdf?ua=1>. (accessed on 23.06.2020).
- Yeldan, E. (2017). “The Economics of Climate Change Action in Turkey: A Commentary.” *New Perspectives on Turkey* 56. Cambridge University Press: 139–45.
- Yıldız, D., & Kovancı, E. (2020). “Gıda Güvenliği ve İklim Değişikliği Arasındaki Etkileşimin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi”, I. Ulusal Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Kongresi.
- Yılmaz, A.G. (2015). “The Effects of Climate Change on Historical and Future Extreme Rainfall in Antalya, Turkey.” *Hydrological Sciences Journal*, 60 (12), 2148–2162.
- YÖK (2020). “Eğitim Birimlerine Göre Öğrenci ve Öğretim Elemanları Sayıları (2018-2019).” <https://istatistik.yok.gov.tr/>. (accessed on 29.06.2020).
- Yonder, A., Sengul A. and Gopalan, P. (2005). “Women’s Participation in Disaster Relief and Recovery”, Number 22, The Population Council. https://www.preventionweb.net/files/2731_Seeds22.pdf (accessed on 29.06.2020).
- Zeytinoglu, Gunes N., and Bonnabeauis, Richard F. (2015). “From Atatürk to Erdoğan: Women in Modern Turkey.” In *Psychology of Gender Through the Lens of Culture*, 93–112. Springer.

Tomboy Üzerine Bir Gözden Geçirme: Kavramsal Analiz, Tarihsel Süreç ve Çeşitli Başlıklar Açısından İnceleme

A Review on Tomboy: Conceptual Analysis, Historical Process and Examination in Terms of Various Topics

Ezgi Özkan* Funda Ulutaş** Ümit Morsünbül***

Öz: Toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadınlara yönelik çalışmalar literatürde yer alsada özellikle ülkemizde tomboy kavramı üzerine çok sınırlı sayıda çalışmanın yapıldığı gözlemlenmiştir. Doğuştan gelen cinsiyet özelliklerinin yanı sıra bireyler kendilerinden beklenen toplumsal cinsiyet rollerinin aksine feminen ya da maskülen tutum ve davranışlar gösterebilmekte, bu türden cinsiyet ifade tarzları çocuklarda da görülebilmektedir. Bunlardan biri olan ‘tomboy’ birçok ülkede kendine yer bulmuş olsa da yapılan çalışmalar toplumların tomboy bireylere yaklaşımına, kültüre ve dilin özelliklerine bağlı olarak kelimenin anlamında ve kapsamında tarihsel süreç içerisinde değişiklikler olduğunu ortaya koymuştur. Türkçeye ise ‘erkek fatma’ olarak giren kavram erkek çocukları gibi giyinen, onlar gibi davranan kız çocuklarına yönelik olarak kullanılmakta ve genellikle ergenliğe kadarki kısıtlı bir dönemi temsil etmektedir. Bu derleme çalışmasıyla birlikte tomboy kavramı merkeze alınmış olup Türkçe ve yabancı literatür taranarak çeşitli başlıklar halinde gözden geçirilmiştir. Özellikle feminist literatür incelenerek kadın çalışmaları ile Türk toplumunda tomboyluğun ele alınışı değerlendirilmiş; sanat, edebiyat, moda gibi çeşitli alanlara tomboy kavramının yansımaları araştırılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Tomboy, Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Feminizm, Maskülen.

Abstract: Although studies for women in terms of gender roles exist in literature, it has been observed that especially in our country very few studies were done on the “tomboy” concept. Besides their cis-gender characteristics, individuals exhibit feminine and masculine attitudes and behaviours contrary to their gender roles attributed to them, and these manners of gender expression can be seen among children. Although the concept exists in many countries, studies have suggested that in the historical process there were changes in the meanings and the scope of the word, which is based upon culture, language properties and societies’

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık A.B.D., ezgi.ozkann@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6354-5353

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık A.B.D., fundaoulutas231@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1611-278X

***Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık A.B.D., morsunbulumit@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0750-5015

attitudes towards tomboy individuals. -Turkish equivalent of tomboy as “erkek fatma” is used for the girls who get dressed and behave like boys, and generally represents a limited period of time until adolescence. With this compilation study, tomboy concept has been focused on, Turkish and foreign literatures have been reviewed and it has been analysed in various topics. Particularly, the feminist literature has been analysed, and women studies and the tomboyism in Turkish society have been evaluated; tomboy concept’s reflections on such fields as art, literature and fashion have been studied.

Keywords: Tomboy, Gender, Woman, Feminism, Masculine.

Summary

In a traditional sense, biological sex is classified as male and female in terms of reproductive systems. Nevertheless, when the various definitions of gender are examined, it is observed that people does not have only biological sex but also a gender definition which addresses physical characteristics with social and psychological aspects. Gender comprises values, beliefs, and socially determined roles and responsibilities of individuals. They may exhibit masculine, feminine, or androgynous behaviours regardless of their gender roles in addition to their innate gender characteristics. One of them is tomboy which represents girls who wear masculine clothing during their childhood, behave mannish, and like spending time with boys. Tomboyishness was associated with lesbianism once, afterwards, some certain studies revealed the points where they diverged from each other. Also, in her study, Elise (1999), observed that tomboyishness was abandoned with the start of puberty and the girls began to acquire the ‘female’ behaviours, of its mental and physical changes that the society recognized. Moreover, her studies put forward tomboyishness is commonly seen among lesbians, and does not have a periodical course while it is observed as a point of time, thereafter, abandoned for heterosexual girls. According to Harris (2005), the tomboy is an identity that women use to protect themselves from the negative effects of gender roles, and resist male domination. The tomboy is a process that allows free expression of emotions, thoughts, and activities for some women, whereas the others accept themselves as a tomboy from childhood to adulthood and define this identity as the centre of their feelings of self. Generally, masculine behaviours are replaced with feminine ones in puberty because of either social pressure or exploring of her own body for a girl. In other studies on gender development, there is an increase in gender flexibility in middle childhood compared to early childhood (Halim et al., 2011; Trautner et al., 2005). According to some studies, girls once again put themselves into harsh gender patterns after the middle childhood when they reach puberty (Galambos, Almeida & Petersen, 1990; Priess, Lindberg & Hyde, 2009). Therefore, it is considered that the Tomboy largely bursts in the middle of primary school years. According to Lonsdale, 6-7 year-old-girls have confidence crisis. It is also believed that being self-sacrificing and obedient, having the ability

to childbearing are less valuable comparing to male characteristics for the boys in the way of being much better than girls. Some girls at this age state that they want to be born as boys while majority of the boys depict that being a girl is not an advantage. For this reason, girls adopt the characteristics of boys and take the role of tomboys with the thought of being adorable for their parents. Besides it is also a way to camouflage the bodily developments at puberty (such as the growth of breasts and buttocks) (Padmi, 2018). Parental attitude has a great significance on Tomboy behaviour. The fact that the father is cold and passive, the mother's long-term depression or death can be effective in the adoption of the characteristics of the opposite sex. Especially girls can play a masculine role in completing the roles that the father lacks in the mother's illness or absence in the early stages of their lives. At the same time, the fact that they heard the adjectives like “strong” rather than “cute, beautiful, etc.” from their parents, playing more games with boys is effective in forming tomboy behaviours. In a study, masculine – tomboy behaviours are accepted by parents for a certain period of time for their girls in order to participate games without restrictions with the sense of that would end in adolescence (Morgan, 1998). While the concept of Tomboy had been characterized as naughty-aggressive boys in the 16th century, it has been used in its current meaning since the 17th century. Although the notions emerged 1840-1850 about women to be active in social life, the exact awareness started with the first wave feminism movement in the 19th century and shaped its current path with many developments and extensive factors through years. Particularly, its change has followed up very closely thanks to outstanding media — books, series, films, and songs in which Tomboy is especially emphasized. When the characteristics of the characters are examined, it stands out that they like to spend time with the boys, wear plenty of trousers and sweaters. Besides, they were often seen wearing caps and skateboarding and playing football on images. The appearance of Tomboy characters on various digital platforms, books, series, and movies, the ever-changing trends also inspired by the concept of tomboy. In that way, tomboyishness is perceived as a personal style and accepted by society like this way rather than being a resistance to gender norms. Tomboy, which is handled with its different aspects in foreign literature has limited written sources in Turkish Literature. The main focus of this study is the concept of Tomboy wherefore it is a subject frequently used in daily life and also discussed in the academic field. The main purpose of this review is to reveal in detail what the concept of Tomboy indicates. Tomboy is used as it is since there is not an exact equivalent for the concept in Turkish.

Giriş

Cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki doğal, biyolojik farklılıklar olarak durağan bir kavram olarak algılanırken, cinsellik ise kültürel, toplumsal kabul ve beklentileri içermesi sebebiyle zaman içerisinde ve toplumdan topluma değişen bir yapıya sahiptir. Bütün toplumlarda doğuştan getirilen farklılıklar, cinsellik ve cinsiyet kültürel olarak yorumlanır ve değerlendirilir. Bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürü, değer ve inançlar sistemi kadın ve erkeğin görevleri, toplum içerisinde uygun görülen davranış ve hareketler, aile ve çocuk üzerine beklentileri ortaya koyan normları belirlemektedir (Günay & Bener, 2011).

Bireylerin kendini değerlendirmesinde cinsiyete özgü rol kalıpları önemli bir yer tutmaktadır. Çocukluk döneminden itibaren bireylerin kendini kabulü, kişiliğine ilişkin görüşleri beklentilere göre şekillenerek geleneksel örüntü içinde değişip gelişmektedir. İlk olarak Amerikalı feministler tarafından cinsiyete yönelik yaklaşımlar üzerine toplumsal normların belirleyici olması konusunda yapılan tartışmalar sonucu toplumsal cinsiyet kavramı ortaya atılmıştır (Annandale & Clark, 1996). Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeklerin beklentilerini, değerlerini, imajlarını, davranışlarını, inanç sistemlerini ve rollerini tanımlayan fikirlerin sosyal yapılanmasıdır. Toplumsal cinsiyet sadece kültürden etkilenmemekle birlikte bir toplumun kriz dönemlerinde (ekonomik sıkıntılar, savaş, göç, hastalık vb.) de farklılıklar gösterebilmektedir. Avusturalya'da savaşların ekonomi, sağlık, istihdam ve toplumsal cinsiyet normları üzerine etkilerinin incelendiği çalışmada; askerî gücün artırılması amacıyla kadınların askere alınmasının fiziksel yeterliliklerini ortaya koymaları, sahada hemşire, sağlık çalışanı olarak kilit bir rol üstlenmeleri ve savaş sırasında ülke ekonomisinde devamlılığın sağlanması için kadınların başta hizmet sektörü olmak üzere çeşitli meslek alanlarında maaş karşılığı işe girmesi ile savaş sonrasında toplumun yaklaşımında ve devlet politikalarında değişimler olduğu gözlenmiştir (Damousi & Lake, 1995).

Birey dünyaya geldiği andan itibaren toplumsal cinsiyet hakkındaki tüm sosyal yapılanmadan etkilenmektedir. Çocuk ilk olarak kadın ve erkek olgusunun ne demek olduğunu ailesinden öğrenmekte, bu ise cinsiyet kalıp yargılarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Çocukların cinsiyete özgü davranışlarının anne ve babanın toplumsal cinsiyete ve cinsiyet rollerine yönelik tutumlarından, aile yapısından, aile içerisinde rol dağılımı ve iş bölümü gibi faktörlerden etkilendiği, birçok anne ve babanın kız ve erkek çocuklarının cinsiyet rolüne uygun özellikler kazanmaları beklentisinde oldukları bilinmektedir. Ayrıca ebeveynlerin çocuklarına yönelik davranış ve ilgilerinin çocuklarının cinsiyetine göre değiştiği ve bu durumun da çocukların toplumsal cinsiyet algısını etkilediği alan yazımında ifade edilmiştir (Yağan Güder & Güler Yıldız, 2016).

Tomboy Kavramı

Doğuştan gelen cinsiyet özelliklerinin yanı sıra bireyler, toplumsal cinsiyet rollerinin dışına çıkarak feminen ya da maskülen tutum ve davranışlar gösterebilmekte, bu cinsiyetler arası davranış biçimleri çocuklarda da görülebilmektedir. Bunlardan biri olan ‘tomboy’; erkeksi kıyafetler giyen, fiziksel anlamda çoğunlukla erkeklerle anılan alanlarda işleri yapan, daha çok erkek çocuklarıyla vakit geçirmeyi tercih edip, onlarla aktiviteler yapan kız çocukları için birçok kültürde kullanılan terimdir. Tomboy, cinsiyet ifadesi olarak karmaşıklığı ifade etmek ve kadınların erkekliği veya mesafeli kadınlığı benimsemesi için kullanılabilir (Craig & LaCroix, 2011). Yabancı literatürde farklı yönleriyle ele alınan Tomboy kavramı üzerine Türkçe literatürde çok sınırlı bir yazının olduğu görülmektedir. Günlük hayatta sıklıkla kullanılan ve akademik alanda da üzerine konuşulan bir konu olması nedeniyle bu çalışmanın temel odağını tomboy kavramı oluşturmaktadır. Bu gözden geçirme çalışmasının temel amacı da tomboy kavramının gösterdiklerini ayrıntıları ile ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda bu gözden geçirme çalışmasında ilk olarak tomboy kavramının ne anlam ifade ettiği ve nasıl kullanıldığı incelenmiş ardından edebiyatta, sinemada, müzikte ve modada nasıl kullanıldığı ortaya konulmuştur. Son olarak da gelişimsel süreçler açısından Tomboyluk ve bu süreçlerde anne-baba tutumlarının etkileri tartışılmıştır. Tomboy kavramını Türkçede tam anlamıyla karşılayan bir kelime bulunmaması ve Türkiye’de yaygın kullanım şeklinin ‘Tomboy’ olması sebebiyle bu çalışmada kelime orijinal şekliyle kullanılmıştır.

İzleyen bölümde tomboy kavramının gösterdikleri ve tarihsel olarak nasıl kullanıldığı aktarılmaya çalışılacaktır.

Tarihsel Süreç İçerisinde Tomboy

Tarihsel süreç içerisinde ‘tomboy’ kavramı 1553 yılındaki Oxford İngilizce Sözlüğündeki ilk tanımına göre yaramaz, gürültücü ve atılgan erkek çocuklarını nitelendiren bir sıfat olarak kullanılırken 17. yüzyılda günümüzdeki anlamıyla kullanılmaya başlanmıştır. Başlangıçta genç erkekler için kullanılan terim zamanla anlam değiştirerek cesur, şamatacı ve asi kız çocukları için kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra atılgan, cesaretli, erkek çocuğu gibi davranan, haşarı ve ele avuca sığmayan kız çocukları için kullanılan bir terim haline gelmiştir. Dünya üzerinde de tomboy isimlerle ifade edilirken anlam ve içerik bakımından farklılıklar gösterebildiği görülmüştür. Örnek olarak; ‘tomboy’ yerine, Afganistan’da ‘Bacha Posh’ terimleri kullanılmıştır. Antropolog Megan J. Sinnott ise Güneydoğu Asya’da özellikle Tayland’da yaptığı araştırmalar kapsamında toplumun erkeksi davranışlar gösteren kadınlar için ‘gayalaki-laki’ terimini kullandığını belirtmiştir (Fajardo, 2008). Japonya’da ise maskülen davranışlar sergilemeyen kadınlar için ‘otenba’ terimi

kullanılmaktadır. Bu terim 20. yüzyılın başlangıcına kadar asi, kadınsılıktan uzak cezalandırılması ve terbiye edilmesi gereken kızlar için kullanılırken Japon- Çin savaşı sırasında fiziksel kuvvet kızlarda pozitif bir özellik olarak kabul görmeye başlanmış, zihinsel ve fiziksel olarak kuvvetli kadınların kendileri gibi güçlü bireyler dünyaya getirerek vatana faydalı olacakları görüşü benimsendikten sonra otenba terimine daha ılımlı bir yaklaşım geliştirilmiştir (Fanasca, 2019).

Türkiye’ de ise tomboy kavramını tam anlamıyla karşılayan bir kelime olmamakla birlikte halk arasında en sık kullanılan kavram “erkek Fatma”dır. Erkek Fatma kavramı toplumda, kızların tipik bir erkek çocuğu gibi davranması, fiziksel güç gerektiren ve genellikle erkeklerin tercih ettiği çalışma alanlarında çalışması ve maskülen tarzda giyinmesi durumunda kullanılmaktadır.

1840-1850’ li yıllarda Birleşik Krallıkta köleliğin kaldırılmasıyla birlikte kadınların evde ve sosyal hayatta daha aktif olması gerektiği düşünülmüş, kısıtlayıcı kıyafetlerin değiştirilmesi, evlilik ve annelik için fiziksel ve psikolojik eğitimlerin gerektiği görüşleri ortaya atılmıştır. Zaman içerisinde hikâye ve romanlarda tomboy karakterler yer alırken asıl farkındalık 19. yüzyılda birinci dalga feminizm hareketi ile başlayıp ve 20. yüzyılın başlarında kadınların seçme ve seçilme hakkı kazanmasına yönelik hareketlerle daha belirgin hale gelmiştir. 1970’lerde kadınların başlatmış olduğu liberalizm hareketleri ile güçlü, bağımsız ve eşit haklara sahip kadınları temsil etmek amacıyla edebiyatta tomboy karakterlerin sayısının artmasıyla birlikte özellikle sinema ve reklam filmlerinde örgülü saçlarıyla kot pantolon ve spor ayakkabı giyen kız çocukları yer almaya başlamıştır (King, 2017).

Tomboy kavramına yönelik araştırma ve çalışmalarda cinsiyet kimliği, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet ifadelerine dönük kavramlar da yer almakta, çoğunlukla tomboy tutum ve davranışların lezbiyenlikle ilgisi incelenmektedir. Cinsiyet kimliği kişinin kendisini ait hissettiği, tanımladığı kimlik (kadın, erkek, trans, non-binary) iken; cinsel yönelim kişinin duygu ve davranış bakımından hangi cinsiyete çekim hissettiğini tanımlayan kavramları (heteroseksüel, homoseksüel, biseksüel vb.) ifade etmektedir. Kişinin duygu, tutum ve davranışlarını ifade etme biçimlerini, duruş, konuşma ve dış görünüşünü de içeren, zaman içerisinde toplumun yaklaşımı ve değer algısına göre değişiklik gösterebilen özelliklere toplumsal cinsiyet ifadeleri (feminen, maskülen, androjen) denmektedir. Tomboy kavramı ise özellikle lezbiyenlik ve maskülenlikle ilişkilendirilmektedir (Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, 2019).

Elise (1999), yaptığı çalışmada tomboyluğun ergenlik döneminin başlangıcıyla birlikte terk edildiğini, kız çocuklarının ruhsal ve bedensel değişimlerle birlikte toplumun beklediği ‘kadın’ davranışlarını edinmeye başladığını gözlemlemiştir. Yine yaptığı incelemelerde lezbiyenlerde tomboyluğun daha sık görüldüğü ve dönemselsel bir süreç olarak seyretmediği ancak heteroseksüel

kız çocuklarında bir dönem görülüp daha sonra terk edildiği sonucuna ulaşmıştır. Tomboylukla karıştırılabilen diğer bir kavram ise ‘Karşıt Giysicilik-Tra(ns)vestizm (Transvestism)’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşıt giysicilik ya da transvestisizm kalıcı bir cinsiyet değişikliği talebi olmaksızın belirli bir süre karşı cins gibi giyinip davranmak olarak tanımlanmakta yurt dışında ‘crossdresser’ kavramına denk gelmektedir.

Kavram, zaman içerisinde anlam değişmesine uğramıştır. Başlangıçta cinsel yönelim ifadesi olarak lezbiyenlik, cinsiyet kimliği olarak transgender/transseksüel anlamlarını karşılamak üzere trans bireyler için kullanıldığı gözlemlenmiştir. Filipinlerde yapılan çalışmada tomboy kavramının toplumsal cinsiyet, cinsiyet kimliği ve cinsellik pratiklerini de kapsayacak bir şekilde; (1) lezbiyen (2) trans erkek ve/veya maskülen trans birey (3) kadın, erkek ve lezbiyen kavramlarının tamamen dışında üçüncü veya dördüncü cinsiyet anlamlarına karşılık olarak kullanıldığı bulunmuştur. Ayrıca tomboyların geçmişte çoğunlukla fakir, işçi sınıfı ya da işsiz, hizmet sektörünün alt kademelerinde çalışan bireylerden oluştuğuna, toplum içerisinde kabul oranlarının düşük olduğuna yapılan görüşmeler, yazılı basın ve yayım ile film incelemeleri sonucunda ulaşılmıştır (Fajardo, 2008).

Harris’e (2005) göre ise tomboy kimliği kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin olumsuz etkilerinden korunmak için kullandığı bir kimliktir. Bazı erkek egemen toplumlarda erkek egemenliğine direniş olarak da görülmektedir. Bazı kadınlar kendilerini çocukluktan yetişkinliğe kadar tomboy olarak tanımlayarak bu kimliği benlik duygularının merkezi olarak tarif ederken bazı kadınlar için tomboy, kişiliğini, faaliyetlerini ve cinsiyet kimliğini genel olarak anlatmak için kullanılabilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde tomboy, bir grup için toplum tarafından kadınlara atfedilen görev ve sorumlulukların reddedildiği ve cinsiyetin doğal bir yapı kabul edildiği, bir grup için ise çocukluğun geçici ve güvenli dönemi olarak görüldüğü, bazıları için de erkeklerin ayrıcalıklı olduğu alanlara kadınların güvenli ve korumalı erişmesini sağlayan davranış ve yaşayış biçimini tanımlayan kavramdır.

İzleyen bölümde Tomboy kavramının edebiyatta, sinemada, müzikte ve modada nasıl ele alındığı örneklerle aktarılmaya çalışılacaktır.

Kitaplarda Tomboy

Yirmi yıllık feminist çalışmaların sonucunda 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl edebî eserlerinin birçoğunda toplumsal cinsiyet kavramları anlamlarına uygun olarak kullanılmaya başlanmış, kadın yazarların ve kadın kahramanların ele alındığı eserlerin sayısında artış görülmüş, tomboy karakterlere romanlarda yer verilmeye başlanmıştır (Abate, 2008).

Toplumsal cinsiyet rollerine yönelik yetişkinlerin ve ebeveynlerin tutumları çocuk edebiyatı literatüründe çeşitli hikâye, roman ve masallarda da kendini göstermektedir. Çocuk edebiyatında tomboy karakterlerin incelendiği tez çalışmasında çeşitli hikâyelerdeki tomboy karakterler ve bu karakterlerin gelişimi, feminen- maskülen tavırlar, toplumsal cinsiyet rollerine göre karakter gelişimi ve yan karakterlerin cinsiyet rollerine yaklaşımı dönem özellikleri ve kültür çerçevesinde ele alınmıştır. Louisa May Alcott'un kaleme aldığı Küçük Kadınlar serisinde Jo March'ın, Laura Ingalls'in yayımladığı Küçük Ev serisinde Laura'nın, Trixie Belden'in Gizem serisinde Trixie'nin, macerayı ve açık alanları seven, erkeklerle oyun oynamak isteyen, ev işlerinden kaçınan maskülen tavırlar sergileyen ve erkeksi kıyafetler giyen kız çocukları iken annenin model alınmasıyla ergenlikle birlikte toplumca onaylanan ve istenen genç kız ideale ulaşmasını ele almaktadır. Bunlara ek olarak yazar Tamora Pierce'in şövalye olmak isteyen iki kız çocuğunun başından geçenleri ele aldığı hikâyelerde tomboy karakterinden farklı olarak kadınların kimliklerini kabul ederek aktif, maceracı, kuvvetli, başarılı, güvenilir kahramanlar olabileceği vurgulanmıştır. Yapılan literatür taramasında tomboy karakter sayısının çok az olduğu, hikâye gelişimi içerisinde çoğunlukla karakterlerin toplum normlarına uygun bir biçimde ergenlikle birlikte değişim geçirip kabul edilen ve onaylanan feminen bir yapıya büründükleri, dışarıda geçirdikleri vaktin kısıtlanmasıyla beraber erkeklerle oynadıkları oyunları ve yapılan çeşitli aktiviteleri terk etmek zorunda bırakıldıkları, ev işlerinden sorumlu olan anne ve eş rollerini edindikleri görülmüştür (Ba, 2008).

Edebiyat dünyasında tomboy kadın kahramanların ele alınış biçimleriyle benzer şekilde, 1988 yılında Barbara Kingsolver tarafından yayımlanan 'The Bean Trees' romanında başkahraman Taylor Green de diğer tomboy karakterlerle benzer bir biçimde toplum normlarına uygun feminen davranışlar göstermeyi, evlilik ve aile kurmak için gerekli görülen eğitimleri reddetmektedir. Doğup büyüdüğü Kentucky bölgesinden uzaklaşarak evden ayrılmak ve tek başına seyahat etmek isteyen Taylor'ın çocukluk ve yetişkinlik arasındaki ikilemlerini, gelişimini ele alan romanda yazarın toplumsal statüye, ırk ve din farklılıklarına, cinsiyet eşitsizliklerine vurgu yaptığı görülmüştür. Burada da benzer şekilde kadın kahraman maceracı, sorgulayan, kendi bilgileri doğrultusunda karar veren özgür bir karakterdeyken fiziksel olarak, devamlı saçlarını toplayan, androjen vücut yapısına sahip bir kadın şeklinde tasarlanmıştır (Llacer, 2015).

Harper Lee'nin 1960 yılında yayımlanan ve kendisine Pulitzer ödülü kazandıran *Bülbülü Öldürmek* adlı kitabında yaşanan olayları anlatan Scout Finch adlı karakterinin de meraklı bir tomboy karakter olduğu görülmektedir. Karakter, bir erkek çocuğu gibi pantolon giyip maskülen davranışlar sergilediği için sürekli 'kız gibi' davranması konusunda ailesi tarafından uyarılmaktadır.

Jennifer Lynn Barnes tarafından kaleme alınan 'Raised by Wolves' isimli fantastik macera türündeki kitapta ana karakter olarak karşımıza tomboy özellikleri gösteren Bryn isimli genç bir kadın çıkmaktadır. Yazar karakter oluşum sürecinde kendi yaşantısını temel aldığı, evin tek kız çocuğu olarak ağabeyi ve arkadaşları ile vakit geçirmek ve onlar tarafından kabul edilebilmek için tomboy davranışlar sergilediğini belirtmiştir. Kendi çocukluk ve ergenlik döneminden esinlenerek oluşturduğu Bryn'ı devamlı saçlarını toplayan, maskülen ve sert davranışlar gösteren, koşmayı, fiziksel aktiviteler yapmayı seven aynı zamanda kavgalara karışan bir karakter olarak tasvir etmektedir (Barnes, 2011). Diğer serilerle benzer olarak bu seride de yazar, kadınların özgür bir biçimde erkeklerin arasına dahil olabilmeleri için tomboy davranışlar sergilemeleri gerektiğini vurgulamıştır.

1950-1960 Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerika'da lezbiyen kurgu yayınlarında artış yaşanmış, yayınlarda tomboy karakterlere yer verildiği gözlenmiştir. Aile, iş, ahlak, cinsiyet ve kimlik temalarına ağırlık verilen bu dönemde genellikle erkek romancıların eserleri yayımlanmış, çoğunlukla 'gizli yaşam', 'olgunlaşmayla geçecek davranışlar', 'kötü son' vurgusu ile tomboyluk ele alınmıştır. Mark Twain'in yayımlanmış olduğu 'Hellfire Hotchkiss' isimli hikâyede ana karakterin hemcins bir aile yakının olmaması ve erkekleri örnek alması sonucu geçici olarak tomboy davranışlar sergilediği vurgusu yapılırken; In Ann Bannon'ın 'Odd Girl Out' romanında dönemin eserlerine benzer bir şekilde tomboyluğun çocuksu davranışlar ve anormal bir süreç olarak kaleme alındığı görülmüştür (Elliot, 1998).

Filmlerde ve Şarkılarda Tomboy

Tomboy kimliğine uzun yıllardan beri çeşitli filmlerde ve şarkılarda rastlanmıştır, bu kimlik zaman zaman tepki çekmesine rağmen oldukça ilgi görmüştür. Filmlerde genellikle tepkileri azaltmak amacıyla tomboy kavramı net bir şekilde seyirciye sunulmamakta, kavramı temsil eden davranış ve stillere yer verilmektedir.

Gerçek olaylara dayanan ve hikâyedeki karakterlerin isimlerinin aynı kaldığı Erkekler Ağlamaz (1999) filminde Teena Brandon adlı karakterin taşındığı kasabada kendisini erkek olarak tanıttığı ve erkek olduğunu ispat etme çabaları görülmektedir.

Aynı şekilde 2011 yılı Fransız yapımı Celine Sciamma yönetmenliğindeki Tomboy filmi 10 yaşındaki Laure'un kendisini Mickael olarak tanıtmayı, erkek elbiseleri giymesi ve erkek çocuklarla oynamasını ele almaktadır. Film içerisinde dönemin Fransız toplum normlarına uygun olarak tomboy karakterin ailesi tarafından keşfedilip kız çocuklarına uygun kıyafetler giymeye ve kendi ismini kullanmaya zorlanması yoluyla ailenin tepkisi de ele alınmıştır. Toplumun tomboy kavramını ele alışı üzerinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine yönelik endişelerin yaşandığı ve

Laura'nın hayatına Mickael olarak devam edemeyeceği ve bunun uygun olmadığı vurgusunun yapıldığı gözlenmektedir. Yine filmde tomboyluğun bir süreç olabileceğinden ziyade transgender/transseksüellik ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Filmde transgender eğilimlerin erken çocuklukta başladığı üstü kapalı biçimde ifade edilmektedir. 2014 yılı içerisinde Fransa'da yaşanmış olan okullarda cinsiyet teorisinin öğretilmesine yönelik tartışmaların tomboyluğun, eşcinsellik ve LGBTI+ topluluklarla birlikte değerlendirilmesi kavrama önyargılı yaklaşımların devam ettiğinin ve 'Tomboy' filmiyle benzer biçimde anlam karmaşalarının devam ettiğinin bir göstergesi olabileceği değerlendirilmiştir (Vilchez, 2015). Phillips (2016) ise, yapmış olduğu karşılaştırmalı analizde "Erkekler Ağlamaz" ve "Tomboy" filminin sonunun biyolojik cinsiyete getirilmesine değinmiştir. Ayrıca iki filmin de tabuları yıkmanın oldukça güç olduğu bölgelerde işlenmesinin toplumsal cinsiyet normlarının değişimi açısından etkili ve cesur olduğunu ifade etmiştir.

George R. R. Martin'in epik fantezi serisi Buz ve Ateşin Şarkısı'ndan uyarlanmış olan Taht Oyunları (Game of Thrones) dizisinde ise Arya Stark karakteri tomboy olarak karşımıza çıkmıştır. Arya kız kardeşi Sansa'dan farklı olarak erkek çocuğu gibi giyinmekte, erkek kardeşleriyle ok atma yarışları yapmakta ve kılıç kullanmak için eğitim almaktadır. Annesinin ve kız kardeşinin tüm ısrarlarına rağmen dikiş dikme eğitimlerinden kaçmakta savaşçı olarak erkek kardeşleri tarafından kabul edilmek istemektedir. Seri süresince yolculuklarında kendini erkek çocuğu olarak tanıtmış, tomboy doğası dolayısıyla kendisine kız çocuğu ya da leydi olarak hitap edilmesinden ötürü huzursuzluk yaşadığı vurgulanmıştır ve güçlü bir kadın savaşçı olarak ailesinin intikamını almak için çeşitli eğitimlere katılmıştır (Mantoan & Brady, 2018).

Türk sinemasında ise "Erkek Fatma" (Palay, 1959) filminde başrolde oynayan Fatma Girik'in erkek kıyafetleri giyip erkek arkadaşlarıyla zaman geçirdiği görülmektedir. Diğer filmlerden farklı olarak bu filmde ana karakter biyolojik olarak erkek olmak istememektedir.

Alemin Kralı (Gündoğdu, 2011) adlı Türk dizisinde Birsu Demir'in canlandırdığı Oben karakteri, giyim tarzı, davranışları, konuşma tarzı, jest ve mimikleri ile maskülen bir tutum sergileyen, futbol oynamayı çok seven, okuldaki erkeklerle sık sık iddialaşan ve kavga edebilen tomboy bir karakterdir. Karakter, eğlenceli bir ailenin en küçük çocuğu ve kız kardeşlerine onlardan küçük olmasına rağmen akıl veren ve korumacı tavırla yaklaşan bir bireydir. 'Kocamın Ailesi' (Akdeniz, 2014) adlı dizide Seray Kaya'nın canlandırdığı, bahçıvan pantolon giyip kep takan aynı zamanda bir sanayide çalışan ve paten süren Miray karakteri tipik tomboy örneğidir. Miray dizide ailesinin haklarını koruyan, ablalarını korumak için erkeklerle sıklıkla tartışmaya giren, sivri dilli, sert mizaca sahip bir karakterken Fatih isimli gençle tanıştığında görünümünde

ve kıyafet tercihlerinde değişimler oluşmaya, her zaman topladığı saçlarını açarak makyaj yapmaya ve tomboy görüntüsünden uzaklaşmaya başlamıştır.

Türk yapımı ‘Sevda Çiçeği’ (Gündoğdu, 2006) dizisinde Yasemin Hadivent’in canlandığı Leyla karakterinin tomboy özellikleri gösterdiği görülmektedir. Anne ve babası olmayan, kardeşi ve babaannesi ile yaşayan ve ailenin sorumluluğunu üstlenmiş olan Leyla, iki yakın erkek arkadaşıyla birlikte sokaklarda tezgâh açıp satış yapan bir kişidir. Davranışlarında ve konuşmalarında maskülen tavırlar görülmekle birlikte bol bir kot pantolon giymekte ve kep takmaktadır. Aynı zamanda mahallede çocuklarla birlikte futbol oynamaktadır. Dizi karakteri biyolojik olarak cinsiyetini reddetmemekle birlikte burada ailenin baba figürü eksikliğini tamamlamaya çalıştığı ve bu yüzden tomboy özellikleri gösterdiği görülmektedir. İspanyol dizisi ‘Muñeca Brava (Vahşi Güzel)’da Natalia Oreiro’ nun canlandığı Milagros karakteri, “Sevda Çiçeği” dizisindeki Leyla karakteriyle oldukça benzer özellikler taşımaktadır. Milagros, manastırda doğup büyümüş yetim bir kız çocuğudur ve erkek çocuğu gibi görünmek için Cholito adını kullanmaktadır. Manastırdaki erkek çocuklarla futbol oynamakta ancak kız çocuğu olduğu için takıma alınmamaktadır. Bol pantolonlar giymesi, kep takması ve maskülen davranışları sebebiyle erkek çocuğu sanılmaktadır. Burada kendisini korumak ve savunmak amacıyla erkeksi davranışları benimsediği görülmektedir.

Tomboy kavramı, son yıllarda şarkılara da konu olmaktadır. Destiny Rogers’ın Tomboy adlı şarkısının klibinde maskülen bir giyim tarzı ile erkek çocuklarla kaykay sürdüğü görülmektedir. Şarkıda geçen “Ben ne yaparsam oğlum, tomboy gibi yapıyorum”, “Yaptığın şeyi yapıyorum evlat, tomboy gibi yapıyorum.” gibi cümleler de klibi desteklemektedir. Benzer bir şekilde Princess Nokia’nın Tomboy adlı klibinde ise yine Destiny Rogers’ın klibi gibi maskülen ve salaş giyimli genç kadınların futbol oynayıp kaykay sürdüğü sahnelere rastlanmaktadır. Kadın rap şarkıcısı Fiona Simone da tomboy etiketini benimsemekte ve müziğini, hiper-erkeklığın egemen olduğu bir müzik türünde (tomboyfresh.com, b.t.) “sözlü şekilde kapıları tekmelemek” için kullandığını ifade etmektedir.

Türk şarkıcılardan Emel Müftüoğlu’nun ‘Hovarda’ adlı klibinde şarkıcı, bol bir deri ceket, oldukça bol maskülen kıyafetler giyip kasket takan kısa saçlı bir tomboy olarak görülmektedir. Klipte araba tamiri ve temizliği işlerini yapan maddi durumu iyi olmayan bir tomboyu canlandırmakta aynı zamanda mahalledeki tüm erkeklerin ilgisini çeken, bakımlı ve oldukça feminen bir kadın olan komşusunu izlemekte onun gibi olmayı hayal etmektedir. Klibin sonunda maskülen kıyafetleri çıkartarak kazandığı para ile aldığı elbiseyi giyip makyaj yaparak tomboyluğu bırakıp hayatına feminen bir görünüme büründüğü görülmektedir.

Filmlerin ve kliplerin ortak özelliği tomboy bireylerin genellikle maskülen giyim tarzına ve daha çok erkeklerin ilgilendiği oyun ve sporlara vurgu yapılmasıdır. Karakterler, bol ve vücut şekillerini belli etmeyen kıyafetler giymekte, saçlarını ise kısa kullanmakta ya da kasket, kep gibi şapkalarla kamufle etmektedir. Aksesuar olarak zincirlerden faydalanmakla birlikte futbol oynama sahnelerine de oldukça fazla rastlanmaktadır. Şarkı sözleri incelendiğinde ise kadınlık kısıtlamalarına yapılan bir başkaldırı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine isyan edildiği görülmektedir.

Tomboy ve Moda

Tomboy kavramının kültürel ve sosyal görünürlüğünün uzun bir geçmişi olmasına rağmen kavram 16. yüzyılda belirgin hale gelmiştir. Özellikle son on yılda tomboy hakkında akademik söylem ve çıkan yayınların psikolojik alanda birçok yeni düşünceyi ortaya çıkarttığı iddia edilebilir. Zamanla duyulan tomboy kavramı modayı da etkilemiştir. Bu akım erkek çocuk gibi görünmeden nasıl erkek çocuk gibi giyileceğini anlatmaya çalışmaktadır. Tomboy kimliğini yalnızca moda stili olacak şekilde yeniden tanımlama çabası yetişkin kadınların maskülenliğini anlatmaya çalıştığı son girişimdir (Skerski, 2011).

Son 15 yılda özellikle Amerikan modacılar tarafından “no gender” uygulamasına geçilerek bireyleri ötekileştirmeyi önlemek amaçlanmıştır. Bu sayede tomboy kavramı bir moda akımına dönüşmüştür. Birçok moda dergisi ve blogları tomboy giyimi ve makyajları konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Skerski, 'tomboy chic' ifadesini kabaca bir oksimoron olarak adlandırmıştır. Moda endüstrisi her zaman feminen kadınlık ile ilişkilendirilmiş gibi görünmektedir ancak tomboylar daha önce hiç modaya uygun olarak görülmemiştir. Makalesinde Skerski, popüler yaşam tarzı dergilerinde ve moda bloglarında tomboy görünümünün metalaşmasına yol açan bazı örnekleri numaralandırmıştır. Bunların arasında özellikle İngiltere’de akım haline gelen “Tomboy Stili Nasıl Giyilir?” çalışmasına yer vermiştir. Buna göre Tomboy modasının vazgeçilmezi olarak sayılan yüksek belli bol pantolonlar, şalvarlar, bol ve salaş kazaklar, kısa saç, rugan ve maskülen ayakkabılar, kruvaze ceketler, kep, kasket ve kravatlarla bile kadınlar çekici ve kadınsı olabilmektedir. Heteroseksüellik açısından kadınsı görünümü arttırdığı düşünülen şalvar pantolonlar, salaş gömlek ve deri ceketlerle tamamlanarak androjen bir görünüm elde edildiği düşünülmüş ve ticari görüntüye dönüşmüştür. Öte yandan tomboy modası kadınların isyanının bir parçası olarak görülmekte ancak bu durum mevcut cinsiyet normlarına direniş olarak değil kişisel tarz olarak yansıtılmakta, toplumsal cinsiyet direnişi gardırop tercihlerine de dönüştürülmektedir (Skerski, 2011).

Özellikle Güney Kore olmak üzere Asya ülkelerindeki eğlence sektörünün cinsiyet ifade tarzlarına yaklaşımını inceleyen araştırmada, K-pop erkek idol gruplarında androjen kıyafetlere, saç ve makyaj tasarımlarına sahip olan ‘metroseksüel’ erkeklerin toplum tarafından kabulünün kolay olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak kadın idollerde beden algısı, zayıflık, kıyafet ve tutum alanlarında kısıtlamaların yanı sıra kadınlardan zayıf, korunmaya muhtaç, seksi ya da tatlı sıfatlarına uygun davranmalarının beklendiği bulunmuştur. Yine aynı çalışmada tomboyluğun temsilcisi olarak kabul edilen kadın idollerden Amber Liu’nun k-pop ana akımın aksine kısa saç, bol pantolonlar, sweatshirtler ve spor ayakkabılar ile sahne almasının, erkeklerle yarışmalara ve çeşitli spor faaliyetlerine katılmasının bir cinsel yönelim ifade etmediği sürece kabul gördüğü, çocuksu tutumunun ileride değişip olgunlaşarak feminen bir kadın görünümüne kavuşacağı inancına bağlı olarak tomboyluğun kabul gördüğü belirlenmiştir (Laforgia & Howard, 2017).

Yukarıda ele alınan konularda da tomboyluğun bir moda akımı, yenilik ya da geçici bir süreç olarak değerlendirildiğinde kabul edilebilirliğinin kolaylaştığı akıllara gelmekte ve konunun popüleritesinin artması sebebiyle tomboy olmayan birçok bireyin de özellikle moda akımından etkilenerek giyim tarzında değişiklik yaptığı görülmektedir. Tomboyluğun bu şekilde ses getirmesi farklı alanlarla sentezlenerek toplum karşısına çıkmaya devam edeceğinin mesajlarını verirken zamanla konu hakkında yapılacak çalışmaların artacağı düşüncesini akıllara getirmektedir.

Tomboy ve Gelişimsel Süreçler

Bazı araştırmalar tomboy kimliğinin erken ergenliğe kadar sürdüğünü, ergenlik öncesi çocukluk davranışlarında kız çocuklarının tomboy davranışlarını çocukluk kısıtlamaları adı altında rahatlıkla sergilediğini belirtmiştir (Brown & Gilligan, 1992; Burn, O’Neil & Hyde, 1991; Morgan, 1998; Nederend, 1996; Plumb & Cowan, 1984; Thorne, 1993). Bu şekilde tomboyların erkek çocuklarının sahip olduğu bütün ayrıcalıklardan faydalanmak yerine onların oyunlarını oynamak ve oyun alanlarını kullanmak gibi güvenliklerini tehlikeye atmayan belli başlı davranışları sergiledikleri görülmüştür. Bu araştırmalar bireylerde tomboyizm maksimum seviyede yapılımıştır. Cinsiyet gelişimi üzerine yapılan başka çalışmalarda, orta çocuklukta erken çocukluğa göre cinsiyet esnekliğinde bir artış olduğunu göstermektedir (Halim vd., 2011; Trautner vd., 2005). Çocuklar cinsiyet kalıp yargılarını orta çocuklukta daha az desteklemektedir (Ruble, Martin & Berenbaum, 2006). Orta çocuklukta sonra, bazı araştırmalara göre kızlar ergenliğe girdiklerinde kendilerini bir kez daha katı bir şekilde cinsiyet kalıplarına sokmaktadır (Galambos, Almeida & Petersen, 1990; Priess, Lindberg & Hyde, 2009). Bu nedenle, en büyük tomboyizm seviyelerinin ilköğretim yıllarının ortasında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Tomboy kimliği, kız çocuklarına ve kadınlara cinsiyet ayrımı yapan ve kadınları reddeden alanlara korumalı erişim sağlamaktadır.

Tomboy birey bu sayede iş yerlerinde, bazı sportif faaliyetlerde, kumar gibi oyun alanlarında bulunabilmektedir. Yapılan çalışmada tomboy kız çocuklarının akranı olan diğer kız çocuklarına oranla daha öfkeli ve agresif tutumlar sergileyebileceği, bunda tercih edilen oyun türlerinin de etkisinin olabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Balley, Berenbaum & Kortte, 2002). Bu yönüyle gelişimsel süreçleri içerisinde tomboyların sadece etkinlik, dış görünüş, arkadaş tercihi yönünden değil, duygusal süreçler bakımından da farklılık gösterebileceğine dikkat çekilmiştir.

Lonsdale (1995), çocukların toplumsal cinsiyet rolleri ve tutumları üzerine yaptığı çalışmasında kız çocuklarının değersizlik ve özgüvensizlik duygularını gidermek istediğini belirtmektedir. Lonsdale'e göre yaklaşık 6- 7 yaşlarında iken kız çocukları güven krizi yaşamaktadır. Erkeklerin kızlardan daha iyi olduğuna inanmalarının yanında fedakarlık, itaatkarlık ve çocuk yapma gibi özelliklerin erkek özelliklerinden daha az değerli olduğunu düşünebilmektedir (akt: Ahlqvist vd., 2013). Bu yaş döneminde kız çocuklarının bir kısmı erkek olarak doğmak istediğini belirtirken erkek çocukların büyük çoğunluğu kız olarak doğmaya tepki göstermektedir. Bu yüzden kız çocukları erkek özelliklerini benimseyerek ebeveynleri tarafından da sevimli bulduklarını düşündükleri tomboy rolünü üstlenmektedir. Bunun yanı sıra tomboy rolünü üstlenmek, ergenliğin getirmiş olduğu fiziksel gelişmeleri (Göğüslerin ve kalçanın büyümesi gibi) kamufle edebilmenin de bir yoludur (Padmi, 2018). Başka bir araştırmada ise sporda iyi olan tomboyların statü, popülerlik ve saygı kazandığı, aynı zamanda yeme bozukluklarının da daha az görüldüğü sonuçlarına ulaşılmıştır (Showfety, 2008).

Mohammed' in (2015) Cezayir' de karma sınıflarda beden eğitimi derslerinde tomboy öğrencileri ele aldığı araştırmasında ortaokulda eğitim görmekte olan 40 öğrenciyi (10 erkek, 30 kız) fiziksel testlere (aerobik dayanıklılık, bacak kuvveti, vücut-kitle indeksi) tabi tutarak gerçekleştirdiği çalışmasında tomboy kızların tomboy olmayanlara göre fiziksel aktivitelerde daha başarılı oldukları ve karma sınıfta beden eğitimi dersine katılmalarının öz saygılarını, öz güvenlerini, başarı ve saygı görme ihtiyaçlarını olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Tomboy kız çocuklarıyla yapılan görüşmelerde kızların cinsiyet, cinsiyet farklılıkları, bedensel farklılıklar konusunda bilgi sahibi oldukları, kendilerini cinsiyet bakımından erken yaşlarda dahi erkek olarak tanımlamadıkları, aksine cinsiyetin kendi yetenekleri ve istekleri üzerinde bir etkisinin olamayacağı inancında oldukları görülmüş, okulda, sporda ve oyunlarda erkeklerden farklı olmadıklarını belirttikleri görülmüştür (Miller, 2013). Tomboy kızlar erkek arkadaşlarıyla cinsel olarak ilgileniyor gibi görülmemekte, sadece birlikte katıldıkları faaliyetlerin tadını çıkarmaktadırlar. Cinsel aktivitelerini sorgulamadan erkeklerle birlikte vakit geçirebilmekte

ve az sayıda kadınla veya tek başına oldukları durumlarda tomboy etiketini kullanarak kendini güvende hissetmektedir.

Ebeveyn Tutumları

Anne, baba ve evlenmemiş çocuktan oluşan aile, çekirdek aile olarak tanımlanmaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde geleneksel, ataerkil baba figürü ile edilgen anne ve çocuktan oluşan aileler toplum normlarına uygun kabul edilmekle birlikte, 20. yüzyılın sonlarında özellikle Batı dünyasında ‘alternatif’ aile modelleri de görülmeye başlanmıştır. Tek ebeveynli aileler, eşcinsel evlilikler, evlenmemiş ebeveynler, evlat edinme ve taşıyıcı anne aracılığıyla kurulan aileler Batı’daki alternatif ailelere örnek verilebilir. Aileler toplum değerlerinin, tarihinin, örf, adet, gelenek ve göreneklerin, değerlerin, uygun cinsiyet rollerinin yeni nesillere aktarılması için temel kabul edildiğinden heteroseksüel ailelerin devamlılığı önem arz etmektedir.

Tomboy davranışlarda ebeveyn tutumunun önemi büyüktür. Babanın soğuk ve pasif olması, annenin uzun süreli depresyon yaşaması veya ölümü kız çocuklarının karşı cinsin özelliklerini benimsemesinde etkili olabilmektedir. Özellikle kız çocukları yaşamlarının ilk dönemlerinde annenin hastalığı veya yokluğunda babanın eksik kaldığı rolleri tamamlamak için maskülen bir rol üstlenebilir. Aynı zamanda ebeveynlerinden ‘sevimli, güzel vb.’ yerine ‘güçlü’ gibi sıfatları daha fazla duymaları, erkek çocuklarla daha fazla oyun oynamaları tomboy davranışların oluşmasında etkili olmaktadır. Yapılan bir araştırmada kız çocuklarının maskülen– tomboy davranışlarının; kız çocukları için sınırlamalar olmadan oyuna katılmaları ve özgür hareket imkânı tanınmasının, ergenlikle birlikte sona ereceği inancıyla birlikte ebeveynler tarafından bir süre kabul edildiği sonucuna ulaşılmıştır (Morgan, 1998).

Sonuç

Bir dönem erkek gibi davranan kız çocuklarını aşağılamak ve incitmek için argo olarak kullanılan tomboy kavramının günümüze gelene kadar geçirdiği değişim, tomboy kavramı hakkında doğru bilinen yanlışlar ve sıklıkla karıştırılan kavramlar bu derleme çalışmasının yapılmasında etkili olmuştur. Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının henüz yıkılmamış olmasına karşın günümüzün değişen şartlarında kadınların kendilerini korumak, toplumsal ve kamusal alanda erkeklerle eşit haklara sahip olabilmek ve ifade özgürlüğüne sahip olabilmek adına maskülen tutum ve davranışlar sergilemek durumunda kalmaları da bu derlemenin yapılması fikrini güçlendirmiştir. Son dönemlerde adını daha sık duymaya başladığımız tomboy kavramının popülerliğinin artmasında hiç şüphesiz kitapların, film ve reklamların çoğunlukla da moda sektörünün etkisi olmuştur. Özellikle büyük kitleleri etkileyen ünlü tomboy bireyler veya ünlü kişilerin tomboyluğu yansıtan çalışmalar yapması kavramın ön yargılı toplumlar tarafından kabul

edilmesi ve anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden derleme çalışmasında tomboyluğun tanınmasında bahsedilen kavramların etkisine de yer verilmiştir.

Araştırmalar sonucunda dünyanın birçok yerinde tomboy bireylerin sayısının azınlıkta olmadığı ve kültürlerarası farklılıklar bulunmasına rağmen genel açıdan bakıldığında benzer yaşantılara sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Tomboylar ‘kız gibi’ olmayı reddetmekte ve kıyafetlerle kendisini kısıtlamamaktadır. Görünüş olarak az bakım gerektirirler de zaman zaman stratejik olarak kız çocuklarının giydiği süslü elbiseleri giyebilmektedir. Özellikle anne baskısı tomboyları kız gibi görünmeye zorlayabilmektedir (Holland & Harpin, 2015). Tomboy davranışlar kalıcı olabileceği gibi bireylerin büyük çoğunluğunda özellikle ergenlik dönemi olmak üzere belirli dönemlerde kaybolabilmektedir. Tomboy davranışlarının ergenlik dönemiyle birlikte azalması veya terk edilmesinde sosyal baskıların artmasının ve ergenlik ile birlikte cinselliğin daha fazla fark edilmesinin etkisi vardır (Carr 1998, Morgan 1998, Paechter 2010). Martin (1998) de çalışmasında tomboy davranışların kabul edilebilir olduğunu ve bu davranışların doğal bir şekilde ya da otomatik olarak durdurulacak bir süreç olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonucu destekler nitelikte çalışma içerisinde ele alınan dizi ve kitap incelemelerinin ve Hollywood yapımı filmlerin birçoğunda yansıtıldığı gibi özellikle ilk dönemlerdeki tomboy içerikli yapıtlarda doğru olanın biyolojik cinsiyete uygun olarak kadınsı bir yapıya sahip olmak olduğu, tomboyları eğitmek üzerine bir tema işlendiği ya da ergenlikle beraber erkek baş kahramana yönelik duygular beslenmesiyle birlikte kadınlığın keşfedilmesine yönelik heteronormatif sonlu temaların işlendiği görülmüştür (Stahl, 2016).

Tomboy davranışlar, kız çocuklarının özgüvenini olumlu yönde etkileyerek birçok alanda kendisini cesurca ortaya koyabilmesine yardımcı olmaktadır. Özellikle futbol, basketbol gibi daha çok erkekler tarafından tercih edilen sporlarda başarı elde etmelerini ve erkeklerin tercih ettiği meslek gruplarında çalışıp başarılı olmalarını sağlamaktadır. Kıyafet seçiminde özgürlük tanımakta, sosyal hayatta, okulda ve iş ortamında kendilerini savunmalarında, haklarını aramalarında ve mücadele edebilmelerinde toplumsal kısıtlamaları ortadan kaldırabilmektedir. Bazı kız çocukları için erkek kardeşler tarafından dışlanmadan onlarla oyun oynamanın anahtarıdır. Birey tomboy davranışları sayesinde oyun arkadaşları tarafından terk edilmemiş ve aynı zamanda ebeveynlerinin bakımını ve ilgisini üzerine çekmeyi de sağlamış olacaktır. Özellikle kız çocuklarının babalarıyla daha çok vakit geçirebilmesine, ortak ilgi alanlarını paylaşmalarına ve baba-kız ebeveyn ilişkisinin gelişmesine katkıda bulunabilmektedir. Tam tersi bir sonuç olarak yapılan bir çalışmada İslami kurallara katı bir biçimde bağlı olan Türk bir ailenin lise çağındaki kızlarının tomboy görünümüne sahip olmasından dolayı endişe duydukları, din, gelenek ve görenekler çerçevesinde beklenen kadın rollerine uyum sağlamadığı için anne ile sorunlar

yaşanabildiğini ortaya konulmuştur (M. Doğan & S. Doğan, 2006). Bu çerçevede Türkiye’de tomboyluğa, tomboy kız çocuklarına ve ebeveyn ilişkilerine yönelik çalışmaların yapılması literatür için faydalı olacaktır.

Bosna Hersek ve Afganistan gibi ülkelerde başta kırsal kesimlerde olmak üzere birçok bölgede kadınlara erkek rollerinin benimsetildiğine dair araştırmalar yapılmış olmasına rağmen konuyla ilgili kısıtlı veriye ulaşılmaktadır. Ülkemizde tomboy bireyler üzerine henüz bir çalışma yapılmamış olması, yurt dışında yapılan çalışmaların sınırlılığı bu çalışmanın yapılmasını gerekli kılmaktadır. Ülkemizde özellikle kırsal kesimlerde küçük yaşta sorumluluk almış kız çocuklarının olması, kadınların iş sektöründe yer edinebilmesi ve kariyer yapabilme çabası, kadınların kendisini güvende hissedebilmek için tomboy davranışlar gösterip kadınlığa mesafeli durması gibi durumların söz konusu olması tomboy üzerine ülkemizde çalışma yapılması gerektiğini göstermektedir. Özellikle ülkenin farklı bölge ve şehirlerinden tomboy bireylerle nitel çalışmalar yapılması literatüre büyük katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abate, A. M. (2008). *Tomboys: A literary and cultural history*. Temple University Press.
- Ahlqvist, S., Halim, M. L., Faith, K. G., Leah, E. L., & Ruble, D. (2013). The potential benefits and risks of identifying as a tomboy: A social identity perspective. *Self and Identity*, (12)5, 563-581.
- Akdeniz, B. (Yapımcı). (2014-2015). *Kocanın Ailesi* [Televizyon Dizisi]. Mia Yapım.
- Aksu, S. (1995). *Hovarda* [Emel Müftüoğlu tarafından kaydedildi]. Ruhun Duymaz [Kaset]. Özer Plakçılık.
- Annandale, E., & Clark. J. (1996). ‘What is gender? Feminist theory and the sociology of human reproduction’. *Sociology on Health & Illness* 18(1): 17-44.
- Ba, C. M. C. (2008). *‘It’s stupid being a girl!’ The tomboy character in selected children’s series fiction*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Murdoch University.
- Balley, J. M., Berenbaum, S., & Kortte, K. B. (2002). Who are tomboys and why should we study them?. *Archives of Sexual Behavior*, 31(4), 333-341.
- Barnes, J. L., (2011). The worst tomboy ever. *The Alan Review*, 96-100.
- Benioff, D., & Weiss, D.B. (Yapımcı). (2011-2019). *Game of Thrones* [Taht Oyunları] [Televizyon Dizisi]. HBO.

- Brown, L. M., & Gilligan, C. (1992). *Meeting at the crossroads: women's psychology and girls' development*. Harvard University Press.
- Burn, S. M., O'Neil, K., & Nederend, S. (1996). Childhood tomboyism and adult androgyny. *Sex Roles, 34*, 419–428.
- Carr, L. C. (1998). Tomboy resistance and conformity: Agency in social psychological gender theory. *Gender and Society, (12)5*, 528-553.
- Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Kavramları*. <https://cinselsiddetlemucadele.org/toplumsal-cinsiyetkavramlari>.
- Craig, T. & La Croix, J. (2011). Tomboy as protective identity. *Journal of Lesbian Studies, 15(4)*, 450-465.
- Doğan M., & Doğan, S. (2006). Possible gender identity disorder in an extremely religious Muslim family. *Arch Sex Behav. (35)*. 645-646.
- Damousi, J., & Lake, M. (1995). *Gender and war: Australians at war in the twentieth century*. Cambridge University Press.
- Elise, D. (1999). Tomboys and cowgirls: the girl's disidentification from the mother in: M. Rottnek (Ed.) *Sissies and Tomboys: gender nonconformity and homosexual childhood*. New York University Press.
- Elliot, M. (1998). When girls will be boys: 'Bad' endings and subversive middles in nineteenth century tomboy narratives and twentieth century lesbian pulp novels. *Legacy, 15(1)*, 92-97.
- Fajardo, K. (2008). Transportation: Translating Filipino and Filipino American tomboy masculinities through global migration and seafaring. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies, 14*:403-24.
- Fanasca, M. (2019). Crossdressing danso. Negotiating between stereotypical femininity and self-expression in patriarchal Japan. *Girlhood Studies, 12 (1)*, 33-48.
- Günay, G., & Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 15 (3)*, 157-171.
- Gündoğdu, A. (Yapımcı). (2011-2013). *Alemin Kralı*. [Televizyon dizisi]. Süreç Film.
- Halim, M. L., Dalmut, E., Greulich, F. K., Ahlqvist, S., Lurye, L. E., & Ruble, D. N. (2011). The role of athletics in the self-esteem of tomboys. *Child Development Research*, 1–9.
- Harris, A. (2005). *Gender as soft assembly (Relational Perspectives Book Series)*. Analytic.

- Holland, S., & Harpin, J. (2015). Who is the 'girly' girl? Tomboys, hyper-femininity and gender. *Journal of Gender Studies*, (24)3, 293-309.
- Jones, O. (2010). Tomboy tales: The rural, nature and the gender of childhood. *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*, (6)2, 117-136.
- Kaos GL Derneği. (2011). *Sözlük*. <http://www.kaosgldernegi.org/belge.php?id=sozluk>.
- Kırhan, İ., & Gündoğdu, A. (Yapımcı). (2006). *Sevda Çiçeği* [Televizyon Dizisi]. Süreç Film.
- King, E. (2017, 5 Ocak). A short history of the tomboy. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/health/archive/2017/01/tomboy/512258>.
- Laforgia, P., & Howard, K. (2017). Amber Liu, K-pop tomboy. Reshaping femininity in mainstream k-pop. *Kritika Kultura* (29), 231.
- Lecouna, R., Estebanez, M. E., Franco, L., & Prudente, V. (Yapımcı). (1998-1999). *Muñeca Brava* [Vahşi Güzel][Televizyon Dizisi]. Telefe.
- Llacer, M. A. (2015) The tomboy goes west: An exploration of gender and race in Barbara Kingslover's *The Bean Trees*. *English and American Studies in Spain: New Developments and Trends*. 45-51.
- Mantoan, L., & Brady, S. (2018). *Vying for the iron throne: Essays on power, gender, death and performance in HBO's Game of Thrones*. McFarland & Company, Inc., Publishers.
- Miller, A. (2013). Am i normal? American vernacular psychology and tomboy body, 1900-1940. *Representations*, 122(1), 23-50.
- Mifsud, I., (2014). *Exposed women and the hidden visibility of male boddies*. Stone, A (Der.), *The contested and the poetic: Gender and the body içinde* (ss.15-24). Inter Disciplinary Press.
- Mohammed, Z. (2015). Effects of mixed classes lesson physical education and sport and its relationship with physical self- perception profile esteem tomboy gender identity attitude. *Pyrex Journal of Educational Research and Reviews*, 1 (7), 62-68.
- Morgan, B. L. (1998). A three generational study of tomboy behavior. *Sex Roles*, 39, 787-800.
- Nokia, P. (2016, 2 Mayıs). *Tomboy* [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=AH-LyInSNYw>
- Paechter, C., & Clark, S. (2007). Who are tomboys and how do we recognize them?. *Women's Studies International Forum*, 30, 342-354.
- Palay, A. (Yönetmen). (1959). *Erkek Fatma* [Film]. Sistem Film.

- Peirce, K. (Yönetmen). (1999). *Boys Don't Cry* [Erkekler Ağlamaz][Film]. Fox.
- Phillips, J. (2016). Boys don't cry and tomboy : A comparative analysis. Horlacher, S (Der.), *Transgender and Intersex: Theoretical, Practical, and Artistic Perspectives* içinde (ss. 277-294). Palgra & Macmillan.
- Rogers, D. (2019, 28 Şubat). *Tomboy* [Video]. Erişim Linki: Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=BaOScwq_1Zs.
- Ruble, D. N., Martin, C. L., & Berenbaum, S. A. (2006). Gender development. In N. Eisenberg, W. Damon, & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of Child Psychology: Social, Emotional and Personality Development* (p. 858–932). John Wiley & Sons Inc.
- Sciamma, C. (Yönetmen). (2011). *Tomboy* [Erkek Fatma] [Film]. Arte France Cinema.
- Skerski, J. (2011). Tomboychic: re-fashioning gender rebellion. *Journal of Lesbian Studies*, 15(4), 466-479.
- Stahl, L. (2016). Chronic tomboys: Feminism, survival and paranoia in Jodie Foster's body of work. *The Red Velvet Light Trap*, 77.77, 50-68.
- Trautner, H. M., Ruble, D. N., Cyphers, L., Kirsten, B., Behrendt, R., & Hartmann, P. (2005). Rigidity and flexibility of gender stereotypes in childhood: Developmental or differential. *Infant and Child Development*, 14, 365–380.
- Vilchez, J. (2015). The controversy around tomboy: The aversion to gender theory in French education and culture. *KVJITYPA / CULTURE*, 12, 111- 120.
- Yağan Güder, S., & Güler Yıldız, T. (2016). Okul öncesi dönemdeki çocukların toplumsal cinsiyet algılarında ailenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 424-446.